

Universiteit
Leiden

'Stem op mij!'

Strategisch manoeuvreren met stijl in het verkiezingsdebat
voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer in 2016.

Esmée van Rhijn
Studentnr: 1754130

14 juni 2019

Eerste lezer: Dr. M. van Leeuwen
Tweede lezer: Prof. Dr. T. van Haften

Universiteit Leiden
Neerlandistiek - Taalbeheersing van
het Nederlands

Masterscriptie: definitieve versie

20 ECTS
Aantal woorden: 21.340

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	4
2. De pragma-dialectiek en de taalkundige stilistiek	6
2.1 De pragma-dialectiek	6
2.2 Strategisch manoeuvreren	7
2.3 Actietypes	9
2.3.1 Actietypes binnen verschillende genres en domeinen	9
2.3.2 Institutioneel doel, (geschreven en ongeschreven) regels en conventies	11
2.3.3 Hybride actietypes	12
2.4 Methodische principes van de taalkundige stilistiek	13
2.5 Samenvatting en vooruitblik	14
3. Het verkiezingsdebat voor de nieuwe Tweede Kamervoorzitter als hybride speech event	16
3.1 Het actietype ‘parlementair debat’	17
3.2 Het actietype ‘sollicitatiegesprek’	19
3.3 Het hybride speech event ‘verkiezingsdebat voor de nieuwe Tweede Kamervoorzitter’	22
3.4 Samenvatting en vooruitblik	25
4. Strategisch manoeuvreren met stijl in het verkiezingsdebat voor de nieuwe Tweede Kamervoorzitter	27
4.1 Corpus	27
4.2 Onderzoeksmethode	27
4.3 Resultaten	30
4.3.1 Parlementaire ervaring en bestuurlijke Kamer-ervaring	30
4.3.2 Managementervaring	32
4.3.3 Kennis van het Reglement van Orde	35
4.3.4 Goede vertegenwoordiger van de Kamer zijn in binnen- en buitenland	37
4.3.5 Beheersing van de Engelse en Franse taal	40
4.3.6 Informatievoorziening voor de Kamerleden	43
4.3.7 Boven de partijen staan (neutraal zijn)	45
4.3.8 Het serieus nemen van het parlement	47
	1

4.3.9 Motivatie voor de functie	50
5. Conclusie en discussie	52
Bibliografie	55
Bijlage 1: Tien discussieregels	59
Bijlage 2: Schema Van Eemeren actietypes in domeinen en genres	60
Bijlage 3: Checklist van Verhagen (2001)	61
Bijlage 4: Profielschets voorzitter van de Tweede Kamer van 2016	64
Bijlage 5: Betoog van Arib	65
Bijlage 6: Betoog van Bosma	70
Bijlage 7: Sollicitatiebrief van Arib	78
Bijlage 8: Sollicitatiebrief van Bosma	80
Bijlage 9: Kwantitatieve stilistische analyse	81
Bijlage 10: Transcriptie debat voor de verkiezing van een nieuwe Kamervoorzitter in 2016	83

Samenvatting

In dit onderzoek is geanalyseerd op welke manieren er strategisch wordt gemanoeuvreed met stijl door de kandidaten Arib en Bosma in het parlementaire verkiezingsdebat voor de nieuwe Voorzitter van de Tweede Kamer in 2016. Het doel van dit onderzoek was om inzichten uit de uitgebreide pragma-dialectiek, waar strategisch manoeuvreren een belangrijk onderdeel van is, en inzichten uit de taalkundige stilistiek te combineren, en in navolging van Van Haaften en Van Leeuwen (2019) verder te exploreren in hoeverre deze integratie waardevol kan zijn.

Allereerst is de theorie uiteengezet en vervolgens is de institutionele context in kaart gebracht waarin de discussie plaatsvindt, ook wel het actietype genoemd. Om een goede analyse te kunnen uitvoeren, is het noodzakelijk om de institutionele doelen en de bijbehorende regels en conventies te bepalen van de actietypes en het speech event die in dit onderzoek behandeld zijn. Die regels en conventies zijn namelijk bepalend voor de manier waarop de kandidaten strategisch kunnen manoeuvreren. Daarom is er een karakterisering gegeven van het hybride speech event 'verkiezingsdebat voor de nieuwe Voorzitter van de Tweede Kamer', waarbij de doelen, regels en conventies zijn beschreven. Daartoe heb ik eerst het parlementair debat en het sollicitatiegesprek als actietypes in kaart gebracht.

Om de integratie van de pragma-dialectiek en de taalkundige stilistiek vorm te geven, is er, net zoals Van Haaften en Van Leeuwen (2019) voorstellen, een (gedeeltelijke) argumentatieve reconstructie en een systematische stijlanalyse gemaakt. In de argumentatieve reconstructie is nagegaan welke hoofdargumenten werden ingezet door Arib en Bosma en met welke argumenten deze onderbouwd werden. Daarna is er geanalyseerd hoe deze argumenten stilistisch werden vormgegeven. Daarvoor zijn twee methodische instrumenten gebruikt uit de taalkundige stilistiek: de stilistische middelen op een zo systematisch mogelijke manier analyseren door het gebruik van een checklist (in dit onderzoek die van Verhagen, 2001), en vergelijkend te werk gaan door de twee teksten met elkaar te vergelijken en door het geven van formuleringsalternatieven. Vervolgens is beschreven hoe de stilistische middelen van invloed zijn op de strategische manoeuvres.

Uit de resultaten is gebleken dat de verwachting dat de kandidaten in hun betoog in zouden gaan op de functie-eisen grotendeels is uitgekomen: Arib en Bosma gaan in op zeven van de elf eisen uit de profielschets. Daarbij dikken zij met name hun kwaliteiten aan en formuleren hun minder goede kanten zo positief mogelijk; dit zijn typisch kenmerken van het actietype sollicitatiegesprek. Zij geven dit stilistisch vorm door het toepassen van verschillende stijlmiddelen, waaronder intensiveerders, die Arib het meest gebruikt, en metaforen, die Bosma het meest gebruikt, en inclusief 'wij', dat zij beiden regelmatig gebruiken. Een andere verwachting dat Arib in zou gaan op haar dubbele nationaliteit komt niet uit: zij gaat hier niet op in. De verwachting dat Bosma zijn waardering voor het parlement zou uitspreken, komt daarentegen wel uit: hij spreekt hier uitvoerig over.

Net als bij het onderzoek van Van Haaften en Van Leeuwen (2019), is ook uit dit onderzoek gebleken dat de pragma-dialectische argumentatietheorie van meerwaarde kan zijn voor de taalkundige stilistiek, en andersom.

Inleiding

De afgelopen decennia is gebleken dat het theoretisch kader van de (uitgebreide) pragma-dialectiek, ontwikkeld door Van Eemeren en Grootendorst (1984; 1992; 2004; Van Eemeren, 2010), een vruchtbaar kader is om argumentatieve zinnen van discussianten te beoordelen op redelijkheid. Discussianten streven er echter niet alleen naar om met hun betoog redelijk te blijven, ze willen ook dat hun betoog zo effectief mogelijk is (Van Eemeren & Houtlosser, 2002, p.135). Daarom is binnen de pragma-dialectische argumentatietheorie de notie strategisch manoeuvreren ontwikkeld (Van Eemeren & Houtlosser, 2002; 2006), waarmee het balanceren tussen redelijkheid en effectiviteit wordt bedoeld. Strategisch manoeuvreren bestaat uit drie aspecten: de keuze uit het topisch potentieel, de aanpassing aan het publiek en de selectie van presentationele middelen (zie hoofdstuk 2 voor een gedetailleerdere bespreking).

Binnen de pragma-dialectiek is er de afgelopen jaren een groeiende aandacht voor de analyse van presentationele middelen, ook wel stijlmiddelen genoemd. Veel van deze stijlanalyses zijn gericht op de vraag hoe er strategisch kan worden gemanoeuvreed met een specifiek stijlmiddel, zoals een stijlfiguur (zie bijvoorbeeld metonymie of praeteritio in Snoeck Henkemans, 2005; 2008), of een constructie (zoals een ideomatische uitdrukking als *'dat zegt alles'*, zie Jansen, 2017). Er is binnen de pragma-dialectiek echter nog altijd weinig aandacht voor *systematische* stijlanalyses van *betogen* (Van Haaften & Van Leeuwen, 2019; Fahnestock, 2009).

Om in argumentatieve analyses van betogen systematischer aandacht te besteden aan stijl, bepleiten Van Haaften en Van Leeuwen (2019) dat het vruchtbaar is om inzichten uit de pragma-dialectiek te combineren met (methodische) inzichten uit de taalkundige stilistiek (Van Leeuwen 2015; Stukker & Verhagen, te verschijnen). Het doel van deze masterscriptie is om in het verlengde daarvan verder te verkennen wat een integratie van deze twee benaderingen kan opleveren en hoe de benaderingen elkaar kunnen aanvullen. Waar Van Haaften en Van Leeuwen (2019) hun stellingname illustreren aan de hand van een juridische casus, zal ik dit doen door gebruik te maken van een casus in het politieke domein, namelijk 'het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer' in 2016.

Dat juist voor deze casus is gekozen heeft een reden. Strategisch manoeuvreren vindt altijd plaats binnen en is sterk afhankelijk van een argumentatieve context, ook wel het actietype genoemd (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, p.3). Aan ieder actietype zijn bepaalde regels en conventies verbonden, waardoor het mogelijkheden biedt maar ook beperkingen oplegt (Van Eemeren & Houtlosser, 2006). Het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer is een argumentatieve discussie die gekenmerkt kan worden als een *hybride* actietype. Het valt namelijk niet alleen onder het actietype 'parlementair debat', maar ook onder het actietype 'openbaar sollicitatiegesprek'. Dit hybride karakter maakt dit debat interessant, omdat de kandidaten zowel met de mogelijkheden en beperkingen van het parlementair debat als die van het sollicitatiegesprek rekening dienen te houden. Er is al enig onderzoek gedaan naar hybride actietypes in het commerciële en het medische domein (zoals

Wierda & Visser, 2012; Zhou, 2012), maar dit specifieke hybride actietype in het politieke domein is nog niet eerder onderzocht.

In dit verkiezingsdebat waren er vier Kamerleden die zich verkiesbaar stelden voor de functie van Kamervoorzitter: Arib, Bosma, Van Toorenborg en Elias. Op 13 januari 2016 vond het plenaire debat plaats waarin de vier Kamerleden ten overstaan van hun collega-Kamerleden betoogden dat zij de meest geschikte kandidaat zouden zijn om voorzitter te worden. In deze masterscriptie beperk ik me tot een analyse van de betogen van twee van de vier kandidaat-voorzitters: het betoog van Arib en dat van Bosma. Ik heb voor deze twee politici gekozen, omdat dit mijns inziens de twee opvallendste kandidaten waren: Arib vanwege de vragen die werden gesteld over haar neutraliteit omtrent haar dubbele nationaliteit (Korteweg, 2016), en Bosma vanwege de vraag die werd opgeworpen of hij als PVV'er in staat zou zijn om de Kamer goed te vertegenwoordigen (Van Ast, 2016). Daarnaast verwacht ik dat het contrast tussen deze twee politici, die zich op tegenovergestelde zijden van het politieke spectrum begeven (Arib van de PvdA aan de linkerkant en Bosma van de PVV aan de rechterkant), interessante inzichten zou kunnen opleveren. Dit heeft geleid tot de volgende onderzoeksvraag:

Hoe wordt er strategisch gemanoeuvred met stijl door de kandidaten Arib en Bosma in het parlementaire verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer in 2016?

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden zal ik, zoals gezegd, gebruik maken van de inzichten uit de uitgebreide pragma-dialectiek en de taalkundige stilistiek. Deze masterscriptie bestaat uit vijf hoofdstukken. Hoofdstuk 2 zet de theoretische dimensies van dit onderzoek uiteen waarin begrippen worden toegelicht als de pragma-dialectiek, strategisch manoeuvreren, actietypes en de taalkundige stilistiek. In hoofdstuk 3 staat het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer centraal, waarin zowel het parlementaire debat als het sollicitatiegesprek als actietype in kaart worden gebracht, met bijbehorende doelen, regels en conventies. Het vierde hoofdstuk gaat over de methodologie die gebruikt is voor dit onderzoek en geeft de resultaten weer van de argumentatieve analyse en de systematische stijlanalyse. Ten slotte zullen in hoofdstuk 5 de belangrijkste bevindingen worden gepresenteerd, zal er gereflecteerd worden op de beperkingen van dit onderzoek en worden er suggesties gegeven voor vervolgonderzoek.

2. De pragma-dialectiek en de taalkundige stilistiek

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader in vier paragrafen uiteengezet. Paragraaf 2.1 behandelt de pragma-dialectiek en paragraaf 2.2 de uitgebreide pragma-dialectiek, waarin de notie strategisch manoeuvreren een belangrijke rol speelt. In paragraaf 2.3 wordt het actietype besproken en in paragraaf 2.4 de methodische principes van de taalkundige stilistiek. Ten slotte zal in 2.5 worden afgesloten met de belangrijkste inzichten van dit hoofdstuk en een vooruitblik op het volgende hoofdstuk.

2.1 De pragma-dialectiek

In deze masterscriptie wordt gebruik gemaakt van de pragma-dialectische argumentatietheorie die is ontwikkeld door Van Eemeren en Grootendorst (1984, 1992, 2004). Hierin wordt argumentatie gezien als deel van een discussie die als doel heeft een meningsverschil met verbale middelen op te lossen. Deze theorie heeft zowel een dialectisch aspect (ze gaat uit van twee partijen die een verschil van mening proberen op te lossen) als een pragmatisch aspect (ze ziet discussiebijdragen als taalhandelingen) (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2011). Een discussie kan impliciet of expliciet zijn. Een impliciete discussie is een discussie waarin een standpunt en argumenten naar voren worden gebracht waarop een antagonist niet direct kan reageren, zoals bij een brochure, omdat in dat geval de lezer de antagonist is. Bij zo'n impliciete discussie kan de protagonist wel inspelen op twijfel, of anticiperen op de eventuele tegenzetten van de antagonist (Van Poppel 2010, p.216). Een expliciete discussie is een discussie waarbij zowel de antagonist als de protagonist aanwezig zijn en dus direct op elkaar kunnen reageren.

De pragma-dialectiek schrijft tien discussieregels¹ voor waaraan een discussiant zich dient te houden. Wordt een van deze regels overtreden door de discussiant, dan wordt er een drogreden begaan. Een voorbeeld van zo'n discussieregel is de vrijheidsregel: discussianten mogen elkaar niet beletten standpunten of twijfel naar voren te brengen (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2011, p.235). Een voorbeeld van een overtreding van deze regel is als de tegenpartij persoonlijk wordt aangevallen door hem² als dom of slecht te omschrijven. Er wordt dan de drogreden argumentum ad hominem begaan.

Idealiter worden in de pragma-dialectiek bij het oplossen van een verschil van mening vier discussiefases doorlopen: de confrontatiefase, waarin wordt vastgesteld dat er een verschil van mening bestaat; de openingsfase, waarin de partijen besluiten een poging te doen het verschil van mening op te lossen; de argumentatiefase, waarin de protagonist een betoog houdt om zijn standpunt te verdedigen; en de afsluitingsfase, waarin de partijen vaststellen in

¹ Deze tien discussieregels zijn opgenomen in bijlage 1.

² Lees: 'hem' of 'haar'. Dit geldt ook voor 'hij' of 'zij' en voor 'zijn' of 'haar'. Voor de leesbaarheid echter is er in de gehele scriptie voor de mannelijke vorm gekozen.

hoeverre het verschil van mening is opgelost en ten gunste van wie (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2011, p.29). Elke fase heeft een eigen dialectisch doel. In de confrontatiefase is dat om duidelijkheid te krijgen over de punten die ter discussie staan en deze op een redelijke manier te definiëren; in de openingsfase is het dialectische doel een ondubbelzinnig uitgangspunt vast te stellen; het dialectische doel van de argumentatiefase is om de houdbaarheid van het standpunt te toetsen middels argumentatie; het dialectische doel van de afsluitingsfase is het bepalen of en in wiens voordeel het verschil van mening is opgelost (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, p.2).

2.2 Strategisch manoeuvreren

De pragma-dialectiek zoals deze in 2.1 is beschreven heeft vooral een dialectisch perspectief; het op een redelijke manier voeren van een discussie. In de praktijk echter streven discussianten niet alleen een dialectisch doel na, maar ook een retorisch doel. Om meer rekening te kunnen houden met het retorische doel van een discussiant, het willen winnen van de discussie, is de pragma-dialectiek uitgebreid met de notie 'strategisch manoeuvreren'.

Van Eemeren en Houtlosser (2002, 2006) hebben het concept van strategisch manoeuvreren geïntroduceerd om te verwijzen naar de pogingen van discussianten om een balans te vinden tussen de wens om het standpunt geaccepteerd te krijgen door het publiek en de wens dit op een redelijke manier te doen. Enerzijds willen discussianten een meningsverschil op een redelijke manier oplossen, anderzijds willen ze ook gelijk krijgen en de discussie winnen. Het balanceren tussen die redelijkheid en effectiviteit wordt strategisch manoeuvreren genoemd, en valt dus onder de uitgebreide pragma-dialectiek. Waar retorica en dialectica normaal gezien worden als twee totaal onafhankelijke processen, worden ze binnen strategisch manoeuvreren dus gezien als twee kanten van dezelfde medaille. Het zijn complementaire perspectieven, die samen ingezet kunnen worden om een antagonist te overtuigen (Van Eemeren & Houtlosser, 1999).

Zoals in paragraaf 2.1 beschreven, wordt met redelijkheid in de pragma-dialectiek bedoeld dat een discussiant zich houdt aan de tien regels voor een kritische discussie en daarmee voldoet aan zijn dialectische verplichtingen. Indien een van de tien discussieregels wordt overtreden, wordt er een drogreden begaan. In de uitgebreide pragma-dialectiek wordt er een drogreden begaan als er geen goede balans gehouden wordt tussen redelijkheid en effectiviteit, maar de balans doorslaat naar effectiviteit. Een discussiant voldoet daarmee niet aan zijn dialectische verplichtingen; hij is dan niet redelijk en de strategische manoeuvre is ontspoord (Van Eemeren & Houtlosser, 2006). Wanneer de discussiant juist te veel rekening houdt met zijn dialectische verplichtingen en daarbij zijn retorische doel uit het oog verliest, namelijk het overtuigen van het publiek, dan wordt er gesproken van een retorische blunder. De zet is dan te veel gericht op redelijkheid en niet effectief (Van Eemeren & Houtlosser, 2006; Van Eemeren, 2010).

Zoals in de vorige paragraaf is besproken, heeft elke discussiefase zijn eigen dialectische doel. In de uitgebreide pragma-dialectiek heeft elke discussiefase naast het dialectische doel ook een eigen retorisch doel. In de confrontatiefase is het retorische doel om de punten die ter discussie staan zo gunstig mogelijk te definiëren voor de eigen positie; in de openingsfase is het retorische doel om een zo gunstig mogelijk vertrekpunt vast te stellen; in de argumentatiefase is het retorische doel om de meest overtuigende verdediging dan wel de meest effectieve aanval tot stand te brengen; in de afsluitingsfase is het retorische doel het vaststellen dat het verschil van mening in eigen voordeel is opgelost (Van Eemeren & Houtlosser, 2002, p.45; 2006, p.2). De retorische doelen die in een argumentatieve tekst worden nagestreefd, zijn op deze specifieke manier verbonden met de dialectische doelen van de verschillende discussiestadia; daarom verschaft het pragma-dialectische model van een kritische discussie een goed uitgangspunt om de verschillende typen strategisch manoeuvreren te identificeren (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, p.2).

Strategisch manoeuvreren manifesteert zich in iedere argumentatieve zet in drie aspecten: discussianten maken een selectie uit het topisch potentieel, ze passen hun zetten aan het publiek aan en ze maken gebruik van presentationele middelen (Van Eemeren & Houtlosser, 2006). Het eerste aspect houdt in dat discussianten een keuze maken uit de argumentatieve zetten die de grootste kans hebben om het meningsverschil in eigen voordeel op te lossen, bijvoorbeeld een zo tactisch mogelijke keuze voor bepaalde argumenten. Het tweede aspect houdt in dat discussianten rekening houden met de wensen en voorkeuren van het publiek zodat de argumentatieve zet daarop aangepast kan worden, door bijvoorbeeld te kiezen voor een bepaald type argumentatie, omdat het publiek hier gevoelig voor is en hierdoor kan worden beïnvloed. Het derde aspect houdt in dat discussianten deze zetten retorisch zo sterk mogelijk formuleren door het gebruik van stijlmiddelen om hun standpunt kracht bij te zetten. De drie aspecten komen in elke mondelinge of schriftelijke argumentatieve zet samen en manifesteren zich tegelijkertijd, maar ze zijn analytisch van elkaar te onderscheiden (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2016, p.125).

Dit strategisch manoeuvreren vindt op drie niveaus plaats: in elke discussiezet, in elke discussiefase en in de discussie als geheel. Het streven naar effectiviteit binnen de grenzen van redelijkheid komt op elk niveau binnen de discussie tot uiting (Van Eemeren, 2010, p.45).

Het derde aspect van strategisch manoeuvreren, dat centraal staat in dit onderzoek, de keuze uit presentationele middelen, is mede van invloed op de strategische functie die een argumentatieve zet heeft, omdat verschillende stilistische keuzes verschillende betekenissen hebben en ook weer andere effecten met zich meebrengen (Van Eemeren, 2010, p.120).

Nu is er voor de analyse van die presentationele middelen, zoals in de inleiding is aangestipt, een groeiende aandacht gekomen in de pragma-dialectiek. Veel van deze stijlanalyses zijn tot nu toe echter gericht op één bepaald stijlmiddel (bijvoorbeeld Snoeck Henkemans, 2005; 2008). *Systematische* stijlanalyses van betogen binnen een argumentatief kader komen weinig voor. Van Haften en Van Leeuwen (2019) bepleiten om inzichten uit de taalkundige stilistiek en de pragma-dialectische argumentatietheorie meer aan bod te laten

komen. Om die reden is het van belang om in het theoretisch kader uiteen te zetten hoe stijl binnen de taalkundige stilistiek wordt bestudeerd; in 2.4 zal ik daar nader op ingaan. Eerst zal ik in 2.3 toelichten dat strategisch manoeuvreren plaatsvindt binnen en sterk afhankelijk is van een argumentatieve context: ook wel het actietype genoemd (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, p.3).

2.3 Actietypes

Binnen de uitgebreide pragma-dialectiek bestaat vooral aandacht voor *argumentatieve* actietypes³: actietypes die inherent of essentieel argumentatief van aard zijn (Van Eemeren, 2010, p.146). Bij het analyseren en evalueren van strategische manoeuvres en om te bepalen of op een redelijke manier gediscussieerd wordt, moet er rekening gehouden worden met de macro-context waarbinnen de manoeuvres plaatsvinden (Van Eemeren, 2010, p.129). Deze macro-context legt dan beperkingen op aan de argumentatieve zetten die zijn toegestaan, omdat de betrokken partijen rekening moeten houden met de regels die in het actietype gelden. Het belang van actietypes voor de uitgebreide pragma-dialectiek is dus vooral dat verschillende actietypes verschillende beperkingen op strategisch manoeuvreren met zich meebrengen (Boogaart, 2013, p.291). Ook kan het actietype juist mogelijkheden bieden. Een voorbeeld hiervan is te zien in Boogaart (2013) waarin hij onderzoek doet naar een advertentie over sterke drank, bier en wijn, waarbij het actietype onduidelijk is: in eerste instantie lijkt het een voorlichtingscampagne, maar het zou ook onder een commerciële uiting kunnen vallen van een alcoholproducent. In dit laatste geval biedt het actietype andere mogelijkheden voor het strategisch manoeuvreren dan bij een voorlichtingscampagne. Wat namelijk in het ene actietype als een ontsporing geldt, hoeft dat in het andere actietype niet per se te zijn (Boogaart, 2013, p.291).

2.3.1 Actietypes binnen verschillende genres en domeinen

Argumentatieve actietypes zijn in feite cultureel bepaalde communicatieve praktijken in de verschillende 'discourse'-domeinen (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, p.3). Sommige van deze praktijken zijn geïnstitutionaliseerde vormen van communicatie die door de meerderheid worden herkend en een min of meer vaste opzet hebben zoals een juridisch proces, een wetenschappelijke rede, of een politiek debat (Ibidem). Zo is argumentatie binnen een rechtszaal bijvoorbeeld anders dan in de Tweede Kamer en zijn deze allebei verschillend geregeld. Juridische, politieke en wetenschappelijke communicatie zijn dus enkele voorbeelden van de verschillende domeinen. De stereotiepe verschijningsvormen van actietypes die in een bepaalde vorm in een bepaalde gemeenschap zijn geconventionaliseerd, kunnen speech events genoemd worden of ook wel communicatievormen (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, p.3). Een speech event is dus een specifieke uiting binnen een actietype.

³ Er bestaan ook niet-argumentatieve actietypes zoals een recept of de Grondwet.

Naast de verschillende domeinen kennen Van Eemeren en Houtlosser (2006; 2010) ook verschillende algemene genres toe aan het argumentatieve actietype: namelijk: *adjudication, deliberation, mediation, negotiation, consultation, disputation, promotion en communion*. Elk genre bevindt zich in een bepaald domein, waarvoor Van Eemeren (2010, p. 143) een overzicht heeft gemaakt met bijbehorende voorbeelden⁴. Volgens Van Eemeren (2010, p. 142) is het overzicht nog niet uitputtend, maar bedoeld om te illustreren hoe de domeinen, genres en actietypes zich tot elkaar verhouden. De genres die in dit onderzoek aan bod zullen komen zijn *deliberation, negotiation* en *promotion*, en zullen in hoofdstuk 3 worden toegelicht.

Bij de verschillende genres en actietypes komen diverse soorten discussies en typen standpunten aan bod. Zo wordt er in een juridisch oordeel een evaluatief standpunt gebruikt, in een beleidsvoorstel een prescriptief standpunt en in een wetenschappelijke bewering een descriptief standpunt. Ook zijn er hybride standpunten: evaluatieve, prescriptieve en descriptieve elementen worden gecombineerd in bijvoorbeeld een persoonlijke mening (Van Eemeren & Garssen, 2014).

Het argumentatietype kan per actietype eveneens aanzienlijk verschillen. Zo zal het type argumentatie dat in een politiek actietype gebruikt wordt anders zijn dan in een wetenschappelijk actietype (Van Eemeren & Houtlosser, 2006). In een communicatief actietype in het politieke domein kan bijvoorbeeld pragmatische argumentatie een typerend middel zijn om een beleidsstandpunt te verdedigen, terwijl in een wetenschappelijk actietype het gebruik van causale argumentatie een typerend middel kan zijn om de waarheid van een wetenschappelijke bewering aan te tonen (Van Eemeren & Garssen, 2014). Bij causale argumentatie wordt het standpunt verdedigd door een oorzakelijk verband te schetsen tussen het standpunt en het argument (Van Eemeren & Snoeck Henkemans 2011, p.91). Pragmatische argumentatie is een subtype van causale argumentatie, waarbij voor- of nadelen worden genoemd die ter rechtvaardiging dienen van datgene wat wordt aanbevolen of afgeraden in het standpunt (Van Poppel, 2010)⁵. De verschillen in argumentatietypen worden niet alleen veroorzaakt door de verschillen tussen het type verschil van mening, het type standpunt en de procedurele en materiële uitgangspunten, maar ook door de specifieke voorwaarden die in een communicatief domein gelden voor de manier waarop de zet van argumentatie en kritiek in een bepaald soort communicatief actietype geacht wordt plaats te vinden en voor het soort uitkomst dat kan worden bereikt (Van Eemeren & Garssen, 2014, p.34). Zodoende zullen in een communicatief actietype in een bepaald domein andere typen argumentatieschema's van belang blijken te zijn voor het behalen van de uitkomst dan in communicatieve actietypes in een ander domein (Van Eemeren & Garssen, 2014, p.34).

⁴ Dit overzicht is weergegeven in figuur 1 in bijlage 2

⁵ Daarnaast bestaat er ook nog kentekenargumentatie, waarvan voorbeeldargumentatie (een of enkele gevallen als representatief voorstellen) een subtype is, en vergelijkingsargumentatie, waarvan analogie-argumentatie (figuurlijke vergelijking) een subtype is.

2.3.2 Institutioneel doel, (geschreven en ongeschreven) regels en conventies

In elk domein en in elk actietype is er sprake van een institutioneel doel en bijbehorende regels en conventies. Het is van belang welk institutionele doel het betreffende actietype dient. Het institutionele doel is namelijk van invloed op het nastreven van zowel dialectische als retorische doelen voor de deelnemers binnen een actietype, door beperkingen op te leggen en kansen te bieden om de discussie te winnen door aan een bepaalde mate van redelijkheid te voldoen (Van Haaften, 2017, p.180). Communicatieve actietypen zijn ontworpen om hun institutionele doel te realiseren door het gebruik van de juiste genres van communicatieve activiteit (Van Eemeren & Garssen, 2013, p.3).

Het institutionele doel zorgt dus voor zowel mogelijkheden als beperkingen van het actietype. De conventies zijn op hun beurt weer afhankelijk van het soort genre en het domein waarin de argumentatieve communicatie plaatsvindt. Nu kan de conventionalisering van een actietype in sterke mate geformaliseerd zijn, zoals dat in het juridische domein doorgaans het geval is, maar het kan ook minder formeel zijn zoals in het politieke domein, of zelfs informeel zoals in het persoonlijke domein (Van Eemeren & Garssen, 2014, p.32). De conventies zijn van invloed op de argumentatie die binnen de institutie plaatsvindt en legt daarmee beperkingen op en biedt kansen voor het strategisch manoeuvreren, afhankelijk van de voorwaarden behorende bij het communicatieve actietype (Van Eemeren & Houtlosser, 2006; Van Eemeren, 2010), zoals geïllustreerd is met het voorbeeld van Boogaart (2013) in 2.3. Met andere woorden: de regels en beperkingen die bij het communicatieve actietype horen, bepalen hoe er strategisch gemanoeuvreed wordt. Zo moet men zich in het juridische domein streng aan de regels houden, zoals het aanspreken van de rechter met 'edelachtbare' en het pas mogen spreken als een getuige of verdachte daartoe wordt opgeroepen. Dit terwijl er in het persoonlijke domein vrijwel geen strenge regels bestaan voor beurtwisseling of andere zaken. Het politieke domein is in gemiddelde mate geformaliseerd; het is niet zo sterk geformaliseerd als het juridische domein, maar er moet bijvoorbeeld wel via de voorzitter gesproken worden om de discussie zakelijk te houden en om te voorkomen dat het te persoonlijk wordt.

Er bestaan binnen actietypes zowel geschreven als ongeschreven regels. Deze regels kunnen extrinsieke of intrinsieke beperkingen zijn. Geschreven regels in het politieke domein zijn onder andere de spreektijd van een Kamerlid en het verloop van een parlementair debat. Deze regels zijn namelijk opgenomen in het Reglement van Orde (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2018). De contextafhankelijke regels zijn extrinsieke beperkingen: ze zijn niet inherent aan het taalgebruik, maar zijn afhankelijk van de context, zoals bij bovenstaande voorbeelden het geval is. De tien discussieregels⁶ voor een kritische discussie vallen ook onder geschreven regels, omdat ze zijn opgenomen in het argumentatieboek van de pragma-dialectiek (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2011). Deze regels bepalen wanneer iemand een drogreden begaat, namelijk als een van deze regels wordt overtreden. Dit zijn intrinsieke

⁶ zie bijlage 1

beperkingen: ze gelden altijd, voor elk soort argumentatief actietype, en in welke mate ze beperkend zijn is niet afhankelijk van de context (Wierda & Visser, 2012).

Er bestaan ook ongeschreven regels. Zoals het woord *ongeschreven* al aanduidt, zijn ze nergens vastgelegd; het zijn meer normen en richtlijnen waarvan verwacht wordt dat deze gehanteerd worden in het betreffende actietype. Zo is het ongebruikelijk en zal er vreemd opgekeken worden wanneer een sollicitant tijdens een sollicitatiegesprek een eed aflegt zoals in de rechtszaal gedaan wordt. En andersom zal het net zo vreemd zijn wanneer een verdachte in de rechtszaal gevraagd wordt naar zijn ontwikkelpunten of capaciteiten. Het is geen officiële regel, maar een richtlijn die in principe algemeen bekend is en gehanteerd wordt binnen het actietype.

2.3.3 Hybride actietypes

Een argumentatieve discussie hoeft niet alleen plaats te vinden in één actietype, maar kan ook kenmerken vertonen van verschillende actietypes. Wanneer er sprake is van meerdere actietypes wordt dit een hybride actietype genoemd. Veel communicatieve actietypen hebben een ‘hybride karakter’ doordat er bij conventie verschillende genres van communicatieve activiteit in worden gecombineerd. Zo is het bijvoorbeeld karakteristiek voor politieke interviews dat om de publieke meningsvorming te bevorderen deliberatie gecombineerd wordt met informatieverstrekking (Van Eemeren & Garssen, 2014, p.32).

Een voorbeeld van een hybride actietype is te zien in het onderzoek van Wierda en Visser (2012) waarin zij beschrijven hoe de extrinsieke beperkingen van direct-to-consumer medische advertenties de mogelijkheden op strategische manoeuvres beïnvloeden. Deze advertenties hebben zowel een medisch als een commercieel doeleinde. Zo verschaffen ze enerzijds medische informatie, anderzijds is het commercieel, omdat het doel van de advertenties niet alleen het informeren van de consument betreft, maar ook het verkopen van de medicijnen. Daarom kan het niet onder één actietype geschaard kan worden, maar betreft het twee actietypes. De medische advertenties van Wierda en Visser (2012) vallen binnen het genre consultation en binnen het genre promotion. Indien het een medische *brochure* zou zijn, zou er sprake zijn van de beperking dat er niets aangeprezen mag worden, maar dat er uitsluitend (medische) informatie gegeven mag worden. In het onderzoek van Wierda en Visser gaat het echter om een medische *advertentie* en een advertentie biedt de mogelijkheid dat een product aangeprezen mag worden (en heeft dus een commercieel doeleinde). Zo biedt het hybride actietype dus vaak meer mogelijkheden dan een niet-hybride actietype.

Ook bij het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer is sprake van een hybride actietype: het vertoont zowel kenmerken van een parlementair debat als van een sollicitatiegesprek. Hierop zal nader worden ingegaan in hoofdstuk 3; eerst volgt echter paragraaf 2.4 waarin uiteen wordt gezet hoe stijl binnen de taalkundige stilistiek wordt bestudeerd.

2.4 Methodische principes van de taalkundige stilistiek

Zoals in 2.2 werd aangestipt is er weinig aandacht voor een systematische stijlanalyse van betogen. Systematische aandacht voor stijl is er wel binnen de taalkundige stilistiek. Net als binnen de pragma-dialectiek, kunnen volgens de taalkundige stilistiek bepaalde keuzes verschillende effecten bewerkstelligen. De stilistische varianten geven immers een verschillende 'construal'⁷ van hetzelfde object of dezelfde stand van zaken in de werkelijkheid, ze zijn niet betekenisloos (Langacker 2000, p.26-27; Verhagen 2007). Daardoor zijn, volgens de principes uit de taalkundige stilistiek, stilistische varianten niet semantisch uitwisselbaar: het uitgangspunt is dat stilistische varianten van elkaar verschillen in betekenis en daarom subjectieve representaties van de werkelijkheid opleveren (Van Leeuwen 2015, p.14). Daarom wordt stijl in de taalkundige stilistiek vaak gedefinieerd als keuze (Van Leeuwen (2015, p.13): 'er is sprake van stijl wanneer een taalgebruiker formuleringsalternatieven voorhanden heeft om een verschijnsel of stand van zaken in de werkelijkheid te beschrijven'. En door Stukker en Verhagen (*te verschijnen*, p.19) wordt stijl ook wel gedefinieerd als 'een bepaalde combinatie van *construals* in een verzameling samenhangende taaluitingen'. Dat stilistische keuzes een retorische functie hebben, kan dus verklaard worden door de taalkundige stilistiek.

De taalkundige stilistiek biedt twee nuttige methodische instrumenten om stijlmiddelen te identificeren. Het eerste methodische instrument is het werken met een checklist. Een daarvan is de checklist van Verhagen (Van Leeuwen, 2015)⁸. Deze checklist bestaat uit verschillende categorieën: grammatica, woordgebruik, stijlfiguren, tekststructuur en communicatie. Een checklist is een heuristisch instrument dat de analist kan helpen om stilistische verschijnselen op het spoor te komen die mogelijk voor de analyse relevant zijn (Van Leeuwen, 2015, p.27). Hiermee wordt de analyse systematischer en wordt voorkomen dat relevante stilistische middelen, en stilistische middelen die normaliter minder in het oog springen, over het hoofd worden gezien (Van Leeuwen, 2015, p.87); zo kunnen stilistische keuzes waarmee gemanooeuvreerd wordt eerder geïdentificeerd worden. Ook is een meerwaarde van de checklist dat het voor de lezer inzichtelijker wordt welke stilistische middelen allemaal in overweging zijn genomen. De checklist is echter niet uitputtend en kan daarom geen garantie bieden dat alle stilistische middelen worden geïdentificeerd (Van Leeuwen, 2015, p.87). Daarnaast is een analyst ook beperkt in zijn taalkundige kennis en kunnen er alsnog stilistische middelen over het hoofd worden gezien.

Een tweede methodisch instrument dat het identificeren van stijlmiddelen vergemakkelijkt, is vergelijkend te werk gaan (Van Leeuwen, 2015, p.32): door teksten met elkaar te vergelijken en/of te werken met (denkbare) formuleringsalternatieven, kunnen stilistische kenmerken van een tekst aan het licht worden gebracht. Sommige

⁷ Met construal wordt het deel van de relatie tussen een object en sprekers/hoorders bedoeld en hoe de inhoud hiervan op verschillende manieren geconstrueerd kan worden.

⁸ De checklist van Verhagen is te vinden in bijlage 3.

formuleringsalternatieven duiden hetzelfde object in de werkelijkheid aan, maar geven een verschillende voorstelling van dat object, zoals bij een 'halfvol glas' wordt benadrukt dat het glas een zekere inhoud bevat en de aandacht wordt gevestigd op wat er wél in het glas zit, en bij een 'halfleeg glas' wordt juist de aandacht gevestigd op het deel dat ontbreekt in het glas (Van Leeuwen, 2015, p.15). Door het geven van alternatieve formuleringen kan er dus aangeduid worden dat elke keuze een andere betekenis heeft en daarmee verschillende effecten kan bewerkstelligen op een hoorder. Deze twee methodische instrumenten zullen ook worden toegepast in dit onderzoek.

2.5 Samenvatting en vooruitblik

In dit hoofdstuk is de pragma-dialectiek van Van Eemeren en Grootendorst (1984; 1992; 2004) behandeld, die vooral gericht is op het dialectische doel van een discussie, namelijk het oplossen van een meningsverschil. In deze theorie staat het ideaalmodel van een kritische discussie centraal en moet een discussiant zich onder andere houden aan tien discussieregels. Wordt een van deze regels overtreden, dan is de zet onredelijk en wordt er een drogreden begaan.

Ook is de uitgebreide pragma-dialectiek aan bod gekomen waarin Van Eemeren en Houtlosser (1999, 2002, 2006) de notie *strategisch manoeuvreren* hebben geïntroduceerd. Deze theorie ligt wat dichter bij de praktijk, omdat discussianten naast hun dialectische doel, ook een retorisch doel hebben, namelijk het winnen van een discussie. Bij strategisch manoeuvreren wordt er continu gebalanceerd tussen effectiviteit en redelijkheid en komen drie aspecten aan bod: keuze uit het topisch potentieel, aanpassing aan het publiek en selectie uit presentatiemiddelen.

Daarna is besproken dat strategisch manoeuvreren sterk afhankelijk is van en plaatsvindt binnen een bepaald actiotype: de situatie of de argumentatieve context met eigen doelen, regels en conventies (Van Eemeren & Houtlosser, 2006). Zo is argumentatie binnen een rechtszaal weer heel anders dan argumentatie in een reclame of in de Tweede Kamer en heeft het elk zijn eigen institutionele doelen, regels en conventies (in meer of mindere mate), waardoor het ook elk zijn eigen mogelijkheden en beperkingen met zich meebrengt. Het is daarom belangrijk om rekening te houden met de communicatieve context van de argumentatieve werkelijkheid waarin het strategische manoeuvreren zich manifesteert (Van Eemeren & Houtlosser, 2006). Ook kan een actiotype hybride zijn wanneer het niet binnen één actiotype geplaatst kan worden, maar onder meerdere actiotypes valt.

Ten slotte is toegelicht dat stijl een keuze is en elke keuze een bepaalde betekenis en effect heeft. Hierdoor kan elke stilistische keuze andere effecten sorteren. De taalkundige stilistiek is een bruikbare benadering om de stijlmiddelen te identificeren en effecten aannemelijk te maken door het gebruik van een checklistmethode en door teksten te vergelijken en formuleringsalternatieven te geven.

In het volgende hoofdstuk zal uitgebreid worden ingegaan op het hybride speech event (van dit onderzoek) 'het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer' waarin het parlementair debat en het sollicitatiegesprek als actietypes worden besproken. Daarnaast wordt uiteengezet welke regels en conventies hierop van toepassing zijn.

3. Het verkiezingsdebat voor de nieuwe Tweede Kamervoorzitter als hybride speech event

Het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer heeft zowel kenmerken van een parlementair debat als een sollicitatiegesprek: het is een hybride speech event. Zo heeft het dus kenmerken van twee actietypes die de mogelijkheden en beperkingen van het strategisch manoeuvreren beïnvloeden. Daarom is het doel van dit hoofdstuk om tot een karakterisering te komen van dit hybride speech event. Daartoe reconstrueer ik in 3.1 eerst het institutionele doel, de regels en conventies van het parlementaire debat en vervolgens in 3.2 het institutionele doel, de regels en conventies van het sollicitatiegesprek. Op basis van deze reconstructies zal in 3.3 een karakterisering van het hybride speech event ‘het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer’ gegeven worden. In 3.4 zullen de belangrijkste bevindingen worden weergegeven van dit hoofdstuk en worden er voorspellingen gedaan voor de resultaten van hoofdstuk 4.

Om het parlementaire debat als actietype te karakteriseren en de doelen, regels en conventies te bepalen, ben ik als volgt te werk gegaan. Voor de geschreven en ongeschreven regels en conventies van het parlementaire debat heb ik gebruik gemaakt van Google Scholar en de Universiteitsbibliotheek Leiden, waarvoor ik zoektermen heb gebruikt als *regels/conventies/normen/gedragsregels/strategisch manoeuvreren/strategic maneuvering parlementair debat/parliamentary debate*. Over de (ongeschreven) normen van het parlementaire debat is uitvoerig geschreven door Van Haaften (2017). Voor de ongeschreven regels bleek zijn studie de belangrijkste bron en daarom baseer ik me voor een belangrijk deel op zijn werk. Verder heb ik het argumentatiehandboek van de pragma-dialectiek gebruikt (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2011; 2016), omdat hierin de tien discussieregels zijn beschreven waaraan een discussiant zich dient te houden om op een redelijke manier te argumenteren. Op de website van de Tweede Kamer der Staten-Generaal is onder andere het Reglement van Orde te vinden en de integriteitsregels van de Tweede Kamer die zijn gebruikt voor de geschreven regels. Er waren nog meer reglementen en protocollen beschikbaar⁹, maar deze waren niet relevant voor dit onderzoek en zijn daarom buiten beschouwing gelaten.

Om het actietype ‘sollicitatiegesprek’ te karakteriseren, heb ik naar boeken gezocht in de Universiteitsbibliotheek over sollicitatiegesprekken of werving en selectie. Uiteindelijk heb ik hiervoor een bruikbaar handboek voor (sollicitatie)gesprekken in organisaties gevonden van Gramsbergen-Hoogland en Van der Molen (1992). Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van de Career Service Humanities Leiden University, waar ik gesproken heb met career advisor Atse Fokkens om zo nog meer informatie te vergaren over richtlijnen en eisen in een sollicitatiegesprek. Hierdoor ben ik op websites gestuit als Sollicitatiedokter, Careerzone Universiteit Leiden en AllesoverHR. Verder heb ik gebruik gemaakt van Google en Google Scholar waar ik zoektermen heb gebruikt als *sollicitatiegesprek/handboek solliciteren/regels*,

⁹ Zoals het Protocol van afspraken over onderzoeken Tweede Kamer en de Regeling vertrouwelijke stukken.

conventies, wetten in sollicitatiegesprekken/sollicitatieprocedure. De meest bruikbare informatie bleek die van de NVP-Sollicitatiecode via NVP-Plaza en de Wet gelijke behandeling via Carrièrretijger en de website van de Overheid, waar ik dan ook uit heb geput.

3.1 Het actietype ‘parlementair debat’

Het parlementaire debat is een communicatief actietype in het politieke domein dat valt onder het genre ‘deliberatie’. Het algemene institutionele doel van deliberatie is het behouden van een democratische politieke cultuur (Van Eemeren, 2010, pp.140-141). Specifieke actietypen binnen het genre van deliberatie hebben vaak nog specifiekere doelen om dit algemene doel te bewerkstelligen. Nederlandse parlementaire debatten hebben twee van dergelijke doelen: onafhankelijk beslissingen nemen volgens de geldende regels en procedures (een doel dat verband houdt met de autonome positie van het parlementslid), en het formuleren en selecteren van de civiele of maatschappelijke problemen die politieke prioriteit verdienen (het doel dat verband houdt met de relatie tussen de parlementariër en het publiek) (Te Velde 2003, pp.26-27 in: Van Haaften, 2017, p.180).

Om deze doelen te verwezenlijken, gelden er binnen parlementaire debatten zowel geschreven als ongeschreven regels (Van Haaften, 2017)¹⁰. De geschreven regels zijn (formeel) vastgelegd in het Reglement van Orde (Reglement van Orde van de Tweede Kamer, 2018). Deze hebben enerzijds betrekking op het verloop van het debat, zoals de spreektijd en interrupties. Zo hebben Kamerleden een bepaalde spreektijd van een aantal minuten die vooraf wordt vastgesteld en die per debat verschilt en afhankelijk is van de partijgrootte. Sprekers kunnen elkaar ook onderbreken tijdens het betoog en vragen stellen (interrupties) door naar de interruptiemicrofoon te lopen. De interrupties worden gereguleerd door de voorzitter; zo kan de voorzitter ingrijpen wanneer een vraag ontweken wordt of wanneer er geen (concreet) antwoord op de vraag wordt gegeven. Formeel is de voorzitter bevoegd om iemand het woord te ontnemen en te schorsen indien dit naar zijn of haar oordeel noodzakelijk is (Reglement van Orde van de Tweede Kamer, 2018, p.22), maar in de praktijk komt dit eigenlijk vrijwel niet voor (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2018).

Anderzijds hebben de geschreven regels betrekking op het gedrag van Kamerleden tijdens het debatverloop. Er zijn bijvoorbeeld integriteitsregels vastgelegd die niet geschonden mogen worden. Deze regels bevatten onder andere voorgeschreven eden of verklaringen en beloften van zuivering, geheimhoudingsplichten, vertrouwelijkheid van stukken, onheuse gedragingen, en trouw aan de Koning, het Statuut en de Grondwet, (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2018, Integriteitsregels voor Kamerleden, pp.1-14)¹¹.

¹⁰ Ook volgens van Eemeren (2010, p. 148) wordt er bij het genre deliberatie vaak uitgegaan van grotendeels impliciete intersubjectieve regels en van expliciete en impliciete concessies van beide partijen.

¹¹ De overige integriteitsregels zijn: 1. trouw aan de Koning, het Statuut en de Grondwet, en van getrouwe vervulling van het ambt Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, Grondwet en Wet beëdiging ministers en leden Staten-Generaal; 2. Onverenigbare functies (zgn. incompatibiliteiten) Grondwet en Wet incompatibiliteiten

In de Tweede Kamer gelden ook een aantal ongeschreven regels¹². Zo constateert Van Haaften (2017) dat veel conventies en normen voor parlementair taalgebruik, zoals Van Eemeren (2010) ook al observeert, niet zijn opgenomen in de bestaande regels (het Reglement van Orde), maar impliciet blijven. Van Haaften (2017) beschrijft een viertal normen waar politici vaak een beroep op doen. De eerste norm is dat een parlementslid zijn¹³ standpunt moet verdedigen met argumenten; zo kan een parlementslid niet zomaar een claim doen, zonder deze te onderbouwen. De tweede norm is dat een parlementslid op een zakelijke manier moet discussiëren; niet op de man spelen, maar de bal¹⁴. Het spreken via de voorzitter in plaats van elkaar direct aanspreken hangt samen met deze norm, omdat de achterliggende gedachte hiervan is dat het debat hiermee zakelijk blijft en niet te persoonlijk wordt (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2018). De derde norm is dat een parlementslid gematigd moet spreken en het onderwerp niet mag overdrijven of polariseren. De vierde norm is dat een parlementslid moet discussiëren op een waardige manier: een volksvertegenwoordiger moet in dit opzicht als voorbeeld dienen voor de samenleving (Van Haaften, 2017, pp. 183-184).

Er zijn echter meestal geen echte sancties of straffen tegen schending van de normen en conventies (Van Haaften, 2017, p. 182). Er bestaan wel sancties, maar deze worden zelden toegepast. Het nalaten van sancties toepassen, kan ervoor zorgen dat de impliciete normen of conventies niet voldoende nageleefd worden door politici. Wanneer de kandidaten weten dat er weinig handhaving is, zou dit mogelijkheden voor hen kunnen bieden in het strategisch manoeuvreren; ze kunnen meer over de schreef gaan met hun taalgebruik dan ze normaliter zouden doen, omdat ze weten dat dit geen negatieve gevolgen voor hen zal hebben.

De geschetste geschreven en ongeschreven regels bieden Kamerleden verschillende mogelijkheden en beperkingen. De spreektijd kan bijvoorbeeld als beperking worden gezien voor een Kamerlid, omdat hij gebonden is aan een bepaalde tijd waarin hij zijn betoog moet houden. Ook interrupties kunnen voor het Kamerlid dat aan het woord is een beperking zijn, omdat hij zijn punt wellicht niet kan maken in zijn betoog, of omdat hij door de interruptie vergeten is wat hij wilde zeggen. Toch kan het ook als mogelijkheid worden gezien, omdat het Kamerlid op deze manier de kans krijgt om duidelijker te zijn en meer uitleg te geven omtrent een bepaald thema of om een punt nog even te herhalen. Zoals eerder is genoemd, kan er

Staten-Generaal en Europees Parlement; 3. Opgave van nevenactiviteiten en -inkomsten, relevante belangen, (deels) aangeboden buitenlandse reizen en geschenken van waarde Wet schadeloosstelling leden Tweede Kamer en Reglement van Orde van de Tweede Kamer.

¹² Ook zal er, net als bij andere actietypes, in het parlementaire debat een normatief verwachtingspatroon zijn dat alle politici zich houden aan de tien discussieregels voor een kritische discussie. Deze discussieregels zijn vastgelegd in het argumentatiehandboek van Van Eemeren en Snoeck Henkemans (2011), ze zijn echter niet vastgelegd in het Reglement van Orde, dat leidend is in het parlementaire debat. De discussieregels vallen daarom meer onder een ongeschreven norm.

¹³ Ook hier geldt dus: 'zijn of haar'.

¹⁴ Men moet elkaar dus met respect behandelen (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2018).

wanneer een vraag ontweken wordt of er nog geen concreet antwoord gegeven is op een vraag, door de voorzitter ingegrepen worden; dit kan een beperking zijn voor een Kamerlid wanneer hij juist bewust een vraag wilde ontwijken. Meer in het algemeen geldt dat de voorzitter een beperking in het gehele parlementaire debat kan zijn: de voorzitter kan namelijk bepalen om iemand niet te laten uitweiden of om iemand niet te laten uitspreken, maar een ander het woord te geven. Tegelijk kan de voorzitter ook juist mogelijkheden bieden door iemand juist wél het woord te geven. De integriteitsregels kunnen Kamerleden ook beperkingen opleggen doordat ze niet zomaar alles mogen zeggen.

In de volgende paragraaf zal het sollicitatiegesprek als actietype worden besproken met de bijbehorende doelen, regels en conventies.

3.2 Het actietype 'sollicitatiegesprek'

Het is lastig te duiden onder welk genre het sollicitatiegesprek valt. Wanneer het schema van Van Eemeren (2010) gehanteerd wordt, lijkt het sollicitatiegesprek kenmerken te bevatten van een verkoopgesprek, dat valt onder het genre *promotion*. Zo wordt het sollicitatiegesprek volgens Gramsbergen-Hoogland & Van der Molen (1992) een speciaal soort 'verkoopgesprek' genoemd, omdat de kandidaat zichzelf als het ware moet verkopen. Het idee van het genre *promotion* is dat iets of iemand gepromoot wordt; in het geval van een sollicitatiegesprek is het dus een sollicitant die zichzelf moet verkopen en dit doet hij door zichzelf aan te prijzen, net als wanneer er een product aangeprezen wordt om de verkoop te stimuleren (Wierda & Visser, 2012).

Tegelijkertijd lijkt het sollicitatiegesprek ook kenmerken te hebben van het genre *onderhandelen (negotiation)*. Onderhandelen komt namelijk eerder voort uit een belangenconflict dan puur uit een verschil van mening (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, p.5). Dit lijkt ook het geval in een sollicitatiegesprek, waarin beide partijen een ander belang hebben: voor een sollicitant is dat het bemachtigen van de baan, en voor de werkgever is dat het vervullen van de (toekomstige) vacature. Ook in een tweede of derde gesprek waarin over loon en overige arbeidsvoorwaarden wordt onderhandeld, kunnen er conflicterende belangen zijn.

De communicatievorm '(loon)onderhandeling' heeft als doel een compromis te bereiken waarin aan de belangen van beide partijen wordt voldaan (Ibidem). Dit compromis zal bestaan uit zoveel mogelijk overeenstemming die bereikt kan worden op basis van de concessies die beide partijen bereid zijn te doen (Ibidem). "Onderhandelen is in het zakenleven en in de politiek een tot op zekere hoogte geïnstitutionaliseerd actietype. Bij het onderhandelen zijn de partijen aanvankelijk vrij om hun eigen 'format' te kiezen, maar zodra ze hun keuze gemaakt hebben, is dit format bindend en zodra ze de spelregels hebben vastgesteld, geldt voor die regels hetzelfde" (Ibidem). In een sollicitatiegesprek geldt dit ook: zodra de arbeidsvoorwaarden schriftelijk zijn vastgelegd in een overeenkomst, zijn deze

voorwaarden bindend en rechtsgeldig. Om deze redenen kan het sollicitatiegesprek tevens onder het genre *onderhandelen* geschaard worden.

Het institutionele doel van het sollicitatiegesprek is tweezijdig: voor de werkgever is het doel erachter te komen of hij de sollicitant geschikt acht voor de functie en hem te overtuigen om bij de desbetreffende werkgever te komen werken, en voor de sollicitant is het doel dat hij de werkgever kan overtuigen dat hij de geschikte persoon is voor de functie, maar vaak ook om erachter te komen of de functie en de organisatie bij hem past. Oftewel, essentiële onderdelen en institutionele doelen van een sollicitatiegesprek zijn: kennismaking, de achtergrond en werkervaring van een sollicitant vaststellen, en de motivatie en geschiktheid voor de functie beoordelen (Careerzone Universiteit Leiden, 2018).

Het actietype sollicitatiegesprek lijkt minder geïnstitutionaliseerd te zijn dan het actietype parlementair debat. Hierdoor zijn discussianten in een sollicitatiegesprek dus minder beperkt in het aanvoeren van argumenten en het doen van communicatieve zetten dan in het parlementaire debat. Dit zou voor discussianten, in het geval van dit onderzoek de kandidaat-voorzitters, kansen kunnen bieden, omdat zij daardoor minder beperkt zijn in wat zij kunnen zeggen en hierdoor meer naar voren kunnen brengen dan in een actietype dat sterker geïnstitutionaliseerd is. Er zijn wel een aantal geschreven regels, die zijn vastgelegd in de Sollicitatiecode. De Sollicitatiecode is opgesteld door de Nederlandse Vereniging voor Personeelsmanagement & Organisatieontwikkeling (NVP), het netwerk voor HR-professionals (NVP-Plaza, 2018). Hierin worden de rechten en plichten beschreven voor zowel de sollicitant als de werkgever. Ik richt me hier primair op de rechten en plichten van de sollicitant¹⁵.

Een voorbeeld van een recht van de sollicitant is dat zijn persoonsgegevens binnen vier weken na de afwijzing teruggezonden of vernietigd moeten worden, tenzij anders is overeengekomen. Daarnaast heeft de sollicitant het recht om de reden van afwijzing te weten (NVP-Plaza, 2018). De rechten van de sollicitant kunnen soms mogelijkheden bieden. Een voorbeeld hiervan is te vinden in de Wet gelijke behandeling, die in dit actietype van kracht is. Deze wet bestaat uit formeel vastgelegde regels waaraan een werkgever zich dient te houden (Overheid, 2018). Zo mag de toekomstige werkgever niet alles vragen en hoeft hij niet alles van de sollicitant te weten. Er mogen alleen vragen gesteld worden over aspecten die van belang zijn voor de uitvoering van de functie. Vragen zoals 'ben je zwanger?' of vragen naar iemand zijn seksuele geaardheid of geloof zijn dan ook verboden volgens de Wet gelijke behandeling (Overheid, 2018). Deze wet geeft de sollicitant dus rechten, die hem mogelijkheden kunnen bieden: wanneer er zulk soort vragen over bijvoorbeeld seksuele geaardheid of geloof gesteld worden, heeft de kandidaat namelijk het recht om te zwijgen¹⁶.

¹⁵ De rechten en plichten van de werkgever laat ik verder buiten beschouwing, maar zullen in een voetnoot worden weergegeven.

¹⁶ Voor de werkgever is deze regel in de wet op zijn beurt een plicht om na te komen. Daarnaast heeft de werkgever de volgende rechten: er kan vanuit de werkgever een medisch onderzoek gedaan worden bij sollicitanten indien het aantoonbaar noodzakelijk is voor de functie en er staat vermeld dat dit onderzoek alleen wordt verricht door een keurend arts. Verder wordt in de Sollicitatiecode vermeld dat een organisatie tijdens de

In de Sollicitatiecode zijn ook plichten opgenomen¹⁷. Zo wordt in de code onder andere vermeld dat de sollicitant de toekomstige werkgever volledig en naar waarheid moet informeren over zaken die relevant kunnen zijn voor de uitvoering van de functie (NVP-Plaza, 2018). Bijvoorbeeld over de gevolgde opleidingen, de opgedane kennis en verworven competenties en de eerdere ervaringen. Dit betekent ook dat de sollicitant geen informatie mag achterhouden waarvan hij weet of kan weten dat deze van belang is voor een goede vervulling van de functie. Hierbij geldt dat de sollicitant deze informatie, indien die niet aan hem wordt gevraagd, ongevraagd dient te verstrekken (NVP-Plaza, 2018). Deze plichten kunnen (in tegenstelling tot de mogelijkheden die de rechten kunnen bieden) beperkingen voor de sollicitant opleggen, omdat hij sommige informatie mogelijk liever niet wil delen, terwijl hij daartoe wel verplicht is wanneer dit relevant is voor de functie. Verder is het gebruikelijk dat wanneer er een vraag wordt gesteld aan de sollicitant, hier vrijwel direct antwoord op gegeven wordt.

Naast deze formele rechten en plichten kunnen er ook een aantal ongeschreven regels worden geïdentificeerd. Deze ongeschreven regels kunnen meer als richtlijnen en adviezen gezien worden. Een van de weinige handboeken waarin deze ongeschreven regels tot uiting komen in een aantal duidelijke adviezen, is het handboek van Gramsbergen-Hoogland en Van der Molen (1992). Zo wordt er als eerste geadviseerd dat de sollicitant met redelijke argumenten moet aantonen dat hij goed aansluit bij het opgestelde functieprofiel¹⁸ (Gramsbergen-Hoogland & Van der Molen, 1992). Een goede voorbereiding is hierbij van belang. Het belangrijkste daarbij is het maken van een koppeling tussen enerzijds de eigen capaciteiten en anderzijds de functie waarnaar gesolliciteerd wordt (Gramsbergen-Hoogland & Van der Molen, 1992, p.74).

Ten tweede wordt er geadviseerd dat de sollicitant zich zo goed mogelijk presenteert tijdens een sollicitatiegesprek. Dit kan worden bewerkstelligd door positief te formuleren (Gramsbergen-Hoogland & Van der Molen, 1992): enerzijds doordat de sollicitant sterke punten dusdanig aandikt en benadrukt waardoor deze extra opvallen¹⁹, anderzijds door

procedure de sollicitant te allen tijde kan verzoeken zich te legitimeren met een geldig legitimatiebewijs (NVP-Plaza, 2018).

¹⁷ Volgens de Sollicitatiecode heeft de werkgever de volgende plichten: de werkgever dient naar waarheid alle informatie te verstrekken naar een sollicitant die deze nodig heeft om zich een zo volledig mogelijk beeld te vormen van de vacature en van de organisatie. Daarnaast dient alle van de sollicitant verkregen informatie vertrouwelijk en zorgvuldig te worden behandeld (NVP-Plaza, 2018).

¹⁸ Over het algemeen is er een functieprofiel opgesteld waaraan een kandidaat dient te voldoen.

¹⁹ Het schermen met eigen kwaliteiten zou al snel als ethische drogreden (ook wel *argumentum ad verecundiam* genoemd) bestempeld kunnen worden: als iets niet onderbouwd wordt met argumenten maar door middel van het schermen met eigen kwaliteiten, wordt discussieregel vier overtreden (Van Eemeren en Snoeck Henkemans, 2011). Binnen de context van het actietype sollicitatiegesprek is het benadrukken van en opscheppen over je kwaliteiten en capaciteiten echter heel gangbaar. Een voorbeeld hiervan is dat politici binnen het parlementaire debat de mogelijkheid hebben om een beroep te doen op de rol die ze naast hun kamerlidmaatschap bekleeden, zoals een beroep op titel. Hiermee kan de indruk gewekt worden dat ze schermen met eigen kwaliteiten, maar zoals gezegd, is

zwakke of negatieve punten zo positief mogelijk te brengen door het gebruik van positieve framing. Het laatste is niet bedoeld om de waarheid geweld aan te doen of om de werkgever naar de mond te praten, maar om aan te geven hoe je datgene wat je wilt zeggen zo positief mogelijk kunt formuleren (Gramsbergen-Hoogland & Van der Molen, 1992, p. 79). Ook kan de sollicitant zich zo goed mogelijk presenteren door representatieve en passende kleding te dragen ten behoeve van de functie. Verder is een ongeschreven regel dat de sollicitant op tijd aanwezig is en dat hij zich integer zal opstellen (NVP-Plaza, 2018).

Bij het inachtnemen van een aantal van deze adviezen kan een sollicitant gebruik maken van strategische manoeuvres. Zo kunnen sterke punten aangedikt worden en zwakke punten zo positief mogelijk geframed worden. De drie aspecten van het strategisch manoeuvreren manifesteren zich dan als volgt: er wordt een bepaald standpunt of type argument gekozen dat voor de kandidaat zo gunstig mogelijk is, vervolgens wordt dit afgestemd op het publiek zodat het het meest overtuigend overkomt bij de doelgroep, en ten slotte worden bepaalde presentationele middelen gekozen die hun argumenten kracht kunnen bijzetten en waardoor iets negatiefs zo positief mogelijk geformuleerd kan worden of een sterk punt extra benadrukt wordt.

3.3 Het hybride speech event ‘verkiezingsdebat voor de nieuwe Tweede Kamervoorzitter’

Op basis van de vorige twee paragrafen kunnen nu de doelen, regels en conventies worden gepresenteerd van het hybride speech event ‘verkiezingdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer’. Allereerst zal de gang van zaken in het debat worden geschetst. Aan het begin van het debat zijn de vier kandidaten gevraagd om naar voren te komen, waarna er gelegenheid werd gegeven aan de overige Kamerleden om vragen te stellen aan de kandidaten. Vervolgens vond er een schorsing plaats om de kandidaten tijd te geven om zich voor te bereiden. Daarna hebben alle vier de kandidaten een betoog gehouden, waarin zij konden ingaan op de gestelde eisen (die in de profielschets staan) en op de daarvoor aan hen gestelde vragen. Deze vragen hadden betrekking op hun eventuele nieuwe rol als voorzitter van de Tweede Kamer. Na de betogen van alle kandidaten vond er een tweede schorsing plaats en daarna werd er gestemd. Er waren in totaal vier stemrondes nodig om tot een winnaar te komen.

het gebruikelijk in deze context om deze sterke punten aan te halen en je hierop te beroepen. En zoals Boogaart (2013) omschrijft: wat in het ene actietype als een ontsporing geldt, hoeft dat in het andere actietype niet per se te zijn.

Het institutionele doel van dit speech event is voor de kandidaat om de Tweede Kamer te overtuigen dat hij de beste kandidaat is voor de functie van voorzitter²⁰. Om dat te bereiken moet de kandidaat laten zien dat hij over de juiste kwaliteiten beschikt. Dit houdt in dat de kandidaat ten eerste moet aansluiten bij het functieprofiel dat is opgesteld voor deze functie en te vinden is op de website van de Tweede Kamer der Staten Generaal (2019)²¹. De eisen voor deze functie zijn:

- Gedegen parlementaire ervaring
- Ruime bestuurlijke Kamer-ervaring
- Inzicht in de staatsrechtelijke verhoudingen
- Gebleken kennis van en respect voor het Reglement van Orde en de gebruiken
- Kunnen leidinggeven aan het Kamerwerk, niet alleen met inhoudelijke kennis van zaken en politiek, maar ook met begrip voor de mogelijkheden van het ambtelijk apparaat
- Managementcapaciteiten

Ook worden er persoonlijke eigenschappen gevraagd zoals:

- Gezaghebbend kunnen optreden
- Een groot draagvlak hebben in de Kamer en steun en vertrouwen genieten
- Een goede vertegenwoordiger van de Kamer zijn in binnen- en buitenland
- Sociale en contactuele vaardigheden
- De Kamervoorzitter moet boven de partijen staan

Ten tweede dient de kandidaat antwoord te geven op de vragen die zijn gesteld. Zoals namelijk in 3.1 is beschreven, kan de voorzitter ingrijpen wanneer een vraag ontweken wordt of wanneer er geen (concreet) antwoord op een vraag wordt gegeven. Ten derde moet de kandidaat de ongeschreven normen hoog in het vaandel houden, aangezien de voorzitter van de Tweede Kamer het 'visitekaartje' van het parlement is. Dit betekent dat de kandidaten de vier normen die Van Haaften (2017) heeft beschreven, en die in 3.1 aan bod zijn gekomen, moeten handhaven. Zo dient een kandidaat zijn standpunt (bijvoorbeeld dat hij de geschikte kandidaat is voor de functie) te verdedigen met argumenten. Daarnaast behoort een kandidaat op een zakelijke manier te discussiëren; niet op de man spelen, maar de bal spelen. Verder moet een kandidaat gematigd spreken en mag hij het onderwerp niet overdrijven of polariseren. Zoals beschreven is in de vorige paragraaf wordt er in handboeken voor sollicitatiegesprekken wel geadviseerd om kwaliteiten wat meer aan te dikken en negatieve

²⁰ Dit is het doel voor de kandidaten. Vanuit het perspectief van de werkgever is het institutionele doel dat het voor de overige Kamerleden duidelijk wordt welke kandidaat het meest geschikt is voor de functie zodat zij op diegene kunnen stemmen.

²¹ Zie bijlage 4 voor de volledige profielschets

punten zo positief mogelijk te formuleren; het mag echter niet in strijd zijn met de waarheid. De laatste norm is dat een parlamentslid moet discussiëren op een waardige manier: een volksvertegenwoordiger moet in dit opzicht als voorbeeld dienen voor de samenleving; zo moet het taalgebruik van een zeker niveau zijn (Van Haaften, 2017, pp.183-184). Deze vier normen, maar de laatste norm in het bijzonder, komen overeen met een van de eisen in het functieprofiel, namelijk dat de nieuwe voorzitter een goede vertegenwoordiger van de Kamer moet zijn.

De geschreven en ongeschreven regels in het speech event kunnen mogelijkheden en beperkingen met zich meebrengen. Het stellen van vragen door de overige Kamerleden kan voor de kandidaten zowel als een beperking als een mogelijkheid worden gezien. Aan de ene kant is het een beperking, omdat zij vooral op die vragen antwoord moeten geven die er gesteld zijn en niet volledig zelf kunnen bepalen welke onderwerpen zij over het voetlicht willen brengen. Aan de andere kant kan het als mogelijkheid worden gezien, omdat de kandidaten ervoor kunnen kiezen om op sommige vragen niet te reageren, wat in een regulier sollicitatiegesprek niet zomaar kan. In de vorige paragraaf is namelijk gesteld dat wanneer er in een regulier sollicitatiegesprek een vraag wordt gesteld, het gebruikelijk is om daar direct antwoord op te geven. In dit verkiezingsdebat daarentegen worden er, zoals eerder beschreven, vooraf vragen gesteld door Kamerleden, waarna de kandidaten een voor een hun betoog houden (waarin zij de antwoorden hebben verwerkt op de gestelde vragen). De kandidaten hebben een zekere vrijheid in het bepalen op welke vragen zij ingaan. Wel bestaat natuurlijk de kans dat een politicus alsnog de vraag opwerpt, of dat de voorzitter ingrijpt indien er geen antwoord op gegeven is en de betreffende kandidaat dit alsnog moet doen; in dit geval is het een beperking voor de kandidaat, omdat hij deze vraag liever had willen ontwijken. Toch zou het ook als mogelijkheid gezien kunnen worden, omdat de kandidaat de kans krijgt zich nader te verklaren aangezien het eerdere antwoord niet geheel duidelijk of bevredigend was. Op deze manier kan hij mogelijk nog beter beargumenteren waarom hij de geschikte kandidaat is en zichzelf goed profileren. Als de kandidaten verbaal sterk zijn, kan dit krachtig overkomen en daarmee mogelijkheden bieden; tegelijkertijd bestaat ook de kans dat zij verbaal juist minder overtuigend overkomen, waardoor het eerder beperkingen oplegt, omdat het op deze manier hun kansen kan verkleinen om als voorzitter gekozen te worden.

In dit speech event zijn interrupties in principe niet toegestaan: voorafgaand aan het debat is er door de voorzitter voorgesteld om “de kandidaten eerst hun betoog te laten houden en te wachten met vragen tot het eind van het betoog, tenzij iets echt niet kan wachten tot het einde” (Officiële Bekendmakingen, 2018). Dit biedt voor de kandidaten een mogelijkheid om hun hele betoog zonder interrupties te houden. Toch is er zoals gezegd nog wel enige ruimte gelaten om te onderbreken, namelijk wanneer iets echt niet zou kunnen wachten tot het einde; dit kan alsnog als beperking worden gezien.

Een andere beperking die de kandidaten hebben, is de tijd waaraan ze zich moeten houden. Zo heeft elke kandidaat een aantal minuten spreektijd dat voorafgaand aan het debat is vastgesteld. In dit debat bedraagt de spreektijd van de kandidaten ongeveer een half uur,

exclusief interrupties en antwoorden daarop (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2018). Indien ze meer tijd nodig hebben, dienen ze dit bij de voorzitter aan te geven en zij zal dan beslissen of de kandidaat extra spreektijd krijgt.

Er zijn ook beperkingen die per kandidaat kunnen verschillen: voor Arib kan dat haar dubbele nationaliteit (Marokkaans en Nederlands) zijn. Er wordt namelijk betwijfeld of zij neutraal een debat kan leiden over een conflict tussen Marokko en Nederland (Korteweg, 2016). Voor Bosma kan het feit dat hij lid van de PVV is (en deze partij sceptisch wordt benaderd door de overige partijen) een mogelijke beperking zijn. Zo wordt er in 2017 in het Algemeen Dagblad gesteld dat er volgens Bosma sprake is van een 'cordon sanitaire' rond zijn partij, waardoor hij weinig kans heeft op genoeg stemmen om voorzitter te worden (Van Ast, 2017). Dit gaat weliswaar over het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter in 2017, maar dit zou net zo goed voor het debat in 2016 kunnen gelden²².

3.4 Samenvatting en vooruitblik

Om een goede analyse te kunnen uitvoeren (in het volgende hoofdstuk) is het noodzakelijk om de institutionele doelen en de bijbehorende regels en conventies te bepalen van de actietypes en het speech event waarvan in dit onderzoek sprake is. Daarom is er in dit hoofdstuk een karakterisering gegeven van het hybride speech event 'verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer', waarbij de doelen, regels en conventies zijn beschreven. Daartoe heb ik het parlementaire debat en het sollicitatiegesprek als actietypes in kaart gebracht. Het actietype legt beperkingen op aan de argumentatieve zetten die zijn toegestaan, omdat de betrokken partijen rekening moeten houden met de doelen, regels en conventies die in het actietype gelden. Verder kan het actietype ook mogelijkheden bieden.

In 3.1 is het parlementaire debat als actietype besproken. Het institutionele doel is het tot stand brengen van politieke besluitvorming en overheidsbeslissingen door middel van publieke deliberatie (Van Eemeren & Garssen, 2014, p.32). In dit actietype gelden onder andere de regels zoals deze in het Reglement van Orde zijn beschreven (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2018). Enkele voorbeelden hiervan zijn dat er via de voorzitter gesproken moet worden en dat een kandidaat gebonden is aan een beperkte spreektijd.

In 3.2 is het sollicitatiegesprek als actietype toegelicht. Het sollicitatiegesprek is in veel mindere mate geïnstitutionaliseerd dan het parlementaire debat en de meeste conventies die hiervoor gelden zijn niet formeel vastgelegd. Wel hebben sollicitanten bijvoorbeeld een bepaalde informatieplicht en ook de werkgever heeft op zijn beurt plichten zoals een geheimhoudingsplicht (NVP-Plaza, 2018). Het enige dat voor het sollicitatiegesprek wettelijk is vastgelegd, is de 'Wet gelijke behandeling' waarin onder andere is opgenomen dat een werkgever niet mag vragen naar het geloof of de seksuele geaardheid van een sollicitant. Het

²² Rondom deze kwesties lijken echter geen vragen te zijn gesteld, maar dit komt in hoofdstuk 4 aan bod.

institutionele doel van het sollicitatiegesprek vanuit het perspectief van de sollicitant is dat hij de werkgever kan overtuigen dat hij de geschikte kandidaat is voor de functie.

In 3.3 is 'het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer' besproken als speech event. Het institutionele doel van het speech event van dit onderzoek is het verkiezen van een nieuwe voorzitter. Een secundair doel, vanuit het perspectief van de kandidaat, is het overtuigen van de overige politici (dat de desbetreffende politicus de geschikte kandidaat is voor de functie van voorzitter). De bijbehorende regels en conventies komen deels overeen met die van het parlementaire debat, maar het speech event heeft ook eigen regels en conventies. Een conventie die bijvoorbeeld specifiek voor dit speech event geldt, is het aantal stemrondes. Er is in dit debat sprake van meerdere stemrondes. Een ander voorbeeld is de spreektijd; deze wijkt af van de reguliere spreektijd in een parlementair debat. Elke kandidaat krijgt in dit debat ongeveer een half uur spreektijd. Verder zijn de functie-eisen besproken zoals die in het functieprofiel zijn opgesteld. Het gaat hierbij om zes eisen op het gebied van ervaring en vijf eisen voor persoonlijke eigenschappen die een kandidaat moet bezitten.

In het volgende hoofdstuk zal de methode worden beschreven waarop er te werk is gegaan en komt het geselecteerde corpus aan bod. Daarna zal er, op basis van de bevindingen in dit hoofdstuk, een uitgebreide analyse worden uitgevoerd van de strategische manoeuvres van twee van de vier Kamerleden die zich beschikbaar hebben gesteld als kandidaat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer (in 2016) en wordt er gekeken hoe zij dit stilistisch vormgeven aangezien het in dit verkiezingsdebat van groot belang is dat de kandidaten hun boodschap zo goed mogelijk over het voetlicht krijgen. Aangenomen mag worden dat zowel Arib als Bosma een betoog proberen te houden dat voor hen zo gunstig mogelijk is. De verwachting hierbij is (naar aanleiding van de bevindingen van dit hoofdstuk) dat zij beiden deels in zullen gaan op dezelfde aspecten van de profielschets, en dat zij ieder deels in zullen gaan op verschillende aspecten die voor de een meer van toepassing zijn dan voor de ander. Om die verschillende aspecten te benadrukken verwacht ik bij het betoog van Arib dat zij argumenten naar voren zal brengen die betrekking hebben op haar dubbele nationaliteit, waarmee ze zichzelf toch als een geschikte en neutrale kandidaat positioneert en ook stilistische keuzes maakt die aan dit beeld bijdragen; bij het betoog van Bosma verwacht ik dat hij waardering voor het parlement uitdraagt en dat hij laat merken dat hij er trots op is, en dat dat ook bij hem in stilistische keuzes tot uitdrukking komt. Deze verwachtingen zijn gebaseerd op de ophef die geweest is omtrent de dubbele nationaliteit van Arib en de term 'nepparlement' die Wilders, de partijgenoot van Bosma, gebruikt heeft.

4. Strategisch manoeuvreren met stijl in het verkiezingsdebat voor de nieuwe Tweede Kamervoorzitter

Nu de theorie van de pragma-dialectiek, het strategisch manoeuvreren en het (hybride) actietype is behandeld en het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer als speech event is geschetst, zal in dit hoofdstuk als eerste het corpus en de methode van dit onderzoek worden besproken. Daarna zal er worden geschetst hoe er strategisch gemanoeuvreerd wordt met stilistische middelen in de betogen van Arib en Bosma.

4.1 Corpus

In dit onderzoek staat het verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer van 2016 centraal. De uitgeschreven betogen van de kandidaten Khadija Arib (PvdA) en Martin Bosma (PVV) van dit verkiezingsdebat vormen het corpus voor deze masterscriptie²³. Eventuele interrupties zijn hier niet in meegenomen en zijn dus niet geanalyseerd. Ik heb me voor de analyses uitsluitend gericht op de speeches van beide politici. Het betoog van Arib bevat 2759 woorden en het betoog van Bosma bevat 4876 woorden, beide exclusief interrupties. De Handelingen van de Tweede Kamer worden allemaal gepubliceerd en zijn vrij verkrijgbaar op de website van de Overheid (Officiële bekendmakingen, 2018), zo ook dit verkiezingsdebat.

4.2 Onderzoeksmethode

Argumentatieve component

Dit onderzoek bevat een argumentatieve en een stilistische component. Voor de argumentatieve reconstructie is er gebruik gemaakt van inzichten uit de uitgebreide pragma-dialectiek (Van Eemeren & Grootendorst, 1984, 1992, 2004), die ik in hoofdstuk 2 heb behandeld. De mogelijkheden en beperkingen die Arib en Bosma hebben om strategisch te manoeuvreren wanneer zij zichzelf profileren als geschikte kandidaat, zijn bepaald door de kenmerken van een parlementair debat en een sollicitatiegesprek. Deze kenmerken, die bestaan uit regels en conventies, zijn ook beschreven in hoofdstuk 2.

De speeches van Arib en Bosma zijn bestudeerd en het verschil van mening is getypeerd. Volgens de methode van Van Haften en Van Leeuwen (2019) zou er voor een argumentatieve en stilistische analyse, waarbij gebruik gemaakt wordt van een pragma-dialectische aanpak, ook een volledige argumentatiestructuur gemaakt moeten worden per betoog. In het geval van dit onderzoek waarbij de speeches van Arib en Bosma tamelijk lange teksten zijn, stuit dat op een aantal praktische bezwaren: het maken van een volledige argumentatiestructuur bleek dusdanig complex en tijdrovend, dat ik ervoor heb gekozen om

²³ zie bijlage 5 en 6

het op de volgende manier aan te pakken: in plaats van het maken van een volledige argumentatieve reconstructie, heb ik de belangrijkste hoofdargumenten geïdentificeerd, die beide kandidaten inzetten om hun hoofdstandpunt ‘stem op mij’ te onderbouwen. Om die hoofdargumenten te identificeren, heb ik gebruik gemaakt van de regels en conventies van het speech event. Aangenomen mag worden dat beide politici, om het standpunt ‘stem op mij’ overtuigend te onderbouwen, in zouden gaan op de eisen van de profielschets die is opgesteld (zie bijlage 4), daarnaast op de belangrijkste punten zij in hun sollicitatiebrieven naar voren brachten (zie bijlagen 7 en 8) en ten slotte op de belangrijkste vragen die vooraf gesteld zijn door hun medepolitici (zie bijlage 10). Dit werd bevestigd bij globale lezing van de teksten: zowel Arib als Bosma gaan in op de eisen van de profielschets, op punten uit hun sollicitatiebrieven, en op vragen van medepolitici. Deze punten kunnen worden gezien als hoofdargumenten bij het hoofdstandpunt ‘stem op mij’, en als substandpunten die weer onderbouwd worden met (sub)argumenten. Voor de verschillende hoofdargumenten is bekeken met welke (sub)argumenten deze worden ondersteund. In de stilistische analyse wordt vervolgens gekeken hoe die argumenten stilistisch zijn vormgegeven.

In onderstaande tabel zijn de hoofdargumenten weergegeven. Ook is in de tabel vermeld welke kandidaat op welk hoofdargument ingaat. Managementervaring en bestuurlijke ervaring lijken onder dezelfde noemer te vallen, maar aangezien ze als twee losse eisen genoemd worden in de profielschets heb ik deze separaat behandeld.

Tabel 1: schematisch overzicht van de hoofdargumenten van Arib en Bosma

Hoofdargumenten	Betoog Arib	Betoog Bosma
Parlementaire ervaring en bestuurlijke Kamer-ervaring	✓	✓
Managementervaring	✓	✓
Kennis van het Reglement van Orde	✗	✓
Goede vertegenwoordiger van de Kamer in binnen- en buitenland	✓	✓
Beheersing van de Franse en Engelse taal	✓	✓
Informatievoorziening voor de Kamerleden	✓	✗
Boven de partijen staan (neutraal zijn)	✓	✓
Het serieus nemen van het parlement	✗	✓
Motivatie voor de functie	✓	✗

Zowel het betoog van Arib als van Bosma is een niet-gemengd enkelvoudig verschil van mening: in elk betoog wordt één standpunt ingenomen ten opzichte van de propositie en er is maar één partij die de verdedigingsplicht voor het standpunt op zich heeft genomen (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2011, p.19). Zoals besproken in hoofdstuk 2 doorlopen discussianten idealiter vier discussiefasen. Vanwege het karakter van dit debat zal ik mij uitsluitend richten op de argumentatiefase.

De strategische manoeuvres worden, zoals in het vorige hoofdstuk aan bod is gekomen, geduid in het licht van het argumentatieve actietype van het parlementair debat en het sollicitatiegesprek. Op welke manier Arib en Bosma hun argumenten stilistisch vormgeven, gegeven de mogelijkheden en beperkingen van het speech event, zal worden weergegeven in 4.3, maar eerst zal besproken worden hoe de systematische stijlanalyse is uitgevoerd.

Stilistische component

Zoals gezegd is er eerst gereconstrueerd op welke aspecten Arib en Bosma ingaan van de profielschets, hun sollicitatiebrief en de vragen die vooraf zijn gesteld door medepolitici. Vervolgens kon er een zo systematisch mogelijke stijlanalyse uitgevoerd worden volgens de methodische principes van de taalkundige stilistiek, die ik in hoofdstuk 2 heb behandeld. Allereerst gebeurde dit bottom-up, aan de hand van de (in hoofdstuk 2 beschreven) checklist van Verhagen (2001, in Van Leeuwen 2015; zie bijlage 3) om zo stilistische keuzes op het spoor te komen. Dat wil zeggen dat de teksten inductief geanalyseerd zijn en de categorieën uit de checklist ieder afzonderlijk zijn langsgegaan om te controleren of ze in de betogen voorkwamen, met uitzondering van de categorie ‘tekststructuur’. De reden dat ik deze categorie buiten beschouwing heb gelaten, waar ik in de conclusie op terugkom, is omdat ik hier simpelweg niet voldoende taalkundige kennis voor bezat en deze categorie in de checklist niet van voldoende toelichting was voorzien. Op deze manier zijn de stijlmiddelen zo systematisch mogelijk in kaart gebracht.²⁴

Vervolgens is er vergelijkend te werk gegaan: de twee betogen van Arib en Bosma zijn met elkaar vergeleken, waarbij er gekeken is of er opvallende stilistische verschillen voorkwamen en er zijn formuleringsalternatieven voorgesteld. Daarna zijn de stilistische middelen top-down geanalyseerd: er is gekeken naar hoe de geïdentificeerde stijlmiddelen bijdragen aan de subdoelen die de sprekers nastreven. De stijlmiddelen die geen effect leken te hebben op het strategisch manoeuvreren in beide betogen vielen af voor verdere analyse. Een voorbeeld hiervan zijn de vraag- en bevelzinnen (in de checklist categorie A1).

Zoals gezegd kan elk hoofdargument gezien worden als een substandpunt waarmee de kandidaten hun medepolitici willen overtuigen, en dit substandpunt kan dan weer gezien worden als subdoel. Om de effecten aannemelijk te maken is waar mogelijk geput uit taalkundig-stilistische literatuur over effecten van formuleringskeuzes, en daarnaast door te werken met formuleringsalternatieven.

In de volgende paragraaf zullen de belangrijkste bevindingen uit de analyse worden gepresenteerd.

²⁴ Hiervan zijn kwantitatieve overzichten gemaakt, die zijn opgenomen in bijlage 9.

4.3 Resultaten

Deze paragraaf beslaat de resultaten van dit onderzoek. Per subparagraaf wordt een hoofdargument behandeld waar Arib en Bosma op ingaan. Eerst zal steeds het fragment van het desbetreffende argument worden gepresenteerd, waarna er een bijbehorende argumentatiestructuur wordt getoond en vervolgens wordt er een stilistische analyse gegeven hoe de argumenten stilistisch zijn vormgegeven.

4.3.1 Parlementaire ervaring en bestuurlijke Kamer-ervaring

Zowel Arib als Bosma gaan in hun betoog in op de eerste eis van de profielschets 'gedegen parlementaire ervaring', zoals verwacht werd in hoofdstuk 3. Ook gaan zij in op de tweede eis 'bestuurlijke Kamer-ervaring'. In haar sollicitatiebrief had Arib al geschreven: 'Ook mijn ervaring als één van de langstzittende Kamerleden wil ik in de komende periode graag inzetten voor een goed functionerende Tweede Kamer'. In haar betoog in het Verkiezingsdebat komt dit onder andere als volgt naar voren:

(1) *Ik heb zeventien jaar parlementaire ervaring. Ik behoor met de collega's Wilders, Van Bommel en Van der Staaij tot de langstzittende Kamerleden. Dat is een rijke ervaring. (...) Ik zit niet alleen **heel** lang in de Kamer, maar ik zit ook **heel** lang in het Presidium, sinds het voorzitterschap van Gerdi Verbeet. De afgelopen drie jaar heb ik vooral als eerste ondervoorzitter de Kamer **heel** vaak voorgezeten. Dat is natuurlijk een belangrijke taak van de Voorzitter. (...) Ik ben **heel** nauw betrokken bij de organisatie van de Kamer, maar daar kom ik later op terug.*

(1.1²⁵ Ik heb rijke parlementaire ervaring en bestuurlijke Kamer-ervaring)

1.1.1a Ik heb 17 jaar parlementaire ervaring

1.1.1a.1a Ik behoor met de collega's Wilders, Van Bommel en Van der Staaij tot de langstzittende Kamerleden

1.1.1a.1b En dat is een rijke ervaring

(1.1.1b En ik heb bestuurlijke ervaring)

1.1.1b.1a (want) ik zit ook heel lang in het Presidium

1.1.1b.1a.1 sinds het voorzitterschap van Gerda Verbeet

1.1.1b.1b Ik heb de afgelopen drie jaar vooral als ondervoorzitter de Kamer heel vaak voorgezeten

1.1.1b.1b' En dat is natuurlijk een belangrijke taak van de voorzitter

²⁵ Het hoofdstandpunt is 'stem op mij' en is daarom gereconstrueerd als '1'. Daarom zijn de hoofdargumenten opeenvolgend genummerd als 1.1, 1.2, 1.3 etc. per kandidaat.

In bovenstaand voorbeeld wordt er gebruik gemaakt van causale argumentatie en meer specifiek van autoriteitsargumentatie: het feit dat Arib zeventien jaar parlementaire ervaring heeft, lang in het Presidium zit én de afgelopen drie jaar de Kamer vaak heeft voorgezeten als ondervoorzitter, maakt haar een geschikt persoon om te kiezen als voorzitter. Hoe zij deze argumenten stilistisch vormgeeft is als volgt: zij noemt haar zeventien jaar ervaring expliciet, omdat dit een lange tijd is in de politiek en dit indruk kan maken op het publiek, haar medepolitici. Daarnaast zij benoemt nog nadrukkelijk dat ze tot een van de *langstzittende Kamerleden* behoort en dat dit voor haar een *rijke ervaring* is, wat haar argument nog meer kracht kan bijzetten. Hieruit blijkt namelijk dat het voor haar bijzonder en waardevol is om tot de vier van de 150 Kamerleden te behoren die het langst in de Kamer zitten. *Rijke ervaring* heeft namelijk een positieve connotatie. Ze had ook voor formuleringsalternatieven kunnen kiezen zoals *nuttige* of *goede*, die iets minder krachtig zijn. Door de formuleringskeuze *rijke* worden kwaliteiten nog meer aangedikt zoals een advies was in hoofdstuk 3 bij het actietype sollicitatiegesprek. Hier wordt dus gebruik gemaakt van de mogelijkheden die dit actietype biedt. Verder gebruikt Arib tot vier keer toe het bijwoord *heel* als intensiveerder. Deze zijn dikgedrukt in fragment 1. ‘Een element in een uiting is een intensivering wanneer het element kan worden weggelaten of vervangen met als resultaat: een grammaticaal correcte zin die in de context relevant is én een minder krachtige evaluatie tot uitdrukking brengt’ (Van Mulken & Schellens, 2012, p.29). Intensiveerders worden gebruikt om een standpunt kracht bij te zetten (Van Mulken & Schellens, 2012, p.26).²⁶ Intensiveerders vallen in de checklist van Verhagen onder de categorie ‘stijlfiguren’. Het woord *heel* kan ook geschaard worden onder bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen, de eerste categorie van de checklist van Verhagen ‘grammaticale categorieën’. Ik heb ervoor gekozen om het te definiëren als intensiveerder. Met het gebruik van de intensiveerders benadrukt Arib dat ze veel ervaring heeft in de Kamer en als eerste ondervoorzitter in het Presidium. Hiermee voldoet zij aan twee van de eisen die in de profielschets stonden: gedegen parlementaire ervaring en ruime bestuurlijke ervaring. Vervolgens onderstreept zij nog dat ze *heel* betrokken is bij de organisatie van de Kamer. Dit kan ertoe bijdragen dat haar medepolitici inzien dat zowel haar ervaring als haar betrokkenheid bovengemiddeld is, wat haar een geschikte kandidaat maakt als voorzitter. Ze had het woord *heel* namelijk ook weg kunnen laten; dan was het nog steeds een grammaticaal correcte zin en tevens duidelijk dat ze al lang in de Kamer en het Presidium zit en veel ervaring heeft, maar door dit intensiverende bijwoord wordt het nog meer versterkt. Op deze manier worden haar ervaring en betrokkenheid kracht bijgezet. Het gebruik van deze intensiveerders in haar argumenten lijkt daarom een effectieve manoeuvre, die ook binnen de grenzen van de redelijkheid blijft, omdat het aanzetten van kwaliteiten binnen de mogelijkheden van het actietype valt, wat maakt dat er een juiste balans is tussen redelijkheid en effectiviteit.

²⁶ Zowel Arib als Bosma maken geregeld gebruik van intensiveerders; zie bijlage 9, tabel 2.

Bosma boogt in zijn betoog, net als Arib, op zijn ervaring in het parlement en zijn bestuurlijke ervaring. Daarmee zou ook hij dus voldoen aan de eerste eis van de profielschets. Een voorbeeld hiervan is te zien in fragment (2).

(2) *De heer Van Vliet (...) vroeg of ik in één zin met drie krachttermen kan uitleggen waarom ik voorzitter moet worden. Ik doe het in één woord: ervaring. Ik kan buigen op **veel** ervaring. Ik ben zes jaar ondervoorzitter. Ik zit eigenlijk tien jaar in het Presidium;*

1.1 Ik moet voorzitter worden

(1.1.1 Ik heb parlementaire en bestuurlijke ervaring)

1.1.1.1a Ik ben zes jaar ondervoorzitter

1.1.1.1b Ik zit eigenlijk tien jaar in het Presidium

(1.1.1.1a-b' En als je zes jaar ondervoorzitter bent en tien jaar in het Presidium zit, dan heb je veel ervaring)

(1.1.1.1.1 Veel ervaring is wenselijk)

In (2) wordt gebruik gemaakt van pragmatische argumentatie²⁷, want Bosma beroept zich op een positief gevolg: het is wenselijk om (veel) ervaring te hebben. Bosma doet een beroep op zijn ervaring als ondervoorzitter in het Presidium, wat in zijn optiek een groot voordeel is en wenselijk als voorzitter.

In dit fragment gebruikt Bosma, naast de herhaling als stijlmiddel met het woord *ervaring*, een intensiverende uiting: *veel*. Hij had het woord ook weg kunnen laten of hij had het woord *genoeg* kunnen gebruiken, maar hij kiest ervoor om zijn ervaring uit te vergroten door het gebruik van *veel*. Dit onderbouwt hij vervolgens door te specificeren hoeveel jaar ervaring hij precies heeft als ondervoorzitter in het Presidium, namelijk zes jaar. Het is aannemelijk dat dit als ruime en gedegen ervaring gezien kan worden, omdat het een relatief lange tijd is in de politiek. Daarna specificeert hij ook nog hoe lang hij in zijn totaliteit in het Presidium zit, *tien jaar*, wat nog meer indruk kan maken, omdat dit een nog langere tijd is. Daarom lijkt het een effectieve zet om specifiek te noemen dat hij zes jaar ervaring als ondervoorzitter heeft en zelfs tien jaar ervaring in het Presidium. Al deze stilistische vormen kunnen zijn argumenten meer kracht bijzetten. Daarnaast worden er geen discussieregels overtreden waarmee de zet ook redelijk blijft.

4.3.2 Managementervaring

Het hebben van managementervaring was een van de eisen volgens de profielschets voor de voorzitter van de Tweede kamer. Hierover werden ook vragen gesteld aan de kandidaten, waaronder een vraag van Van Raak (SP) aan Arib: (...) *'De Voorzitter is ook een manager van*

²⁷ Er is sprake van pragmatische argumentatie wanneer er een beroep wordt gedaan op een positief of negatief gevolg.

een grote en ingewikkelde organisatie. U hebt geen ervaring met management op dit niveau. Vindt u dat een gemis?’ Arib gaat hier strategisch mee om. In fragment (3) is te zien hoe Arib dat doet en in de onderstaande argumentatiestructuur wordt het bijbehorende substandpunt weergegeven en de argumenten waarmee zij haar substandpunt onderbouwt:

- (3) *‘Gevraagd werd of ik managementervaring heb. Ik ben nu bijna anderhalf jaar secretaris van de PvdA-fractie, met 85 medewerkers. In die rol heb je ook te maken met cao-onderhandelingen en met de medezeggenschapsraad, die ook heel belangrijk is. Dat heb ik met plezier gedaan. Dat is tot nu toe heel goed gegaan. Ook de verhoudingen zijn prima. **Anderhalf jaar secretaris van de PvdA-fractie zijn telt overigens als ongeveer vijf jaar managementervaring hebben’.***

(1.2 Ik heb eigenlijk vijf jaar managementervaring)

1.2.1a Ik ben nu bijna anderhalf jaar secretaris van de PvdA-fractie

1.2.1b en in die rol heb je ook te maken met cao-onderhandelingen en de medezeggenschapsraad.

1.2.1c die rol is heel belangrijk

1.2.1d Dat is tot nu toe heel goed gegaan

1.2.1a-d’ als je anderhalf jaar secretaris van de PvdA-fractie bent en dat gaat goed, dan telt dat als ongeveer vijf jaar management-ervaring hebben

In dit fragment beargumenteert Arib dat zij iets heeft dat vergelijkbaar is met managementervaring, namelijk het leiden van de PvdA-fractie, en zij formuleert daarbij zo positief mogelijk: zij draait het onderwerp dusdanig naar de kwaliteiten die zij wél heeft. Iets dat in hoofdstuk 3 aan bod kwam bij de regels en conventies van het sollicitatiegesprek: zwakke of negatieve punten zo gunstig mogelijk brengen door datgene wat je wilt zeggen zo positief mogelijk te formuleren (Gramsbergen-Hoogland & Van der Molen, 1992, p.79). Arib kiest er strategisch voor om haar onervarenheid op managementgebied, die Van Raak aan haar toeschreef²⁸, niet te bevestigen, maar door de ervaring en kwaliteiten te noemen die zij wél heeft, namelijk dat zij *bijna anderhalf jaar ervaring* heeft als secretaris van de PvdA-fractie. Zij kiest ervoor om het op deze positieve wijze te formuleren. Een andere manier waarop zij het had kunnen formuleren is door *bijna* te vervangen door *nauwelijks*, maar *bijna* maakt een positievere indruk (Verhagen, 2002). Ook had ze *ruim een jaar* kunnen zeggen, maar waarschijnlijk vond zij *bijna anderhalf jaar* als meer ervaring klinken en daardoor krachtiger en strategischer dan *ruim een jaar*. Om het argument vervolgens extra kracht bij te zetten, gebruikt ze de vergelijking *‘En anderhalf jaar secretaris van de PvdA-fractie zijn, telt overigens als ongeveer vijf jaar managementervaring hebben’*; hiermee zegt ze eigenlijk wél

²⁸ Van Raak (SP): “U hebt geen ervaring met management op dit niveau. Vindt u dat een gemis?”

managementervaring te hebben, en zelfs vijf jaar, wat als een relatief lange tijd gezien kan worden op managementniveau. Hiermee tracht ze de bewering en de vraagstelling van Van Raak te ontcrachten door anderhalf jaar fractiesecretaris-ervaring gelijk te stellen aan vijf jaar managementervaring, wat als strategische zet gezien kan worden. Of deze vergelijking redelijk is, valt echter te betwijfelen, omdat het lijkt alsof de argumentatieschemaregel wordt overtreden en de drogreden van de verkeerde analogie zou worden begaan. Maar misschien moet het meer gezien worden als een humoristische hyperbool, in welk geval de redelijkheid gehandhaafd blijft, omdat het niet serieus bedoeld is. De 'vergelijking' valt zowel onder de categorie 'stijlfiguren' uit de checklist van Verhagen als onder 'grammaticale categorieën'. Daarnaast noemt ze specifiek dat de PvdA-fractie 85 medewerkers heeft, waarmee ze impliceert dat ze een manager is van 85 man, gezien de vergelijking die ze daarna doet, zoals zojuist is beschreven. Verder impliceert Arib dat dit een veelzijdige rol is door het gebruik van het woord *ook*: 'in die rol (als secretaris) heb je *ook* te maken met *cao-onderhandelingen en de medezeggenschapsraad*', en volgens Arib zijn dit aspecten die aan bod komen in een managementrol en '*heel belangrijk*' zijn. Opvallend is ook dat ze de meervoudsvorm gebruikt, zodat er benadrukt wordt dat het om meerdere cao-onderhandelingen gaat. Wat zij hier in feite beargumenteert, is dat als je ervaring hebt met bepaalde onderdelen die essentieel zijn in een managementfunctie, dit gelijk staat aan het hebben van ervaring in deze functie; de 'als...dan-constructie'. Toch maakt zij dit niet heel expliciet, omdat zij het formuleert als '*heb je te maken met*', waarbij zij het veralgemeniseert en niet expliciet noemt dat zij zelf deze ervaring heeft (waarbij ze de ik-vorm gekozen had kunnen hebben), en daarnaast kan '*te maken hebben met*' gezien worden als vaag taalgebruik; dit kan strategisch gekozen zijn door Arib, omdat het op deze manier onduidelijk is wat haar rol precies is geweest. In dit voorbeeld maakt zij ook weer gebruik van een intensieverder (*heel*) om het belang van deze aspecten waar zij ervaring mee heeft, kracht bij te zetten. Ten slotte voegt ze er nog aan toe dat ze dit *met plezier* heeft gedaan, een formuleringskeuze met een positieve connotatie, en dat het ook nog *heel goed* is gegaan, wederom een intensivering. Dat laatste zou betekenen dat zij hier erg goed in is. Ook dit is wel weer vaag taalgebruik; zo kan er worden afgevraagd waar het op gebaseerd is dat zij er goed in is en wat zij precies verstaat onder 'goed', en of daarmee de taalgebruikregel wordt overtreden, maar in het licht van het actietype sollicitatiegesprek is het gebruikelijk om jezelf aan te prijzen en wordt dit niet altijd onderbouwd met bronnen. Daarmee lijkt er toch een juiste balans gevonden tussen redelijkheid en effectiviteit.

Ook Bosma gaat in op zijn managementervaring. In fragment (4) gebruikt hij een vergelijking en sarcasme.

(4) *Ik kom op de managementervaring. Ik ben tien jaar secretaris van mijn fractie, inclusief de twee jaar voor de groep-Wilders. Ik begrijp dat het voor de Partij van de Arbeid dubbel telt als je fractiesecretaris bent, **maar als je fractiesecretaris van de groep-Wilders bent, dan telt dat tienvoudig.** Ik was ooit statutair directeur van de*

Nederlandse Radiogroep. Ik heb die met succes geleid, weliswaar richting een faillissement, maar dat zijn de details.

- (1.2 Ik heb veel management-ervaring)
 - 1.2.1a Ik ben tien jaar secretaris van mijn fractie, inclusief de twee jaar voor de groep Wilders
 - 1.2.1b Ik begrijp dat het voor de Partij van de Arbeid dubbel telt als je fractiesecretaris bent
 - 1.2.1.a-b' maar als je fractiesecretaris van de groep Wilders bent, dan telt dat tienvoudig
 - 1.2.2 ik was ooit statutair directeur van de Nederlandse Radiogroep

Bosma maakt hier ook zijn managementervaring duidelijk: hij noemt specifiek dat hij tien jaar secretaris is van zijn fractie, wat in de politiek als een lange tijd kan worden gezien. Vervolgens zet hij dit extra aan door als grap dezelfde (valse) vergelijking als Arib te gebruiken en er zelfs nog een schepje bovenop te doen, namelijk dat fractiesecretaris zijn van de groep-Wilders *als tienvoudig telt* (zoals fractiesecretaris van de PvdA zijn dubbel telt volgens Arib). Dat zou betekenen dat alleen al zijn ervaring als fractiesecretaris van de Groep Wilders zou kunnen worden gezien als twintig jaar, waarmee hij Arib ruimschoots overtreft. Laat staan met zijn acht jaar als secretaris van de PVV erbij. Ook met het volgende voorbeeld lijkt hij een vergelijking te maken met Arib. Zoals Arib de PvdA-fractie met succes zou hebben geleid (*'het is heel goed gegaan, de verhoudingen zijn prima'*), heeft Bosma de Nederlandse Radiogroep als directeur 'met succes geleid'. Hij maakt dit echter meteen belachelijk door er met zelfspot aan toe te voegen dat hij deze organisatie 'richting een faillissement heeft geleid', maar dat dit *details* zijn. Hiermee zwakt Bosma iets cruciaals af door het als triviaal te presenteren. Hij maakt hierbij gebruik van sarcasme. Hij had ook kunnen zeggen dat hij ervaring als directeur heeft, maar dat dit 'niet helemaal naar behoren is gegaan'. Ook had hij het faillissement helemaal niet kunnen noemen, maar alleen zijn ervaring als directeur kunnen benadrukken. Hiermee zou hij dus een bepaalde vorm van bescheidenheid of eerlijkheid aan de dag leggen door iets dat normaal gesproken als negatief wordt gezien, toch te noemen.

4.3.3 Kennis van het Reglement van Orde

Een andere eis van de profielschets is: 'gebleken kennis van en respect voor het Reglement van Orde en de gebruiken'. Arib gaat in haar betoog niet in op deze eis. Mogelijk gaat zij ervan uit dat algemeen wordt aangenomen dat zij deze kennis wel bezit, gezien haar aantal jaren ervaring, en dat ze dit daarom niet meer hoeft te beargumenteren. Ook het omgekeerde zou het geval kunnen zijn, namelijk dat Arib een eventueel gebrek aan kennis van het Reglement van orde ziet als een zwak punt en er daarvoor kiest om het niet te noemen. Bosma daarentegen laat meerdere malen in zijn betoog doorschemeren dat hij deze kennis bezit. Het

eerste voorbeeld is te zien in fragment (5) als hij het heeft over de rol die hij aanneemt in het debat, waarmee hij enerzijds zijn neutraliteit wil laten zien (maar dit aspect komt in 4.3.7 aan de orde), en anderzijds blijk wil geven van zijn kennis van het Reglement van Orde.

(5) *Ik handel slechts op basis van het Reglement van Orde. Ik ben gewoon een robot. Op mijn harde schijf staat maar één ding en dat is het Reglement van Orde.*

(1.3 Ik heb kennis van het Reglement van Orde)

1.3.1 Ik handel slechts op basis van het Reglement van Orde

1.3.1.1 Op mijn harde schijf staat maar één ding en dat is het Reglement van Orde

1.3.1.1.1 Ik ben gewoon een robot

In dit fragment geeft Bosma aan dat hij het Reglement van Orde als leidraad hanteert om keuzes te maken om Kamerleden het woord te geven of te ontnemen. Dit kun je alleen doen als je voldoende kennis hebt van het Reglement van Orde. Door het gebruik van de metaforen bevestigt en versterkt hij dit: ‘op mijn harde schijf staat maar één ding en dat is het Reglement van Orde’. Daarmee suggereert hij dat het Reglement van Orde in zijn geheugen staat gegrift. Hij gebruikt ook het woord *gewoon*, waarmee hij wil aangeven dat het vanzelfsprekend is dat hij als een robot handelt; enkel en alleen op basis van het Reglement van Orde. Ook in fragment (6) en (7) laat hij doorschemeren dat hij goede kennis heeft van het Reglement van Orde, omdat hij een aantal zaken noemt uit een specifiek artikel uit het Reglement van Orde dat gehanteerd wordt voor debatten in de Tweede Kamer.

(6) (...) *Gelukkig hebben wij **artikel 56 van het Reglement van Orde**: maak een persoonlijk feit. Wat beledigend is, is zeer persoonlijk; kom dus naar voren.*

(7) *Wat mag je zeggen in deze Kamer? Ik hoorde allerlei suggesties, zoals artikel 137 van het Wetboek van Strafrecht en de Grondwet. Ik zit op die stoel als een robot en op mijn harde schijf staat maar één ding en dat is gewoon het Reglement van Orde. Daarin staan allerlei redenen waarom je iemand het woord mag ontnemen. Dat zijn zaken als belediging, ordeverstoring, het niet in acht nemen van geheimhouding of aansporing tot onwettige handelingen. Meer smaken zijn er niet. Daarop grijp ik in en dat is heel simpel.*

1.4 Ik grijp alleen in op overtredingen die genoemd zijn in het Reglement van Orde

1.4.1a ik zit op die stoel als een robot

1.4.1b op mijn harde schijf staat maar één ding en dat is gewoon het

Reglement van Orde

1.4.1c daarin staan allerlei redenen waarom je iemand het woord mag ontnemen

1.4.1d dat zijn zaken als belediging, ordeverstoring, het niet in acht nemen van geheimhouding of aansporing tot onwettige handelingen.

Zowel in fragment (6) als (7) noemt hij artikelen uit het Reglement van Orde en in fragment (7) valt hij weer terug op zijn eerder genoemde metaforen van fragment (5): *robot* en *harde schijf*. Hij herhaalt de metaforen en voegt opnieuw het woord *gewoon* eraan toe, waarmee hij wederom de suggestie wekt dat het vanzelfsprekend is dat hij puur op basis van het Reglement van Orde handelt. Verder laat hij blijken dat hij daadwerkelijk voorbeelden kan noemen van redenen om iemand het woord te ontnemen (zoals deze in het Reglement van Orde genoemd staan) en dat dit de enige redenen zullen zijn waarop hij zal ingrijpen: indien er in een debat sprake is van een van de in fragment (7) genoemde zaken. Hij had ook een passieve vorm of een onpersoonlijke constructie kunnen gebruiken en kunnen zeggen dat ‘er *moet worden ingegrepen, indien er sprake is van een van die genoemde zaken*’, maar door het gebruik van de (actieve) ik-vorm (*grijp ik in*), maakt hij het persoonlijk en laat hij weten hoe hij zal handelen indien hij voorzitter zal zijn. Daarbij kiest Bosma voor de formulering dat het *heel simpel* is, waarmee hij wil zeggen dat het voor hem heel vanzelfsprekend is dat er bij schending van artikel 56 ingegrepen zal worden en dat hij daar geen moeite mee heeft. Op deze manier probeert hij het vertrouwen te winnen bij zijn medepolitici door te laten zien dat hij in staat is goed een debat te leiden met inachtneming van de artikelen van het Reglement van Orde.

4.3.4 Goede vertegenwoordiger van de Kamer zijn in binnen- en buitenland

Een volgende eis van de profielschets is een ‘goede vertegenwoordiger van de Kamer zijn in binnen- en buitenland’. In fragment (8) heeft Bosma het over zijn ervaring met het vertegenwoordigen van de Kamer, maar ook over de waarde die hij hieraan hecht. Tevens behoort deze eis tot een van de normen die Van Haften (2017) beschrijft: *een volksvertegenwoordiger moet als voorbeeld dienen voor de samenleving*.

(8) *Ik ben er trots op dat ik de Kamer bij **heel veel** gelegenheden heb mogen vertegenwoordigen. Ik heb **heel veel** aan representatie van de Kamer gedaan.*

(1.5 Ik heb veel ervaring met de vertegenwoordiging van de Kamer)

1.5.1a want ik heb de Kamer bij heel veel gelegenheden mogen vertegenwoordigen

1.5.1b en daar ben ik trots op

Bosma toont hiermee zijn ervaring op dit gebied. Hij gebruikt echter geen concrete cijfers, maar benadrukt zijn ervaring twee maal met de woorden *heel veel*. Ook gebruikt hij het hulpwerkwoord van modaliteit *mogen*, waardoor hij het vertegenwoordigen van de Kamer als iets presenteert dat voor hem een voorrecht is om te doen. Hij had dit ook kunnen vervangen door *heb vertegenwoordigd*, dan was het meer een weergave van enkel zijn ervaring. Door vervolgens te zeggen dat hij hier 'trots op is', toont hij aan dat hij waarde hecht aan het vertegenwoordigen van de Kamer. Het woord *trots* heeft een positieve connotatie. Deze formuleringsskeuzes zullen waarschijnlijk strategisch gekozen zijn, omdat Bosma mogelijk zijn medepolitici wil overtuigen dat hij het parlement wel degelijk serieus neemt en niet de mening deelt van zijn partijgenoot Wilders, die het een nep-parlement heeft genoemd.

Ook Arib heeft het over de vertegenwoordiging van de Kamer. In haar sollicitatiebrief schrijft ze: *"De vertegenwoordiging van de Kamer naar buiten toe, is een andere taak van de Kamervoorzitter. Daar heb ik ruime ervaring mee, zowel als Kamerlid als vanuit mijn rol als eerste-ondervoorzitter. Ik heb onder andere als lid van de Raad van Europa jarenlang de Kamer in het buitenland vertegenwoordigd. Ook ben ik jarenlang voorzitter geweest van de contactgroep Frankrijk."* Door het gebruik van *onder andere* suggereert ze dat ze ook allerlei andere dingen heeft gedaan om de Kamer te vertegenwoordigen in het buitenland. Zij had dit ook weg kunnen laten, maar dan had de argumentatie waarschijnlijk iets aan kracht ingeboet. Verder schrijft zij dat ze *ruime* ervaring heeft en *jarenlang* voorzitter is geweest van de contactgroep Frankrijk, waarmee ze wil aantonen dat ze meer dan voldoende ervaring heeft met het vertegenwoordigen van de Kamer. En in haar betoog formuleert zij het als volgt:

(9) *Ik heb in de hoedanigheid van ondervoorzitter ook de Kamer naar buiten toe **mogen** vertegenwoordigen.*

(1.3 Ik heb ervaring met de vertegenwoordiging van de Kamer)

1.3.1 Ik heb in de hoedanigheid van ondervoorzitter de Kamer naar buiten toe mogen vertegenwoordigen.

In dit fragment laat Arib weten dat zij de Kamer naar buiten toe heeft vertegenwoordigd en opvallend is dat ook zij, net als Bosma, impliceert dat ze dit als een voorrecht ziet, door het hulpwerkwoord van modaliteit *mogen* te gebruiken. Zij had het namelijk ook als volgt kunnen formuleren: 'ik heb (...) de Kamer naar buiten toe vertegenwoordigd'. Door het hulpwerkwoord 'mogen' eraan toe te voegen, kan zij het laten overkomen als een voor haar dankbare taak. Ze had ook het hulpwerkwoord 'moeten' kunnen gebruiken; dan zou het weer een ander beeld oproepen hebben dat minder positief is dan 'mogen'. Arib was dan overgekomen als iemand die de vertegenwoordiging dan meer als verplichting had gezien.

Verder spreekt zij zich uit over de vertegenwoordiging van de Kamer waarbij alle Kamerleden als voorbeeld moeten dienen voor de samenleving; een van de normen die Van Haaften (2017) beschrijft. Dat wordt in fragment (10) benadrukt door Arib:

(10) *Het aanzien van de Kamer, dat zijn wij. Dat zijn wij met z'n allen, 150*

Kamerleden. Alles wat wij in dit huis aan gedrag etaleren wordt gezien door burgers. Alle camera's zijn op ons gericht, of we nu aan het twitteren zijn of elkaar voor van alles en nog wat uitmaken. Dat is het aanzien van de Kamer. Wij hebben allemaal een verantwoordelijkheid om dat aanzien goed over te laten komen.

1.4 Ieder Kamerlid heeft een verantwoordelijkheid om het aanzien van de Kamer goed over te laten komen

1.4.1 Het aanzien van de Kamer, dat zijn wij. Wij met z'n allen, 150

Kamerleden

1.4.2. Alles wat wij in dit huis aan gedrag etaleren wordt gezien door burgers

1.4.2.1 Alle camera's zijn op ons gericht, of we nu aan het twitteren zijn of elkaar voor van alles en nog wat uitmaken

Hier verwijst Arib naar alle Tweede Kamerleden, zichzelf geïncorporeerd, zij spreekt dus vanuit haar rol als Kamerlid. Arib gebruikt in dit fragment maar liefst zes keer het stijlmiddel inclusief 'wij', wat dus tegelijk als herhaling wordt ingezet. Het inclusief 'wij' is een combinatie van de aanspreking en het invoeren van de 'ik' van de spreker of schrijver (Braet, 2007, p.112). Door het gebruik van inclusief 'wij' als wij-Tweede Kamer positioneren de kandidaten zich primair aan de kant van de Tweede Kamer. Hiermee kunnen zij pogen om een eenheid te vormen met en welwillendheid te creëren bij de andere Kamerleden. Volgens Van Leeuwen (2012, p.61) kan de spreker met 'inclusief-wij' aangeven dat zijn visie gedeeld wordt met anderen. Met het gebruik ervan geeft een spreker dus aan niet alleen namens zichzelf, maar ook namens anderen te spreken. Zo worden anderen geïncorporeerd waardoor de spreker zich meer nabij anderen positioneert (Moberg & Eriksson, 2013). In fragment 10 positioneert Arib zich met het wij-gebruik meerdere malen als onderdeel van de Tweede Kamer en lijkt hiermee te benadrukken dat zij zich ervan bewust is dat ze als Tweede Kamerlid een belangrijke voorbeeldfunctie heeft, en zich daarom ook verantwoordelijk voelt en de andere Kamerleden oproept om een goed beeld af te geven. Dit doet ze niet alleen door het wij-gebruik, maar ook door het woord 'verantwoordelijkheid' te gebruiken in combinatie met *wij*. Ook in fragment (11) is te zien hoe zij op het belang van de voorbeeldfunctie inspeelt.

(11) *Hetzelfde geldt voor hoe wij hier lopen. Alles wordt gezien. De truien van Hans Spekman riepen heel veel irritaties op bij burgers, maar er waren ook burgers die dat een geweldige outfit vonden. Het is dus soms ook betrekkelijk. Kiezers willen zich ook*

kunnen herkennen in hun volksvertegenwoordigers. Dat hoort ook hier. Dat respecteer ik ook.

(1.5 We hebben een verantwoordelijkheid om een goed beeld af te geven als volksvertegenwoordigers hoe wij hier lopen)

1.5.1 Alles wordt gezien

1.5.1.1 De truien van Hans Spekman riepen veel irritaties op

1.5.2 Kiezers willen zich ook kunnen herkennen in hun

volksvertegenwoordigers

1.5.2.1b Dat hoort ook hier

1.5.2.1b Dat respecteer ik ook

Hier beargumenteert Arib dat zij als volksvertegenwoordigers een voorbeeldfunctie hebben en dat kiezers zich in hen willen herkennen. Om dit stilistisch vorm te geven gebruikt Arib inclusief 'wij' als wij-Kamerleden, waarmee ze de rol benoemt die ze als Kamerleden hebben wat betreft hun representativiteit: dat ze er weliswaar verzorgd uit moeten zien, maar dat een slobbertrui ook zijn charme kan hebben, vanwege de herkenning die kiezers dan in hen kunnen hebben. Ze zegt dit niet expliciet, maar maakt wederom gebruik van een vergelijking om dit te verduidelijken. De truien van Hans Spekman worden namelijk als graadmeter gebruikt: voor sommigen waren deze te slonzig waardoor het irritaties opriep, anderen vonden het juist weer een 'geweldige outfit' vanwege de herkenning die de kiezers erin hadden. Arib voegt eraan toe dat die herkenning ook in de Kamer 'hoort' en dat zij het 'respecteert'; twee losse zinnen die gedragen worden door werkwoorden die in de checklist onder de categorie 'woordgebruik' vallen. Dit maakt de zinnen actiever dan wanneer ze het had geformuleerd als 'dat zou hier moeten horen' en 'daar heb ik respect voor'. Ze laat in het midden welke kledingstijl zij prefereert, maar met het woord *respecteer* wil zij mogelijk laten blijken dat ze iedereen in zijn waarde laat. In plaats van het in één zin te noemen, kiest Arib ervoor om er twee aparte zinnen van te maken en laat zij beide zinnen beginnen met de anafoor *dat*. Een anafoor is een herhaling van een woord of woordgroep aan het begin van op elkaar volgende zinsdelen, zinnen of nog grotere tekstdelen (Braet, 2007, p.117). Een effect van dit stijlfiguur is dat het een uiting kracht kan verlenen (Fahnestock, 2011). Door het wij-gebruik in dit fragment spreekt ze namens de hele Tweede Kamer waarmee ze een eenheid kan creëren en een saamhorigheidsgevoel teweeg kan brengen.

4.3.5 Beheersing van de Engelse en Franse taal

Zoals in de vorige paragraaf is besproken, is het vertegenwoordigen van de Kamer in binnen- en buitenland een van de eisen van de profielschets. Een onderdeel daarvan is het beheersen van de Engelse en Franse taal. Dit zou dus als een indirecte eis gezien kunnen worden van de profielschets en er zijn dan ook vragen over gesteld aan de kandidaten, bijvoorbeeld door Van

Ark (VVD)²⁹ en door Van Raak (SP)³⁰. In fragment (12) wordt weergegeven hoe Arib hierop antwoordt:

(12) *Er is ook een vraag gesteld over het spreken van verschillende talen. Ik spreek verschillende talen. Ik spreek Frans. Ik spreek ook Engels; daar werd ook naar gevraagd. Ik ben **geen Frans Timmermans**. Dat zeg ik hier gewoon ook maar eerlijk. Ik ben echter **ook geen Louis van Gaal**. Ik zit er dus een beetje tussenin. (...) Ik ben echter graag bereid om naar de nonnen te gaan. Dat wilde ik altijd al. Wie weet doe ik dat alsnog. In mijn rol als ondervoorzitter heb ik een paar keer Anouchka van Miltenburg mogen vervangen wat betreft het ontvangen van staatshoofden.(...) Dan spreek je gewoon Engels. Dat gaat **gewoon** in het Engels. Tot nu toe heb ik daarover geen klachten gehoord. Ik sta echter altijd open voor verbetering.*

(1.6 Ik beheers de Engelse en Franse taal)

1.6.1 Ik spreek Engels

1.6.1.1a In mijn rol als ondervoorzitter heb ik een paar keer staatshoofden mogen ontvangen.

1.6.1.1b Dan spreek je gewoon Engels

1.6.1.1b' (En) tot nu toe heb ik daarover geen klachten gehoord (1.6.1.1a-b' En als je geen klachten hoort over het Engels dat je gesproken hebt, dan spreek je het niet slecht)

1.6.1.2a Ik ben geen Frans Timmermans

(1.6.1.2a' En als je Frans Timmermans bent, dan spreek je buitengewoon goed Engels)

1.6.1.2b Ik ben echter ook geen Louis van Gaal

(1.6.1.2b' en als je Louis van Gaal bent, dan spreek je zeer slecht Engels)

1.6.1.2ab' Ik zit er dus een beetje tussenin

(1.6.1.2.1ab' als je geen Frans Timmermans en geen Louis van Gaal bent, zit je er dus een beetje tussenin)

1.6.2 Ik spreek Frans

Arib creëert een schaal van goed (Frans Timmermans) naar slecht (Louis van Gaal) voor de beheersing van de Franse en Engelse taal door vergelijkingen te gebruiken. Ze laat dan in het

²⁹ Van Ark vraagt: "Kunnen alle kandidaten aangeven of zij het Engels en het Frans genoeg beheersen om de Kamer te vertegenwoordigen? Kunnen zij die taken naar behoren uitoefenen, zonder dat er extra faciliteiten gerealiseerd moeten worden door de Kamer?"

³⁰ Van Raak vraagt (aan Arib): "Vindt u ook dat de Voorzitter goed Engels moet spreken?"

midden waar zij precies zit op deze schaal door te zeggen 'ik zit er dus een beetje tussenin'. Dit kan gezien worden als vaag taalgebruik. Op deze manier hoeft zij niet expliciet te noemen dat zij niet heel goed Engels spreekt en weet ze haar zwakke punten dus wederom zo positief mogelijk te brengen. Ook gebruikt ze de formulering 'dan spreek je *gewoon* Engels', door het woord *gewoon* toe te voegen wekt zij de indruk dat zij geen moeite heeft met het spreken van Engels. Daarna geeft ze ook aan dat ze er geen klachten over heeft gehoord, waarmee ze suggereert dat haar Engels niet dusdanig slecht is dat het onvoldoende zou zijn voor het beoefenen van de beoogde functie, anders zou ze er wel wat over gehoord hebben. Dit argument is echter niet redelijk, omdat het ontbreken van klachten geen bewijs is van een goede of voldoende beheersing van de Engelse taal. Hier wordt dan ook een drogreden begaan, omdat de verzwegen-argumentregel wordt overtreden, die in dit geval luidt: 'als je er geen klachten over hoort, dan spreek je geen slecht Engels'. Wel voegt ze er nog aan toe dat ze ook nog bereid is om naar de nonnen te gaan om haar Engels te verbeteren, indien nodig. Als zij ervan overtuigd zou zijn dat haar Franse en Engelse taal voldoende op niveau is, zou ze dit waarschijnlijk niet voorstellen. Kortom, het blijft een beetje in het midden wat nu precies het niveau van haar Engelse en Franse taalbeheersing is.

Ook Bosma haalt het spreken van de Engelse en Franse taal aan in zijn betoog. In fragment (13) is te zien hoe Bosma op deze vraag antwoordt:

(13) *Er werd ook gevraagd naar de talen die wij spreken. Ik ben **bereid** om een multiplechoicetest te doen, voorzitter, als u er tijd voor hebt. Ik heb **vier jaar in New York** gewoond. Daar spreekt men Engels. Ik ben daar **ook nog een keertje afgestudeerd**. Verder heb ik in Parijs gestudeerd. Een van mijn **grote doorbraken** als Kamerlid is dan ook dat Le Figaro in het ledenrestaurant ligt. Ik ben, denk ik, de enige die hem leest.*

(1.6 Ik beheers de Engelse en Franse taal goed)

1.6.1 Ik ben bereid om een multiplechoicetest te doen, voorzitter, als u er tijd voor hebt.

1.6.2a Ik heb vier jaar in New York gewoond. Daar spreekt men Engels

1.6.2b Ik ben daar ook nog een keertje afgestudeerd

(1.6.2ab' En als je in New York hebt gewoond en daar bent afgestudeerd, dan spreek je goed Engels)

1.6.3a Verder heb ik in Parijs gestudeerd

1.6.3b Een van mijn grote doorbraken als Kamerlid is dan ook dat Le Figaro in Het ledenrestaurant ligt. Ik ben, denk ik, de enige die hem leest

(1.6.3a-b' En als je in Parijs hebt gestudeerd en Le Figaro leest, dan spreek je goed Frans)

Ook Bosma noemt niet expliciet op welk niveau hij Engels en Frans spreekt, sterker nog, hij zegt helemaal niet zo letterlijk als Arib dat hij de Engelse en Franse taal spreekt, maar hij tracht indirect zijn bovengemiddelde taalbeheersing aan te tonen door zijn studies in New York en Parijs te noemen. Hij geeft zelfs aan dat hij bereid is een multiplechoicetest te doen, waarmee hij zijn vertrouwen in zijn taalvaardigheid wil laten blijken. Daarnaast benadrukt hij dat hij in New York heeft gewoond en specificiert dit door het aantal jaren te noemen, namelijk 'vier jaar'. Hij voegt eraan toe dat hij daar 'ook nog een keertje is afgestudeerd'; enerzijds zet hij zijn ervaring en daarmee zijn kwaliteiten nog meer aan door de woorden 'ook nog', anderzijds stelt hij zich deels bescheiden op doordat hij een verkleinwoord gebruikt (*keertje*). Wel mag ervan uit worden gegaan als iemand vier jaar in New York heeft gewoond en gestudeerd, dat je op hoog niveau Engels hebt moeten spreken en schrijven. Daaruit volgt dan ook het verzwegen brugargument 'als je in New York hebt gewoond en daar bent afgestudeerd, dan spreek je goed Engels'. Bosma beargumenteert hier op een redelijke en effectieve manier dat hij de Engelse taal goed beheerst. Hij beargumenteert vervolgens ook nog dat hij de Franse taal eveneens goed beheerst. Hij formuleert dit als volgt: 'Verder heb ik in Parijs gestudeerd.' Ook hiervoor maakt hij gebruik van het verzwegen brugargument 'als je in Parijs hebt gestudeerd, dan spreek je goed Frans'. Hij zet dit kracht bij door te noemen dat hij waarschijnlijk de enige is die *Le Figaro* (de Franse krant) leest, die nota bene door zijn toedoen in het ledenrestaurant ligt. Hierbij maakt hij gebruik van ironie doordat hij suggereert dat dit *een van zijn doorbraken* is. Al met al blijft het dus impliciet op welk niveau hij Frans en Engels spreekt, maar door zijn voorbeelden creëert hij uiteindelijk toch een duidelijker beeld dan Arib.

4.3.6 Informatievoorziening voor de Kamerleden

Naast 'een goede vertegenwoordiger van de Kamer zijn', werden er nog meer persoonlijke eigenschappen omschreven in het functieprofiel zoals 'sociale en contactuele vaardigheden'. Arib gaat indirect in op deze eigenschappen en koppelt deze aan het belang van informatievoorziening voor de Kamerleden, waarover vooraf verschillende vragen zijn gesteld door meerdere politici, onder andere Wassenberg (PvdD)³¹, Voordewind (ChristenUnie)³² en van Raak (SP)³³. In fragment (14) gaat Arib op deze vragen in.

³¹ Wassenberg vraagt: "Meer in zijn algemeenheid gaat het natuurlijk over het niveau en de kwaliteit van informatievoorziening. Zien de kandidaten een rol voor zich weggelegd om bewindspersonen aan te sporen als die informatievoorziening niet tijdig komt of van ondermaats niveau is?"

³² Voordewind vraagt: "U constateert (in uw sollicitatiebrief) terecht dat informatie niet altijd tijdig aan de Kamer wordt verstrekt. Kamerleden van de oppositie- en de coalitiepartijen moeten evenredig kunnen beschikken over dezelfde informatie. Te vaak, zegt u, gaat het hier mis. Hoe gaat u dat concreet verbeteren en daarop toezien?"

³³ Van Raak: "De regering moet het parlement van informatie voorzien. Toch worden Kamervragen heel vaak niet beantwoord, in ieder geval niet die van mij. Heel vaak blijft informatie op ministeries liggen, ook relevante informatie. (...) Dat kunnen wij niet accepteren. Ik ben benieuwd hoe de kandidaten de informatiepositie van de Kamer kunnen verbeteren."

(14) Daarbij is *natuurlijk* ook de informatievoorziening **belangrijk**. Dat heb ik niet voor niets **uitgebreid** in mijn brief beschreven. (...). De informatievoorziening is **cruciaal** voor het functioneren van alle Kamerleden. Dat betekent ook dat je als Kamervoorzitter verantwoordelijk bent voor het creëren van een **gelijk speelveld** en dat alle collega's volledig en fatsoenlijk moeten worden geïnformeerd. (...) De vervolgvraag is: hoe ga je dat doen? (...). Ik deel de kwalificatie dat ik een **lastpak** ben; ik zie de heer Samsom knikken. Die eigenschap **komt mij heel goed van pas**. (...) maar ik zal ook **lastig** zijn naar bewindspersonen toe als zij systematisch verzuimen om de Kamer tijdig te informeren. Dat doe je door het gesprek aan te gaan, te bellen met elkaar en daar met elkaar afspraken over te maken.

(1.7 Mijn eigenschappen komen van pas als Kamervoorzitter bij het helpen van informatievoorziening voor de Kamer)

1.7.1a Als Kamervoorzitter ben je verantwoordelijk voor het creëren van gelijk speelveld

1.7.1b en dat alle collega's volledig en fatsoenlijk moeten worden geïnformeerd

1.7.1b.1 De informatievoorziening is cruciaal voor het functioneren van alle Kamerleden

(1.7.1.c en dat kan ik)

1.7.1.c.1a Ik deel de kwalificatie dat ik een lastpak ben

1.7c1c.1a.1 Ik zal lastig zijn naar bewindspersonen toe als zij verzuimen om de Kamer tijdig te informeren door het gesprek aan te gaan, met elkaar te bellen en met elkaar afspraken te maken daarover

1.7.1c.1b de eigenschap 'lastpak' komt mij heel goed van pas

Arib heeft hier gekozen voor kentekenargumentatie: een kenmerk van Arib als voorzitter is het verantwoordelijk willen zijn voor het creëren van gelijk speelveld en de wil om alle collega's volledig te informeren, omdat ze informatievoorziening hoog in het vaandel heeft staan.

Zij geeft dit stilistisch vorm door te zeggen dat 'de informatievoorziening *natuurlijk* belangrijk is', waarbij *natuurlijk* geschaard kan worden onder bijwoorden van modaliteit van de grammaticale categorieën uit de checklist. Door het gebruik van dit bijwoord gaat zij er dus van uit dat alle Kamerleden informatievoorziening belangrijk vinden. En zij vervolgt met: 'Dat heb ik niet voor niets *uitgebreid* in mijn brief beschreven'. Hier gebruikt zij *uitgebreid* om te benadrukken dat ze zelf ook de noodzaak inziet van goede informatievoorziening van de Kamer en daarom extra aandacht aan dit punt heeft besteed in haar sollicitatiebrief. Vervolgens gebruikt ze een intensieverder *cruciaal* om dit te benadrukken, om zo haar medepolitici voor zich te winnen, omdat haar verwachting zal zijn dat informatievoorziening als een algemeen belang door elk Tweede Kamerlid wordt gezien. Arib had ook kunnen zeggen

dat informatievoorziening *belangrijk* is of *erg belangrijk*, maar *cruciaal* wil zeggen dat zij het echt als noodzakelijk ziet.

Verder heeft zij het over een eigenschap die in eerste instantie negatief lijkt, maar die zij ombuigt zodat het positief wordt, zoals in hoofdstuk 3 een van de adviezen was bij het actietype *sollicitatiegesprek*. Zo zegt zij: *'Ik deel de kwalificatie dat ik een lastpak ben; ik zie de heer Samsom knikken. Die eigenschap komt mij heel goed van pas'*. Wanneer iemand een lastpak is, kan dit als negatieve eigenschap gekenmerkt worden. Arib echter buigt dit om naar iets positiefs door te vervolgen dat deze eigenschap haar juist goed van pas komt, omdat zij hierdoor ervoor kan zorgen dat zij alle informatie tijdig verkrijgt die nodig is voor de Kamerleden, en dat zij kan voorkomen dat bewindslieden verzuimen om de Kamer te informeren. Zo slaagt Arib erin om een op het eerste gezicht negatieve typering te gebruiken als een positieve eigenschap voor een kandidaat-voorzitter.

4.3.7 Boven de partijen staan (neutraal zijn)

In de vragenronde werd vooraf door onder anderen Van Raak (SP)³⁴ en Van Wassenberg (PvdD)³⁵ gesteld dat, alhoewel de vrijheid van meningsuiting belangrijk is, de voorzitter die mening voor zichzelf moet houden. Ook dit is een van de persoonskenmerken die tot de functie-eisen behoort: *'de Kamervoorzitter moet boven de partijen staan'*. Arib heeft dat in haar sollicitatiebrief verwerkt, door te schrijven dat ze het belangrijk vindt dat de Voorzitter een onafhankelijke, neutrale positie inneemt. Ook in haar betoog komt dit onderwerp duidelijk naar voren, zoals te zien is in onderstaand fragment:

(15) *Ik vind het **heel** belangrijk dat de voorzitter zo onzichtbaar mogelijk is. Dat wil niet zeggen dat je niet mag sturen, maar je kunt leiden zonder op de voorgrond te treden. Dat is mijn stijl.*

(1.8 Ik sta boven de partijen)

1.8.1a Ik vind het heel belangrijk dat de Voorzitter zo onzichtbaar mogelijk is

1.8.1b Dat wil niet zeggen dat je niet mag sturen

1.8.1c maar je kan leiden zonder op de voorgrond te treden

1.8.1a-c En dat is mijn stijl

Zij benadrukt het belang van een onzichtbare voorzitter door een intensieverder te gebruiken: *heel (belangrijk)*. Zij lijkt ervan uit te gaan dat de meeste Kamerleden deze mening zullen delen

³⁴ Van Raak: "Als voorzitter moet je zo veel mogelijk je mond houden en vooral geen mening hebben. Je moet boven de partijen staan."

³⁵ Van Wassenberg: "De Partij voor de Dieren vindt het belangrijk dat die voorzitter bereid is en in staat is om boven de partijen te staan, en om zich sterk te maken voor een krachtig en goed functionerend parlement. (...) Ieder heeft recht op een eigen mening. Iedereen, behalve de voorzitter."

en zij daarmee stemmen verwerft. Verder maakt zij het persoonlijk door het bezittelijk voornaamwoord *mijn* te gebruiken, waarmee Arib aanduidt dat deze manier *haar stijl* is en dit haar onderscheidt. Arib zet zo haar eigen partijbelang aan de kant en streeft het belang van de hele Tweede Kamer na, omdat zij het debat wil leiden door zelf 'zo onzichtbaar mogelijk' te zijn. Zij maakt dit expliciet door de formulering '*zonder op de voorgrond te treden*'. Hiermee zegt ze dat als zij voorzitter is, zij zal zorgen dat iedereen aan het woord komt en zijn standpunt of mening kan ventileren.

In hoofdstuk 3 is genoemd dat er door sommigen wordt betwijfeld of Arib neutraal een debat kan leiden over een conflict tussen Marokko en Nederland (Volkskrant, 2016), gezien haar dubbele nationaliteit. In fragment (16) laat Arib weten dat ze artikel 7 van de Nederlandse Grondwet steunt, namelijk de vrijheid van meningsuiting. Hiermee profileert ze zichzelf als iemand die wat dit betreft de Nederlandse normen niet alleen hoog heeft zitten, maar deze ook altijd met zich 'heeft meegedragen', zoals zij het zelf formuleert.

(16) *Ingrijpen betekent dat je er iets van zegt, meer is het niet. Vrijheid van meningsuiting is namelijk een groot goed. Iedereen hier is gekozen en iedereen heeft recht op die vrijheid en te zeggen wat hij of zij wil. Ik zou daar **nooit en nooit** aan tornen. Het is **juist** iets wat ik **altijd** heb **meegedragen**. (...) Mijn stijl is dat ik Kamerleden ruimte wil bieden om het debat goed te voeren, om hun standpunten naar voren te brengen en om vragen te stellen. Dat zal ik ook **altijd** blijven doen.*

(1.9 Ik hecht waarde aan de vrijheid van meningsuiting)

1.9.1a Vrijheid van meningsuiting is een groot goed

1.9.1b Iedereen heeft recht op die vrijheid om te zeggen wat hij of zij wil

1.9.1a-b' Ik zou daar nooit en nooit aan tornen

1.9a-b'.1 Het is juist iets wat ik altijd heb meegedragen

1.9.2a Mijn stijl van voorzitten is dat ik Kamerleden ruimte wil bieden om het debat goed te voeren om hun standpunten naar voren te brengen en om vragen te stellen

1.9.2b Dat zal ik ook altijd blijven doen

1.9.2a-b' En als je alle Kamerleden de ruimte wilt geven om te zeggen wat zij willen, dan ben je neutraal

Ook in dit fragment laat Arib zien dat zij boven de partijen kan staan: Arib versterkt haar punt dat zij de vrijheid van meningsuiting respecteert en iedereen zoveel mogelijk vrij wil laten om hun mening te geven door de woorden '*nooit en nooit*' te gebruiken. Ze had ook kunnen zeggen 'ik zou daar nooit aan tornen', zij kiest echter voor een intensievere (en herhaling) om haar punt duidelijk te maken en aan te zetten. Ook het woord '*juist*' versterkt het punt dat zij wil maken. En tot twee keer toe gebruikt ze het woord *altijd*: de eerste keer heeft het als

betekenis dat zij de in de Nederlandse wet verankerde waarde van vrijheid van meningsuiting haar hele leven heeft megedragen, en dat het niet iets nieuws was wat zij pas is gaan waarderen toen zij in Nederland woonde. De tweede keer gebruikt zij *altijd* om te benadrukken dat de ruimte die ze de Kamerleden wil bieden om hun standpunten naar voren te kunnen brengen, voortkomt uit een diepgewortelde overtuiging, die ze altijd wil blijven uitdragen. In fragment (17) is te zien hoe Bosma omgaat met dit onderwerp.

(17) *Ik heb geen enkel, maar dan ook geen enkel oordeel over de inhoud van hetgeen gezegd wordt. Ik handel slechts op basis van het Reglement van Orde.*

(1.7 Ik sta boven de partijen -ik ben neutraal-)

1.7.1 Ik heb geen enkel, maar dan ook geen enkel oordeel over de inhoud van hetgeen gezegd wordt

1.7.1.1 Ik handel slechts op basis van het Reglement van Orde

(1.7.1.1' Als je neutraal bent/boven de partijen staat, handel je slechts op basis van het Reglement van Orde)

Hiermee benadrukt Bosma dat hij zeer neutraal is en geen mening heeft in zijn rol als voorzitter en dat hij iemand is die strak is afgestemd op zijn 'harde schijf' en zich niet laat leiden door andere factoren. Hij geeft dit stilistisch vorm door het gebruik van intensiveerders en herhaling door tweemaal de woorden *geen enkel* te gebruiken, waarmee hij suggereert boven de partijen te staan. Deze stijffiguren verlenen de argumentatie extra kracht, wat de overtuigingskracht van zijn argumentatie ten goede komt. Daarnaast benadrukt hij dat hij *slechts* handelt *op basis van het Reglement van Orde*, waarmee hij wil aanduiden dat hij zich niet laat leiden door zijn eigen mening, maar dat de keuzes die hij zal maken om Kamerleden aan het woord te laten of juist het woord te ontnemen, gebaseerd zullen zijn op basis van het Reglement van Orde. Eerder in zijn betoog heeft hij het Reglement van Orde ook aangehaald, dit was echter om blijk te geven van zijn kennis hiervan.

4.3.8 Het serieus nemen van het parlement

Een verwachting die is uitgesproken aan het eind van hoofdstuk 3 is dat Bosma naar voren zal brengen dat hij het parlement serieus neemt en niet achter de kwalificatie 'nepparlement' staat van zijn partijleider. Het is dus geen eis van de profielschets, maar een verwacht substandpunt. Deze verwachting wordt deels bevestigd: Bosma noemt niet letterlijk dat hij het parlement serieus neemt, maar hij betoogt wel dat hij liefde heeft voor de Staten-Generaal. Dit doet hij als volgt:

(18) *Mevrouw Kuiken zegt dat ik in het verleden met minachting over het parlement heb*

*gesproken. Dat is **onjuist**. Als woordvoerder Binnenlandse Zaken spreek ik sinds jaar en dag met zeer veel liefde over onze Staten-Generaal. Ik denk dat ik de enige Nederlander ben die afgelopen zaterdag aan onze verjaardag heeft gedacht: 1464.*

(1.8 Ik neem het parlement serieus)

(1.8.1 want ik heb veel liefde voor de Staten-Generaal)

1.8.1.1a Als woordvoerder Binnenlandse Zaken spreek ik sinds jaar en dag met zeer veel liefde over onze Staten-Generaal.

1.8.1.1b Ik denk dat ik de enige Nederlander ben die afgelopen zaterdag aan onze verjaardag heeft gedacht: 1464.

Bosma wordt beticht van met minachting spreken over het parlement³⁶, waar hij op reageert met te zeggen dat dit *onjuist* is. Hij had hier ook *niet juist* kunnen gebruiken, dan had hij alleen het idee van *juist* ontkracht. Door het echter *onjuist* te noemen, bevestigt hij het tegengestelde idee, waardoor *onjuist* krachtiger overkomt. Volgens Verhagen (2005) wordt namelijk bij *niet juist* de gedachte opgeroepen van *juist*, omdat er een tweede mentale ruimte geopend wordt. Bosma's gebruik van *onjuist* kan daarom strategisch gekozen zijn, omdat hij het idee krachtig wil ontkennen. Niet alleen ontkent Bosma dat hij met minachting over het parlement heeft gesproken, vervolgens zegt hij ook nog dat hij met 'zeer veel liefde' over de Staten-Generaal spreekt. Hij betreft dat niet alleen op het heden, maar benadrukt dat hij dit al een lange tijd doet door de formulering *sinds jaar en dag*. Deze strategische zet zal hij waarschijnlijk hebben toegepast, omdat hij zichzelf wil profileren als iemand die echt hart heeft voor het parlement en die het parlement juist serieus neemt. Hij accentueert dit met de intensieverders *zeer veel (liefde)*. Hij had het ook anders kunnen formuleren, bijvoorbeeld met het woord *respect*, wat je eerder als tegenhanger van *minachting* zou verwachten. Ook had hij voor *passie* kunnen kiezen, waarmee hij meer zijn gedrevenheid en motivatie zou tonen. Bij een geloofwaardige bron werkt taalintensivering overtuigend (Schellens, 2006); afhankelijk dus van de mate waarin Bosma als geloofwaardig wordt bevonden, zullen ook zijn intensiveringen de desgewenste overtuigingskracht hebben. Daarnaast geeft Bosma aan '*ik denk dat ik de enige Nederlander ben die afgelopen zaterdag aan onze verjaardag heeft gedacht*'. Bosma maakt hier een strategische keuze doordat hij benadrukt dat hij waarschijnlijk als '*enige*' aan de verjaardag van de Staten-Generaal heeft gedacht, wat ook zou getuigen van zijn liefde voor het parlement en wat hem zou onderscheiden van de andere kandidaten. Hiermee toont hij zijn respect voor de geschiedenis van dit instituut. Om dit te benadrukken, maakt hij gebruik van inclusief 'wij' als wij-Staten-Generaal door '*onze verjaardag*' te gebruiken. Het is een tweede subargument dat hij inbrengt waarmee hij zijn liefde en waardering betuigt voor het parlement en waarmee hij de beschuldiging van Kuiken wil ontkrachten waarin zij hem had beticht van het minachten van het parlement.

³⁶ Kuiken (PvdA): "Ik vraag aan de heer Bosma waarom hij voorzitter wil worden van een parlement waarover hij in verschillende gedaantes met minachting heeft gesproken."

Het opvallendste voorbeeld van inclusief 'wij' als wij-Staten-Generaal is te zien in fragment (19), wat gezien kan worden als een opsomming van geschiedkundige feiten, vormgegeven met een anafoor:

(19) ***Wij** hebben eeuwenlang geschiedenis geschreven en gemaakt. **Wij** hebben vredes gesloten en oorlogen verklaard. **Wij** waren betrokken bij ontdekkingsreizen en het stichten van steden en volkeren. **Wij** vertaalden de Bijbel en hebben zo onze taal gecodificeerd. **Wij** hebben ook het meest revolutionaire geschrift in de geschiedenis van het Westen geschreven, namelijk de Acte van Verlatinghe.*

In dit fragment prijst Bosma de historische prestaties van de Staten-Generaal. Ook hiermee betuigt Bosma zijn liefde voor het parlement en poogt hij een saamhorigheidsgevoel te creëren. Zo zet hij inclusief 'wij' nog effectiever in door het ook als anafoor te gebruiken. Een effect van dit stijlfiguur is dat standpunten aan kracht winnen (De Jong & Rademaker & Pieper, 2015). Ook kan de anafoor emoties benadrukken (Braet, 2007, p.132). Inclusief 'wij' en de anafoor vallen beide onder de categorie 'stijlfiguren' van de checklist.

Al eerder in dit hoofdstuk is het wij-gebruik van de kandidaten besproken. Er worden door Arib en Bosma verschillende gebruiksvormen toegepast van inclusief 'wij'. Om meer inzicht te geven in het wij-gebruik is er een overzicht gemaakt van de verschillende gebruiksvormen. Dit is weergegeven in tabel 2 is om zo een duidelijk beeld te vormen hoe beide kandidaten inclusief 'wij' gebruiken:

Tabel 2: kwantitatieve weergave van inclusief 'wij' in de betogen van Arib en Bosma, en de verschillende wij-categorieën (tussen haakjes per 100 woorden)

	Betoog Arib	Betoog Bosma
Inclusief 'wij'	28 (1,01)	98 (2,01)
wij-kandidaten	1	2
wij-Presidium	8	1
wij-Tweede Kamer/Kamerleden	26	85
wij-Statens-Generaal	0	7
wij-politieke partijen	0	3
wij-Nederlanders	1	1

In tabel 2 valt op dat Arib slechts 28 keer inclusief wij gebruikt tegenover 98 keer van Bosma. In verhouding, gekeken naar de woordlengte van de betogen, is het wij-gebruik van Bosma dan twee keer zoveel als dat van Arib. De meest voorkomende gebruiksvorm van inclusief 'wij' in beide betogen is wij-Tweede Kamer(leden). Verder is het opvallend, wat ook in de fragmenten (18) en (19) te zien was, dat Bosma inclusief 'wij' zeven keer als wij-Statens-Generaal gebruikt, terwijl Arib deze vorm helemaal niet gebruikt. Uit deze tabel blijkt dus dat Bosma meer inclusief 'wij' gebruikt dan Arib, mogelijk omdat hij het als noodzaak ziet om een eenheid te

vormen met de Kamer vanwege de scepsis die er heerst over een PVV'er als Kamervoorzitter. Ook opmerkelijk is dat Arib acht keer wij-Presidium gebruikt en Bosma slechts één keer. In het betoog van Arib is haar ervaring een aspect dat zij uitvoerig bespreekt, waaronder die in het Presidium. Het wij-gebruik kan deze ervaring dan ook extra benadrukken en kan daarom strategisch gekozen zijn.

Een van de voorspellingen was dat Bosma in zou gaan op het serieus nemen van en zijn waardering zou uitdragen voor het parlement, aangezien zijn partijgenoot Wilders onlangs de term 'nepparlement' had gebruikt. Mogelijk gebruikt hij hiervoor inclusief 'wij' om te accentueren dat hij het parlement wel degelijk serieus neemt en bovendien respecteert, en dat hij juist trots is dat hij hier deel van uitmaakt, zoals ook al te zien was in de eerdere paragrafen, zoals in 4.3.4, toen hij zijn ervaring benadrukte.

4.3.9 Motivatie voor de functie

Een verwachting van het betoog van Arib was dat ze haar dubbele nationaliteit expliciet zou noemen en hiervoor ook verschillende argumenten aan zou dragen waarom zij ondanks deze dubbele nationaliteit toch een goede neutrale kandidaat zou zijn. Toch lijkt dit in de bijdrage amper een rol te spelen. Wat daarentegen wel te zien is, is dat Arib haar motivatie en enthousiasme voor de functie kenbaar maakt. In het actietype sollicitatiegesprek is dit zeer gebruikelijk. In fragment (20) is te zien hoe zij haar betoog begint met de reden waarom ze naar de functie van voorzitter heeft gesolliciteerd:

(20) *De reden is dat de functie een **prachtig** ambt is en een **eervolle** functie in **onze** parlementaire democratie.*

(1.10 Ik ben gemotiveerd om voorzitter te worden)

1.10.1a ik vind de functie een prachtig ambt

1.10.1b en eervol in onze parlementaire democratie

Arib gebruikt hier intensiverders om haar motivatie extra kracht bij te zetten en haar enthousiasme te benadrukken of zelfs uit te vergroten. Zij had ook voor een andere formulering kunnen kiezen, bijvoorbeeld *een mooi ambt*. *Prachtig* is een krachtigere term dan *mooi* en kan daarom gezien worden als intensiverder. Hetzelfde geldt voor *eervolle functie*. Ze legt echter niet uit waarom zij het een prachtig ambt vindt. Er kan daarom betwijfeld worden of het feit dat Arib zegt dat ze het een prachtig ambt en eervolle functie vindt, reden genoeg is voor de overige Kamerleden om op haar te stemmen. Wel blijft de redelijkheid gehandhaafd. Verder gebruikt Arib in dit fragment inclusief 'wij' als wij-Nederlanders. Met deze vorm van inclusief 'wij' duidt Arib met *onze democratie* op de democratie van ons als Nederlanders. Gezien haar Marokkaanse achtergrond en dubbele nationaliteit kan dit strategisch gekozen zijn

van Arib om hiermee te benadrukken dat zij zichzelf echt als Nederlandse ziet, waarbij ze trots is op haar nieuwe land, en ook om saamhorigheid te creëren.

5. Conclusie en discussie

Het doel van dit onderzoek was om inzichten uit de uitgebreide pragma-dialectiek en inzichten uit de taalkundige stilistiek te combineren, en in navolging van Van Haaften en Van Leeuwen (2019) verder te exploreren in hoeverre deze integratie waardevol kan zijn. Om die integratie vorm te geven, stellen Van Haaften en Van Leeuwen (2019) een argumentatieve reconstructie en een systematische stijlanalyse voor. Vanwege de omvang en complexiteit van de betogen in dit verkiezingsdebat heb ik ervoor gekozen om niet een volledige, maar slechts een gedeeltelijke argumentatieve reconstructie te maken van de betogen en me voornamelijk te concentreren op de systematische stijlanalyse. Voor die gedeeltelijke argumentatieve reconstructie heb ik daarom alleen de belangrijkste hoofdargumenten geïdentificeerd en gereconstrueerd die Arib en Bosma inzetten om hun hoofdstandpunt *'Stem op mij'* te onderbouwen. Die hoofdargumenten kunnen gezien worden als substandpunten die onderbouwd worden met (sub)argumenten. Door de betogen vanuit de regels en conventies van het speech event te reconstrueren, konden de belangrijkste argumenten van beide politici in kaart worden gebracht. Vervolgens heb ik voor *die* argumenten onderzocht hoe ze stilistisch zijn vormgegeven; zo konden de stilistische middelen geduid worden in het perspectief van de actietypes 'parlementair debat' en 'sollicitatiegesprek'. Om stilistische middelen op het spoor te komen heb ik gewerkt met de checklist van Verhagen en ben ik vergelijkend te werk gegaan. Dit laatste is gedaan door de betogen van Arib en Bosma met elkaar te vergelijken en door formuleringsalternatieven voor te stellen. Om de effecten van formuleringskeuzes aannemelijk te maken heb ik gebruik gemaakt van taalkundige inzichten uit de literatuur en gewerkt met formuleringsalternatieven.

Concreet luidde de onderzoeksvraag die centraal stond in dit onderzoek: *Hoe wordt er strategisch gemanoeuvreerd met stijl door de kandidaten Arib en Bosma in het parlementaire verkiezingsdebat voor de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer in 2016?*

Uit mijn analyse van de twee betogen is gebleken dat er bepaalde parallellen zijn tussen de stilistische keuzes van Arib en Bosma. Bij het ingaan op de eisen van de profielschets, waaronder de parlementaire ervaring en managementervaring, geven zij hun (hoofd)argumenten beiden stilistisch vorm door bijvoorbeeld het gebruik van intensiveerders, waarmee ze hun ervaring en kwaliteiten aandikken. Deze argumentatieve zinnen blijven redelijk, omdat het aandikken van kwaliteiten binnen de regels van het actietype sollicitatiegesprek is toegestaan. Daarnaast maken beiden gebruik van vergelijkingen om hun managementervaring op te kloppen.

Verder bleek uit de analyses dat zowel Arib als Bosma regelmatig gebruik maakt van inclusief 'wij'. Het verschil is echter dat zij allebei een ander doel met dit stilistische middel voor ogen lijken te hebben: Bosma zet het vooral in om de beschuldiging van minachting voor het parlement te weerleggen en juist zijn liefde voor het parlement te betuigen, terwijl Arib het inzet om te benadrukken dat zij haar voorbeeldfunctie als Tweede Kamerlid serieus neemt.

Nog een opvallend verschil is dat Bosma geregeld beeldspraak en humor gebruikt om zijn verhaal kracht bij te zetten, terwijl Arib deze stijlmiddelen niet of nauwelijks gebruikt, waardoor haar betoog minder levendig overkomt dan dat van Bosma.

De verwachting zoals deze aan het einde van hoofdstuk 3 is gedaan, namelijk dat beide kandidaten in zouden gaan op de eisen van de profielschets, kan bevestigd worden. Arib en Bosma hebben ieder zeven van de elf eisen aan bod laten komen in hun betoog en beargumenteerd in welke mate zij voldoen aan die eisen. De andere verwachting dat Arib in zou gaan op haar dubbele nationaliteit is niet uitgekomen; dit is in haar betoog niet ter sprake gekomen. De verwachting van het betoog van Bosma dat hij zijn waardering voor het parlement zou uitdragen, kan daarentegen wel bevestigd worden: hij spreekt lovend over de Staten-Generaal en somt een aantal mijlpalen in de parlementaire geschiedenis op die hij stilistisch vormgeeft met inclusief 'wij' als wij-Staten-Generaal. Bosma is opvallenderwijs de enige kandidaat die deze gebruiksvorm van inclusief 'wij' toepast: bij Arib is dit type gebruik van 'wij' afwezig.

Als gezegd was het achterliggende doel van deze masterscriptie, om te verkennen in hoeverre de integratie tussen de uitgebreide pragma-dialectiek en de taalkundige stilistiek waardevol kan zijn voor beide benaderingen. Net als bij het onderzoek van Van Haften en Van Leeuwen (2019), is ook uit dit onderzoek gebleken hoe de pragma-dialectische argumentatietheorie van meerwaarde kan zijn voor de taalkundige stilistiek. Door de actietypes, die in de pragma-dialectiek een belangrijke rol spelen, te karakteriseren, konden namelijk kenmerken van beide actietypes worden geïdentificeerd. Zoals bij het actietype sollicitatiegesprek het aandikken of benadrukken van kwaliteiten, en tekortkomingen zo positief mogelijk formuleren. Om dat te bewerkstelligen gebruiken de kandidaten de volgende stilistische middelen: intensiveerders, framing en hyperbolen.

Wel moet opgemerkt worden dat een volledige argumentatieve reconstructie uit de pragma-dialectiek, zoals Van Haften en Van Leeuwen die toepassen, naar mijn mening niet doenlijk is voor alle betogende teksten. Daarom zou ik adviseren om bij lange en complexe betogen, zoals die uit dit onderzoek, alleen de hoofdargumenten te reconstrueren en deze te analyseren.

De toegevoegde waarde van de taalkundige stilistiek aan de pragma-dialectiek, die Van Haften en Van Leeuwen (2019) bepleiten, wordt ook door dit onderzoek vastgesteld. Zo biedt de pragma-dialectiek nog geen methode om stilistische middelen op een systematische wijze te identificeren. Met behulp van de checklistmethode, die ontleend wordt aan de taalkundige stilistiek, is dit wel mogelijk. Hierdoor kunnen de stilistische middelen op een systematische manier geanalyseerd worden, want door het systematisch langslopen van de checklist, wordt de analist als het ware gedwongen om een groot aantal stilistische middelen in de analyse te betrekken (Van Leeuwen, 2015, p.87). Tegelijk zit hier ook een punt van discussie: omdat de checklist niet uitputtend is, is het mogelijk dat er relevante stilistische middelen onopgemerkt zijn gebleven. Wel is de kans dat dit gebeurt, door gebruik te maken van de checklist, kleiner (Van Leeuwen, 2015, p.178). Ook veronderstelt het werken met de checklist grondige

taalkundige kennis. Als bij een analist die kennis van onderdelen van de checklist ontbreekt, bemoeilijkt dat de analyse aanzienlijk. In mijn geval betrof dit de categorie tekststructuur, waar ik niet goed mee uit de voeten kon. Ik heb er, vanwege de beperkte omvang van dit onderzoek, voor gekozen om mij niet uitgebreid in dit onderdeel van de checklist te verdiepen, maar om het buiten beschouwing te laten. Dat heeft uiteraard gevolg voor de analyse: op dit punt heb ik mogelijk zaken over het hoofd gezien. Omdat waarschijnlijk iedere analist weer 'eigen' taalkundige kennis meebrengt naar een analyse, zou ik voor vervolgonderzoek aanbevelen om met meerdere analisten te werken, omdat dit waarschijnlijk tot meer stilistische observaties zal leiden, waarbij analisten elkaar kunnen aanvullen.

Een andere suggestie voor vervolgonderzoek is om dit *verkiezingsdebat van 2016* in historisch perspectief te plaatsen en te vergelijken met *verkiezingsdebatten voor een Kamervoorzitter* uit het verleden, en te onderzoeken of er sprake is van grote verschillen of juist van parallellen in het strategisch manoeuvreren met stijl.

Bibliografie

- Ast, M. van (2017, 27 maart). 'Bosma geen kandidaat-Kamervoorzitter'. Het Algemeen Dagblad. Geraadpleegd op 30 november 2018, van <https://www.ad.nl/politiek/bosma-geen-kandidaat-kamervoorzitter~abaa0b4a/>
- De Fina, A. (1995). Pronominal choice, identity, and solidarity in political discourse. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse* vol. 15(3), 379–410.
- Doury, M., Haafte, T. van, Snoeck Henkemans, F. (2011). Strategic maneuvering in critical reactions to pragmatic argumentation: the case of Henry Porter contra Tony Blair. In: *Keeping in touch with pragma-dialectics: in honor of Frans H. van Eemeren*, 21-38. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Eemeren, F.H. van (2010). *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse: Extending the Pragma-Dialectical Theory of Argumentation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Eemeren, F.H. van, & Garssen, B. (2013). Argumentative patterns in discourse. Published in: *Virtues of argumentation: proceedings of the 10th International Conference of the Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA)*. University of Amsterdam.
- Eemeren, F.H. van, & Garssen, B. (2014). Analogie-argumentatie in stereotiepe argumentatieve patronen. *Tijdschrift voor taalbeheersing*, 36(1), 31-50. Uitgave: Amsterdam University Press.
- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (1982). *Regels voor redelijke discussies: een bijdrage tot de theoretische analyse van argumentatie ter oplossing van geschillen*. Universiteit van Amsterdam: Gezamenlijk proefschrift. Dordrecht: Foris Publications Holland.
- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, communication, and fallacies. A pragma-dialectical perspective*. Taylor & Francis Inc.
- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (2004). *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eemeren, F.H. van, & Houtlosser, P. (1999). Strategic maneuvering in argumentative discourse. *Discourse studies*, vol.1(4), 479-497. University of Amsterdam.

Eemeren, F. H. van, & Houtlosser, P. (2006). Strategisch manoeuvreren, het model van een kritische discussie en conventionele actietypen. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 28(1), 1-14.

Eemeren, F.H. van, & Houtlosser, P. (2002). Strategic Maneuvering: Maintaining a Delicate Balance. In F.H. van Eemeren en P. Houtlosser (red.), *Dialectic and Rhetoric: The Warp and Woof of Argumentation Analysis* (pp. 131-159). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Eemeren, F. H. van, & Snoeck Henkemans, F. (2011). *Argumentatie. Inleiding in het identificeren van meningsverschillen en het analyseren, beoordelen en houden van betogen*. (4e druk). Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff.

Eemeren, F. H. van, & Snoeck Henkemans, A.F. (2016). *Argumentatie. Inleiding in het analyseren, beoordelen en houden van betogen*. Groningen: Noordhoff.

Fahnestock, J. (2009). Quid pro nobis. Rhetorical stylistics for argument analysis. In: F.H. van Eemeren (Red.), *Examining Argumentation in Context. Fifteen Studies on Strategic Maneuvering* (pp. 191-220). Amsterdam [etc.]: John Benjamins.

Fahnestock, J. (2011). *Rhetorical Style: The Uses of Language in Persuasion*. New York, NY: Oxford: University Press.

Gramsbergen-Hoogland, Y. H., & Molen, H. T. van der (1992). *Gesprekken in organisaties*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Haafte, T. van (2017). Strategic maneuvering with presentational choices in Dutch parliamentary debate. Te verschijnen in F. H. Van Eemeren & Wu Peng (red.), *Contextualizing Pragma Dialectics*. Amsterdam.

- Haaften, T. van & Leeuwen, M. van (2019). Strategisch manoeuvreren met stijl. Een systematische benadering. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 41(1), 75-88.
- Jansen, H. (2017). “You Think That Says a Lot, but Really it Says Nothing”: An Argumentative and Linguistic Account of an Idiomatic Expression Functioning as a Presentational Device, in: *Argumentation*, 31, pp. 615–640.
- Korteweg, A. (2016, 13 januari). ‘Dubbele nationaliteit achilleshiel van zelfverzekerde Arib’. De Volkskrant. Geraadpleegd op 30 november 2018, van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/dubbele-nationaliteit-achilleshiel-van-zelfverzekerde-arib~beab467f6/>
- Langacker, R.W. (2000). Why a mind is necessary. Conceptualization, grammar and linguistic semantics. In L. Albertazzi (red.): *Meaning and Cognition, A multidisciplinary approach*. Amsterdam [etc.]: John Benjamins, 25-38.
- Leeuwen, M. van (2012). Stijl en grammatica - Complementatie in politieke speeches. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 34(1), 54-73.
- Leeuwen, M. van (2015). *Stijl en Politiek: een taalkundig-stilistische benadering van de Nederlandse parlementaire toespraken*. Universiteit Leiden: Proefschrift.
- Mulken, M. van & Schellens, P.J. (2012). Over loodzware bassen en wapperende broekspijpen. Gebruik en perceptie van taalintensiverende stijlmiddelen. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 34(1), 26-53.
- Officiële bekendmakingen Handelingen. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20152016-41-6.html?>
- Schellens, P.J. (2006). Bij vlagen loepzuiver. Over argumentatie en stijl in betogende teksten. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 28(4), 346-360
- Snoeck Henkemans, A.F. (2005). Strategisch manoeuvreren met metonymie. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 27(3), 245-256.

- Snoeck Henkemans, A.F. (2008). De stijlfiguur praeteritio als middel om strategisch te manoeuvreren. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 30(2), 133-146.
- Stukker, N. & Verhagen, A (te verschijnen). *Stijl, taal en tekst: stilistiek op taalkundige basis*. Leiden: Leiden University Press.
- Te Velde, H. (2003). *Het Theater van de Politiek*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. Reglement van Orde van de Tweede Kamer. Laatst geraadpleegd op 13 maart 2019, van <https://www.tweedekamer.nl/over-de-tweede-kamer/reglement-tweede-kamer>
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. Sollicitatiebrief Arib. Laatst geraadpleegd op 25 oktober 2018, van https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/brief_khadija_arib.pdf
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. Sollicitatiebrief Bosma. Laatst geraadpleegd op 28 oktober 2018, van https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/brief_martin_bosma.pdf
- Verhagen, A. (2002). Retorica en cognitie. In: Theo Janssen (red.) *Taal in gebruik, een inleiding in de taalwetenschap*. Den Haag: Sdu Uitgevers, 97-110.
- Verhagen, A. (2005). *Constructions of Intersubjectivity. Discourse, Syntax and Cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- Verhagen, A. (2007). Construal and perspectivisation. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (red.): *Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford [etc.]: Oxford University Press, 48-81.
- Wierda, R. & Visser, J. (2012). Direct-to-consumer advertisements for prescription drugs as an argumentative activity type. *Journal of Argumentation in Context*, 1(1), 81-96.
- Zhou, S. (2012). 'Advertorials': a genre-based analysis of an emerging hybridized genre. *Discourse & Communication*, 6 (3), 323-346.

Bijlage 1: Tien discussieregels

De tien discussieregels uit de pragma-dialectiek van Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2011, p. 234-235).

- de vrijheidsregel: discussianten mogen elkaar niet beletten standpunten of twijfel naar voren te brengen;
- de verdedigingsregel: een discussiant die een standpunt naar voren brengt, mag niet weigeren dit standpunt desgevraagd te verdedigen;
- de standpuntregel: een aanval op een standpunt mag geen betrekking hebben op een standpunt dat niet werkelijk door de andere partij naar voren is gebracht;
- de relevantieregel: een standpunt mag niet worden verdedigd door non argumentatie naar voren te brengen of argumentatie die geen betrekking heeft op het standpunt;
- de verzwegen-argumentregel: iemand mag de tegenpartij niet ten onrechte verzwegen argumenten toeschrijven of zich aan de verantwoordelijkheid voor een van zijn eigen verzwegen argumenten onttrekken;
- de uitgangspuntregel: iemand mag niet ten onrechte iets als gemeenschappelijk uitgangspunt presenteren of ten onrechte ontkennen dat iets een gemeenschappelijk uitgangspunt is;
- de geldigheidsregel: de redeneringen die in de argumentatie als formeel geldig worden voorgesteld mogen geen logische fouten bevatten;
- de argumentatieschemaregel: een niet door een formeel geldige redenering bewezen standpunt mag niet als afdoende verdedigd worden beschouwd als de verdediging niet plaatsvindt door middel van een geschikt argumentatieschema dat correct is toegepast.
- de afsluitingsregel: een niet-afdoende verdediging van een standpunt mag niet leiden tot het handhaven van dit standpunt door de protagonist en een afdoende verdediging van een standpunt mag niet leiden tot het handhaven van twijfel aan het standpunt door de antagonist.
- de taalgebruikregel: de discussianten mogen geen formuleringen gebruiken die onvoldoende duidelijk of verwarrend dubbelzinnig zijn en ze mogen de formuleringen van de tegenpartij niet opzettelijk verkeerd interpreteren.

Bijlage 2: Schema Van Eemeren actietypes in domeinen en genres

Domains of communicative activity	Genres of communicative activity	Communicative activity types	Concrete speech events
Legal communication	adjudication	- Court proceedings - Arbitration - Summoning	Defense pleading at O. J. Simpson's murder trial
Political communication	deliberation	- Presidential debate - General debate in parliament - Prime Minister's Question Time	1960 Nixon-Kennedy television debate
Problem-solving communication	mediation	- Custody mediation - Counseling - Informal intervention	Mediated talks between Richard and Tammy about custody Vanessa
Diplomatic communication	Negotiation	- Peace talks - Trade treaty - Diplomatic memorandum	Israeli Palestinian exchanges at Camp David
Medical communication	Consultation	- Doctor's consult - Prescription - Health rubric	Bart's February 13 visit to his doctor
Scholarly communication	Disputation	- Book review - Scientific paper - Conference presentation	Dr. Apt's critique of the Controversy and Confrontation volume
Commercial communication	Promotion	- Advertorial - Sales talk - Classified ad	Shell's newspaper message about its role in Nigeria
Interpersonal communication	Communion	- Chat - Love letter - Apology	Dima's talk with Corina about how they spent the weekend

Figuur 1: Voorbeelden van communicatieve actietypes in een bepaald domein en genre (Van Eemeren (2010, p. 143))

Bijlage 3: Checklist van Verhagen (2001)

CHECKLIST NEDERLANDSE STIJLMIDDELEN (Verhagen 2001)

A. Grammaticale categorieën

1. Hoofdzinstypes
 - Vooraf het gebruik van niet-standaardvormen,²⁹ zoals:
 - Vraag- en bevelzinnen
 - Uitroepen
 - Beknopte zinnen (geen persoonsvorm)
 - Losse woordgroepen, zonder werkwoord ('[Wat valt er onder embargo te houden?] Niets.')
2. Volgorde in hoofdzinnen
 - Vooral bijzondere vooropplaatsingen ('Gezag en leiderschap moet de premier uitstralen')
3. Complexiteit van hoofdzinnen
 - Verhouding tussen enkelvoudige hoofdzinnen en hoofdzinnen met bijzinnen
 - Hoofdzinnen met meerdere bijzinnen
4. Aard van structurele verbindingen tussen tekstsegmenten
 - Juxtapositie/nevenschikking/onderschikking
 - Finitie/infiniete constructies
5. Complementatie
 - Finit of infinit
 - Perspectiverend of ook causaal?
 - Parenthetische zinnestjes ('...', dacht zij, '...')
6. Soorten zinsstructuren
 - Transitief/intransitief
 - Passief
 - Onpersoonlijke constructies ('Er verschijnt een glimlach op zijn gezicht' vs. 'Hij glimlacht')
7. Bijzondere kenmerken van presentatie van situaties en gebeurtenissen (werkwoordsgroepen)
 - Tijd (tegenwoordig/verleden; voltooid/onvoltooid)
 - Aspect (toestand/gebeuren; duur/moment; begin/proces – vgl. 'Hij dacht na', 'Hij was aan het nadenken', 'Hij begon na te denken')
 - Causaliteit (vgl. 'Hij liet het boek vallen' vs. 'Het boek viel uit zijn handen')
8. Bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen
 - Abstract/concreet
 - Specificerend/vervagend
 - Beschrijvend/evaluerend
 - Voorzien van graadaanduidingen ('volkomen duidelijk' vs. 'duidelijk', 'doodmoe' vs. 'moe')
9. Negatie
 - 'Niet', 'geen', maar ook 'nauwelijks' e.d.
10. Modaliteit
 - In bijwoorden ('misschien', 'kennelijk', 'waarschijnlijk', 'blijkbaar', 'vast en zeker', 'ongetwijfeld', enz.)
 - In hulpwerkwoorden ('lijken', 'blijken', 'schijnen', 'moeten', 'mogen', 'kunnen', 'zullen', 'zou(den)', 'willen')
11. Algemeen
 - Zijn er bepaalde grammaticale constructies die opvallen door frequent en/of bijzonder gebruik? Denk bijvoorbeeld aan als...dan-constructies, vergelijkingen (vergroterende en overtreffende trap), parallelismen (zie ook onder C. Stijlfiguren)

B. Woordgebruik

1. Algemeen

- Eenvoudig/ingewikkeld (ruwe maatstaf: gemiddeld aantal lettergrepen)
- Register: alledaags/formeel
- Woorden met specifieke connotaties (evaluerend, emotioneel, e.d.)
- Idiomatiche uitdrukkingen
- Jargon
- Bijzonder gebruik van morfologische procedés: bijvoorbeeld samenstellingen, verkleinwoorden

2. Bijzondere soorten naamwoorden

- Abstract/concreet
- Let met name op nominalisaties ('besparing', 'beheer', 'afname') en andere naamwoorden die gebeurtenissen, toestanden, processen, psychologische en sociale verschijnselen aanduiden ('kritiek', 'wetenschap', 'geweten', 'regering', enz.)

3. Werkwoorden

- Specifieke en algemene werkwoorden (vgl. 'lopen' vs. 'wandelen', 'slenteren', 'kuieren', 'drentelen', 'ijsberen', 'flaneren', 'banjeren', 'schrijden', 'struinen', 'benen', 'hollen', 'rennen', 'stappen', 'marcheren')
- Hoeveel van de tekstbetekenis wordt gedragen door de werkwoorden? Let op de sterke interactie met het aandeel van nominalisaties in een tekst: dat gaat samen met vaagheid in de werkwoorden. Bijvoorbeeld 'Het zakken van de koersen leidde tot gebrek aan vertrouwen bij de consumenten': weinig specifieke betekenis in het werkwoord ('leiden tot') vs. 'Doordat de koersen zakten, verloren de consumenten het vertrouwen': meer specifieke betekenis in de werkwoorden ('zakken', 'verliezen')

4. Bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden

- Zie onder A8 bij Bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen

5. Neologismen

6. Partikels en tussenwerpsels

- Partikels ('nou', 'toch', 'wel', 'maar', 'even', 'best (wel)', 'zelfs', 'tenminste', enz.)
- Tussenwerpsels ('O', 'ja', 'hoor', enz.)

7. Voegwoorden en voornaamwoorden

- Zie onder D, Tekststructuur

C. Stijlfiguren

1. Fonologische patronen
 - Rijm, alliteratie, assonantie, ritmische patronen
2. Grammaticale en lexicale patronen
 - Gevallen van herhaling (parallisme, zowel op het niveau van de woorden als dat van de grammatica), en 'gespiegelde' opbouw (chiasme)
3. Semantische patronen
 - Onconventioneel of opvallend gebruik van bepaalde betekenissen: vergelijking, metafoor, metonymie, ironie, paradox, enz.
 - Hoe impliciet of expliciet (vgl. 'Haar betonnen standpunt gaf geen millimeter mee' vs. 'Zij hield vast aan haar standpunt, alsof het een blok beton was')?
 - Wat zijn de begripdomeinen die in dergelijke semantische patronen aan elkaar gerelateerd worden (b.v. beziend-onbeziend bij personificatie)?
 - Is er sprake van reactivering van conventionele beeldspraak (vgl. 'Hij schoof de hete aardappel niet alleen door, maar deed er ook nog wat peper bij').
 - Zijn er verbanden met fonologische, grammaticale en lexicale patronen te leggen?

D. Tekststructuur³⁰

1. Referentiële coherentie: expliciete verwijzingen naar dezelfde referenten in verschillende zinnen.
 - Persoonlijke voornaamwoorden
 - Aanwijzende voornaamwoorden
 - Definiete naamwoordgroepen, met constante of variabele beschrijvende naamwoorden?
2. Relationale coherentie: conceptuele verbanden tussen zinnen en grotere tekstsegmenten
 - Welke relaties komen voor (causaal (voorwaarts/achterwaarts), lijst, tegenstellend, inhoudelijk/epistemisch)?
 - Expliciet gemarkeerd of niet?
 - Als ze gemarkeerd worden, met welke middelen: welke connectieven, verbindingsfrases, losse zinnen?

E. Communicatie

1. In welke mate en op welke manieren wordt in het taalgebruik duidelijk dat de tekst een geval van communicatie is, waarin een tekstproducent en een lezer/luisteraar verondersteld zijn?
2. Worden voornaamwoorden van de eerste persoon ('ik', 'mij', 'me', 'mijn') gebruikt om naar de tekstproducent te verwijzen?
3. Worden er voornaamwoorden van de tweede persoon ('jij', 'u', 'je', 'jou', 'jouw'), imperatieven, aansporingen, e.d. gebruikt om de rol van de lezer/luisteraar op te roepen?
4. Zijn er epistemische betekenisrelaties die aan de gedachten van de tekstproducent toegeschreven moeten of kunnen worden?
5. Worden er evaluaties gegeven van elementen van het verhaal, of andere subjectieve attitudes geformuleerd die toegeschreven moeten/kunnen worden aan de tekstproducent?
6. Geven formuleringen iets te kennen over de houding van de tekstproducent ten opzichte van bepaalde personen?

Bijlage 4: Profielschets voorzitter van de Tweede Kamer van 2016

Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 2016–2017

34 689

Benoeming van een Voorzitter

Nr. 2

ONTWERP VAN EEN PROFIELSCHETS

Leden die in aanmerking wensen te komen voor benoeming in de functie van Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal moeten bij voorkeur aan de volgende voorwaarden voldoen:

Kennis en vaardigheden

- Gedegen parlementaire ervaring
- Bij voorkeur ruime bestuurlijke Kamer ervaring
- Inzicht in de staatsrechtelijke verhoudingen
- Gebleken kennis van en respect voor het Reglement van Orde en de gebruiken
- Kunnen leidinggeven aan het Kamerwerk, niet alleen met inhoudelijke kennis van zaken en politiek, maar ook met begrip voor de mogelijkheden van het ambtelijk apparaat
- Managementcapaciteiten

Persoonlijke eigenschappen

- Gezaghebbend kunnen optreden
- Een groot draagvlak hebben in de Kamer en steun en vertrouwen genieten
- Een goede vertegenwoordiger van de Kamer zijn in binnen- en buitenland
- Sociale en contactuele vaardigheden
- De Kamervoorzitter moet boven de partijen staan
- Vernieuwingsgezindheid, gericht op verbetering, waaronder het gebruik van nieuwe media
- Gevoel voor ontwikkelingen in de samenleving die van belang zijn voor de democratie

Beschikbaarheid

De Voorzitter is volledig beschikbaar voor het voorzitterschap

Bijlage 5: Betoog van Arib

corpus Arib (2759 woorden)

Mevrouw Arib (PvdA):

Voorzitter. Ik dank alle collega's voor hun inbreng, vragen en opmerkingen. Ik dank ook mijn medekandidaten dat wij hier samen staan of zitten. Er valt ook wel wat te kiezen.

Ik wil beginnen met de reden waarom ik naar deze functie heb gesolliciteerd. De reden is dat de functie een prachtig ambt is en een eervolle functie in onze parlementaire democratie. Ik heb zeventien jaar parlementaire ervaring. Ik behoor met de collega's Wilders, Van Bommel en Van der Staaij tot de langstzittende Kamerleden. Dat is een rijke ervaring. Het gevoel van verantwoordelijkheid is ook de reden waarom ik voor deze functie heb geopteerd. Ik zit niet alleen heel lang in de Kamer, maar ik zit ook heel lang in het Presidium, sinds het voorzitterschap van Gerdi Verbeet. De afgelopen drie jaar heb ik vooral als eerste ondervoorzitter de Kamer heel vaak voorgezeten. Dat is natuurlijk een belangrijke taak van de Voorzitter. Ik heb in de hoedanigheid van ondervoorzitter ook de Kamer naar buiten toe mogen vertegenwoordigen. Ik ben heel nauw betrokken bij de organisatie van de Kamer, maar daar kom ik later op terug.

Mevrouw Kuiken vroeg of ik iets heb mee te geven aan de Kamerleden vanwege mijn ervaring. Ik wil meegeven dat we allemaal kort en bondig moeten zijn. Ik zal proberen een goed voorbeeld te geven.

Dan ga ik gelijk naar de vragen. Er is met name door de heer Voordewind, maar ook door mevrouw van Tongeren en de heer Wassenberg, veel gevraagd over het belang van minderheden in de Kamer. De essentie van een democratie vind ik persoonlijk — maar volgens mij zijn velen het met mij eens — dat de positie van minderheden wordt beschermd en versterkt en dat er voor hun belangen wordt opgekomen. Dat is in de Kamer een grote waarde. Die waarde deel ik ook. Dat betekent ook dat de Kamer gelijkwaardig moet worden gezien en behandeld. In de rol van Voorzitter moet je daar goed op toezien. Dat heb ik in het verleden gedaan en dat zal ik ook in de toekomst blijven doen. Daarbij zijn natuurlijk de instrumenten van de Kamer belangrijk: het indienen van moties, het stellen van vragen, het initiatiefrecht. Dat zijn instrumenten die ons allemaal ten dienste staan en daar moet je ook als Kamervoorzitter voor waken. Dat betekent ook dat minderheden het recht hebben om dezelfde instrumenten te gebruiken als andere fracties, die misschien groter zijn of deel uitmaken van de coalitie.

Daarbij is natuurlijk ook de informatievoorziening belangrijk. Dat heb ik niet voor niets uitgebreid in mijn brief beschreven. De heer Verhoeven heeft er ook naar gevraagd. Ik sta voor een sterke Kamer. De informatievoorziening is cruciaal voor het functioneren van alle Kamerleden. Dat betekent ook dat je als Kamervoorzitter verantwoordelijk bent voor het creëren van een gelijk speelveld en dat alle collega's volledig en fatsoenlijk moeten worden geïnformeerd. Ik heb vaak op die stoel gezeten en regelingen van werkzaamheden meegemaakt. Ook heb ik debatten meegemaakt waarin collega's op het laatste moment een rapport of een brief met heel veel technische informatie kregen toegestuurd; zo'n debat kun je dan niet op een goede manier voeren.

De vervolgvraag is: hoe ga je dat doen? Ik heb in de kranten heel veel over mezelf gelezen; jullie hebben dat ook gelezen. Volgens mij ontkomt daar tegenwoordig bijna niemand aan. Ik deel de kwalificatie dat ik een lastpak ben; ik zie de heer Samsom knikken. Die eigenschap komt mij heel goed van pas. Ik zal dus sowieso het stenogram van dit deel van de vergadering doorgeleiden naar het kabinet. Dat moet je sowieso doen, maar ik zal ook lastig zijn naar bewindspersonen toe als zij systematisch verzuimen om de Kamer tijdig te informeren. Dat doe je door het gesprek aan te gaan, te bellen met elkaar en daar met elkaar afspraken over te maken. Maar als de Kamerleden dat goedvinden, valt er misschien ook wel wat voor te zeggen dat het drukmiddel wordt ingezet dat de Kamer eerst ordentelijk geïnformeerd moet zijn voordat het debat kan plaatsvinden. Of er kan juist besloten worden om het debat te laten doorgaan ondanks dat er geen informatie is. Daar sta ik dus voor. Dat heb ik ook in mijn brief opgenomen. Die ambitie heb ik. Ik weet dat dat van alle tijden is. Ook in het verleden werd dat gezegd, maar ik heb me voorgenomen me daarvoor hard te maken.

Een punt dat door verschillende collega's naar voren is gebracht is het aanzien van de Kamer. Volgens mij hebben de heer Bisschop, mevrouw Keijzer, mevrouw Van Tongeren en mevrouw Van Ark daar iets over gezegd. Het aanzien van de Kamer, dat zijn wij. Dat zijn wij met z'n allen, 150 Kamerleden. Alles wat wij in dit huis aan gedrag etaleren wordt gezien door burgers. Alle camera's zijn op ons gericht, of we nu aan het twitteren zijn of elkaar voor van alles en nog wat uitmaken. Dat is het aanzien van de Kamer. Wij hebben allemaal een verantwoordelijkheid om dat aanzien goed over te laten komen. Daar speelt taalgebruik een belangrijke rol bij. Ook andere factoren spelen een rol: niet alleen verruwing van de taal, maar ook politici die niet altijd direct antwoord geven, maar om de hete brij heen draaien. Soms krijg ik daar mails van burgers over als ik voorgezeten heb. Daar storen ze zich aan.

Natuurlijk begrijp ik als geen ander dat in de hitte van het debat emoties soms hoog op kunnen lopen en er soms woorden kunnen worden gewisseld. Je hoopt als Kamervoorzitter dat je op dat moment ad rem genoeg bent om te zeggen: "kan het wat rustiger?", "dat is niet netjes" of iets in die trant. Het lukt niet altijd. Dat begrijp ik heel goed. Maar ook dat moet kunnen. Er is niks mis met emoties in het debat. Er is ook veel gebeurd in Nederland waardoor de emoties hoog oplopen. Iedereen heeft het recht om dat naar voren te brengen. Dat moeten we natuurlijk met elkaar accepteren en af en toe moeten we denken: het zij zo. Het wordt vervelend als personen worden beledigd of gekwetst. Ook daarvan zeg ik dat het belangrijk is dat ik daar iets van zeg als ik Kamervoorzitter zou zijn, maar ik weet ook dat collega's heel vaak zelf naar de interruptiemicrofoon lopen en hun mening daarover geven. Ook daar geef ik de ruimte aan en dat zal ik blijven doen. Het gaat erom dat niet alleen de voorzitter mensen gaat corrigeren, maar dat wij ook elkaar op ons gedrag aanspreken. Het aanzien van de Kamer is namelijk in ons belang.

Het voorbeeld van "nepparlement" is genoemd. Dat is als voorbeeld genoemd. Mevrouw Van Ark zei daar iets over. De heer Kuzu noemde ook een voorbeeld, volgens mij was dat die vergelijking met het verleden, met de oorlog. Toen heb ik ook ingegrepen. Ingrijpen betekent dat je er iets van zegt, meer is het niet. Vrijheid van meningsuiting is namelijk een groot goed. Iedereen hier is gekozen en iedereen heeft recht op die vrijheid en te zeggen wat hij of zij wil. Ik zou daar nooit en nooit aan tornen. Het is juist iets wat ik altijd heb meegedragen. De afgelopen drie jaar heb ik ook nooit ingegrepen en gezegd dat iemand iets niet mocht zeggen. Af en toe zeg je iets als: nou ja, dit had wat rustiger gekund. Meer dan dat is dat niet. Natuurlijk wordt er ook gerefereerd aan het Reglement van Orde. Volgens mij was het de heer Bisschop die dat heel mooi zei. Als voorzitter heb je de mogelijkheid om mensen te schorsen of het woord te ontnemen, maar ik hoop dat niemand daar ooit gebruik van maakt. Dat zal ik altijd verdedigen.

Kwalificaties zijn van alle tijden. Soms veranderen die met de tijd. "Even dimmen" was toen een groot probleem in de Kamer, heb ik begrepen. De heer Marijnissen heeft daar een prachtig boek over geschreven. Datzelfde geldt voor "knettergek" bij Ella Vogelaar. Ook zij heeft daar een boek over geschreven. Wie weet komt er een boek over "nepparlement". Hetzelfde geldt voor hoe wij hier lopen. Alles wordt gezien. De truien van Hans Spekman riepen heel veel irritaties op bij burgers, maar er waren ook burgers die dat een geweldige outfit vonden. Het is dus soms ook betrekkelijk. Kiezers willen zich ook kunnen herkennen in hun volksvertegenwoordigers. Dat hoort ook hier. Dat respecteer ik ook. Tegen mevrouw Van Ark zeg ik: gelukkig werd het uitgezonden, dus u kunt het terugzien. Ik heb toen helemaal niks gezegd over de vrijheid van meningsuiting. Dat zou ik ook nooit doen.

Er is ook gevraagd naar mijn stijl van voorzitten. Ik ken bijna iedereen, alleen de heer Amhaouch van de CDA-fractie niet, want hij is pas gisteren geïnstalleerd. Ik zie hem in de bankjes zitten. Mijn stijl is dat ik Kamerleden ruimte wil bieden om het debat goed te voeren, om hun standpunten naar voren te brengen en om vragen te stellen. Dat zal ik ook altijd blijven doen. Dit wil niet zeggen dat er eindeloos kan worden vergaderd. Uit ervaring heb ik leren aanvoelen wat wel en wat niet kan. In een politiek gevoelig debat waar heel het land naar kijkt, kun je geen vast aantal interrupties van tevoren afspreken, omdat ook de informatie heel belangrijk is. We hebben dat laatst gezien bij het debat over de Teevendeal, over het rapport-Oosting. Dan kun je zeggen: u mag drie keer interrumpen en verder niks. Het is echter ook belangrijk dat de feiten boven tafel komen. Dan gaat het ook om informatie over "wie, wanneer en hoe laat" en dergelijke. Dan laat ik het ook toe. Ik vind het heel belangrijk dat de voorzitter zo onzichtbaar mogelijk is. Dat wil niet zeggen dat je niet mag sturen, maar je kunt leiden zonder op de voorgrond te treden. Dat is mijn stijl. Natuurlijk zijn er ook debatten waarin een vraag tien keer wordt gesteld, steeds in een andere vorm. Dan zeg ik, en collega's weten dat ook van mij: nu is het klaar. Dat maakt je niet altijd populair, maar dat hoort ook bij het voorzitterschap.

Er is ook een vraag gesteld over de vertegenwoordiging van de Kamer naar buiten toe. Dat heb ik in de afgelopen jaren natuurlijk ook gedaan.

Er is ook een vraag gesteld over het spreken van verschillende talen. Ik spreek verschillende talen. Ik spreek Frans. Ik spreek ook Engels; daar werd ook naar gevraagd. Ik ben geen Frans Timmermans. Dat zeg ik hier gewoon ook maar eerlijk. Ik ben echter ook geen Louis van Gaal. Ik zit er dus een beetje tussenin.

(Hilariteit)

Mevrouw Arib (PvdA):

Jarenlang ben ik namens de Kamer lid van de Raad van Europa geweest. Als het spreken in het Engels mij te moeilijk werd, schakelde ik over op het Frans en als het spreken in het Frans mij te ingewikkeld werd, schakelde ik over op het Engels. Ik ben echter graag bereid om naar de nonnen te gaan. Dat wilde ik altijd al. Wie weet doe ik dat alsnog. In mijn rol als ondervoorzitter heb ik een paar keer Anouchka van Miltenburg mogen vervangen wat betreft het ontvangen van staatshoofden. Althans, ik heb één staatshoofd mogen ontvangen. Maar ook anderen heb ik mogen ontvangen. Dan spreek je gewoon Engels. Dat gaat gewoon in het Engels. Tot nu toe heb ik daarover geen klachten gehoord. Ik sta echter altijd open voor verbetering.

Er waren ook vragen over de organisatie. Collega Van Raak heeft daarover een vraag gesteld, evenals collega Van Ark. Gevraagd werd of ik managementervaring heb. Ik ben nu bijna anderhalf jaar secretaris van de PvdA-fractie, met 85 medewerkers. In die rol heb je ook te maken met cao-onderhandelingen en met de medezeggenschapsraad, die ook heel belangrijk is. Dat heb ik met

plezier gedaan. Dat is tot nu toe heel goed gegaan. Ook de verhoudingen zijn prima. Anderhalf jaar secretaris van de PvdA-fractie zijn telt overigens als ongeveer vijf jaar managementervaring hebben. En, gelukkig, bij de VVD-fractie schijnt dat ook zo te zijn. Als lid van het Presidium ben ik ook heel nauw betrokken bij de organisatie van de Kamer. Het was in opdracht van het Presidium dat het rapport van de ABD (Algemene Bestuursdienst) tot stand is gebracht. Dat gebeurde onder leiding van Anouchka van Miltenburg. Daarin zijn heel veel stappen gezet. Er liggen echte reorganisatieplannen op de plank. We hebben drie topmensen binnengehaald en ik ben nauw betrokken geweest bij de sollicitatiecommissies. Dit is heel belangrijk. We hebben prachtige mensen die ons bedienen. We hebben een ambtelijk apparaat dat altijd voor ons klaarstaat, maar uit het rapport blijkt ook dat het hier een soort familie is. Mensen werken hier heel lang en dat doen zij met plezier, maar het politieke bedrijf brengt ook nieuwe vragen mee. Daar moet de organisatie ook op anticiperen. Op dit moment ligt er de opdracht om uiteindelijk een organisatie te krijgen die professioneel, flexibel en zakelijk is, zonder het mooie van dit bedrijf kwijt te raken. Als Voorzitter ben je natuurlijk eindverantwoordelijk. Het is dus ook de verantwoordelijkheid van de Kamervoorzitter om erop toe te zien dat de veranderingen daadwerkelijk plaatsvinden. We hebben heel goede managementleden, die het uitstekend doen, maar uiteindelijk moet de Kamervoorzitter het realiseren. Ik heb er alle vertrouwen in dat dit ook gaat gebeuren.

Er zijn ook wat losse vragen gesteld. De vraag van mevrouw Van Tongeren heb ik al beantwoord. Er was een vraag van de heer Verhoeven over openbaarheid en transparantie. Ik ben voor openbaarheid en transparantie. Je moet echt alleen besloten vergaderen als het niet anders kan, bijvoorbeeld als het de privacy van mensen of persoonsinformatie raakt. Dan moet je daar voorzichtig mee zijn, maar mijn inzet is: zo transparant mogelijk. Dat geldt ook voor het Presidium. We hebben al stappen in die richting gezet, ook dankzij de inzet van collega Van Raak. Ik mag niet te veel uit het presidium klappen, maar besluiten worden openbaar gemaakt en de agenda wordt van tevoren bekendgemaakt. Misschien moeten we in het Presidium bekijken of het mogelijk is om, afhankelijk van de agenda, open te vergaderen. Dat is een mogelijkheid, maar dat is iets wat in het Presidium aan de orde moet komen.

Het punt van de dertigledendebatten is heel belangrijk. We hebben op dit moment 68 meerderheidsdebatten en 57 dertigledendebatten staan. Dat is ook een discussie die voortdurend terugkomt. Het heeft voor een belangrijk deel te maken met de bereidheid van collega's om in commissievergaderingen andere, kleine fracties ook iets te gunnen. Vaak zien we dat collega's het in procedurevergaderingen niet voor elkaar krijgen om een algemeen overleg te regelen. Dan verschuift de discussie naar de plenaire zaal. Ik wil dus ook een oproep doen aan alle collega's om daarin wat ruimhartiger te zijn. Als we allemaal vinden dat er te veel dertigledendebatten zijn, vraagt dat ook van de coalitiecollega's om daar wat soepeler in mee te gaan. Ik zal daarover gesprekken voeren met de voorzitters van de commissies, om te bekijken of daarvoor toch een oplossing kan worden gevonden in de commissies. Bovendien heb je in een algemeen overleg meer tijd en kan het snel worden ingepland. En je kunt het debat hier altijd plenair afronden. Het is wel een reëel probleem.

Het aantal interrupties werd volgens mij genoemd door de heer Bisschop. Natuurlijk is het belangrijk om daar kort en krachtig in te zijn. Dat vraagt iets van Kamerleden. Zij moeten in hun vragen kort en duidelijk zijn. Het vraagt ook iets van de bewindspersonen. Niet van hen allemaal overigens, want ik weet precies wie heel breed van stof is, in details vervalt en vaak voorbeelden noemt, en wie kort en concreet ingaat op de vragen. Ook daar heb ik oog voor. Ik waarschuw bewindslieden vaak, maar ik geef ook de ruimte aan collega's die aan het eind zeggen dat hun vraag niet beantwoord is. Dan kunnen ze die aan de orde stellen en de bewindspersoon mag pas weg als die vragen zijn gesteld.

Ik kijk even of ik alle vragen heb beantwoord. Misschien ben ik iets vergeten. De heer Verhoeven had bijvoorbeeld een stuk of acht vragen en die heb ik volgens mij niet allemaal beantwoord. Ik hoor het wel als dat zo is.

De **voorzitter**:

Hartelijk dank. Ik kijk even of de collega's behoefte hebben aan het stellen van verhelderende vragen over het standpunt van mevrouw Arib. Dat is niet het geval.

Mevrouw **Arib** (PvdA):

Mag ik een laatste opmerking maken?

De **voorzitter**:

Uiteraard.

Mevrouw **Arib** (PvdA):

Ik realiseer mij heel goed dat dit een moeilijk debat is waarin de Voorzitter wordt gekozen. Ik hoop dat de collega's de Voorzitter kiezen die ze het liefst willen hebben, want alleen dan kan een Voorzitter goed functioneren. Ik hoop dat uit mijn antwoorden is gebleken waar ik sta. Ik hoop dat mijn antwoorden de collega's helpen bij het maken van een keuze. Dank u wel.

Bijlage 6: Betoog van Bosma

Corpus Bosma (4876 woorden)

De heer Bosma (PVV):

Voorzitter. Nu ga ik een beetje die spookverhalen vertellen. Voorzitter, ik weet dat ik namens alle kandidaten van vandaag spreek als ik zeg dat we heel blij zijn dat u niet meedoet vandaag, want u zou een zeer geduchte tegenstander zijn. Knoop dat in uw oren, zou ik zeggen.

Ik begrijp dat er een vacature is. Het is fijn dat ik vandaag even met de sollicitatiecommissie mag praten. Ik begrijp dat er iemand wordt gezocht voor een korte periode, iets meer dan een jaar. Vanochtend installeerde mevrouw de griffier een groepsapp voor deze bijeenkomst. Ik heb toen meteen voorgesteld om als compromis in te voeren dat elke kandidaat een kwartaal voor zijn rekening neemt, maar daarvoor krijg ik de handen niet op elkaar.

De heer Bisschop zei dat we vandaag wellicht de kortst mogelijk zittende voorzitter kiezen. Er wordt van elke voorzitter een schilderij gemaakt dat minstens anderhalve meter hoog is, dus levensgroot. Misschien moeten we nu een schilderij laten maken van ansichtkaartformaat en als het kabinet valt misschien van postzegelformaat. Ik weet het niet, maar daar moeten we wel rekening mee houden.

De heer Van Vliet is bereid om op mij stemmen — volgens mij is hij vanavond nog de enige zwevende kiezer — mits hij meer spreektijd krijgt. Nou, geregeld!

(Hilariteit)

De heer Bosma (PVV):

Ja, je bent politicus of je bent dat niet.

De heer Bontes vindt alle kandidaten niks. Ik schijn ooit de microfoon uit te hebben gezet. Dat kan ik mij niet herinneren, maar het zal niet de laatste keer zijn.

(Hilariteit)

De heer Bosma (PVV):

Collega Verhoeven heeft vier mensen uitgenodigd. Er zijn er drie verschenen. Dat was omdat ik het sms'je veel te laat had gezien, maar ik weet ook dat ik die fractie al lang en breed in de pocket had en dat het dus niet nodig was.

(Hilariteit)

De heer Bosma (PVV):

Hét voorstel van vandaag is natuurlijk van de heer Krol. Ik zie nu dat hij even de zaal uit is, maar hij wil een voorzitter die lid is van geen enkele politieke partij.

(Hilariteit)

De heer Bosma (PVV):

Het is voor een korte periode. Ik denk dat ik vrij snel aan de gang kan. De heer Van Vliet — ik ga hem vandaag veel aanspreken — vroeg of ik in één zin met drie krachttermen kan uitleggen waarom ik voorzitter moet worden. Ik doe het in één woord: ervaring. Ik kan buigen op veel ervaring. Ik ben zes jaar ondervoorzitter. Ik zit eigenlijk tien jaar in het Presidium; dat is met aftrek van voorarrest, zeg ik tegen de gevangenisdirecteur. Ik heb mogen dienen onder twee voorzitters. Ik ga vandaag niets beloven — dat doen politici veel te veel — maar ik ga wel vertellen wat ik al die jaren als zzp'er heb uitgevoerd en waarom ik graag in aanmerking kom voor een vaste dienstbetrekking op uw stoel, mevrouw de voorzitter.

Ik ben al zes jaar in de plenaire zaal de man, een man, met de hamer. Wat ik in die stoel nastreef, is tamelijk simpel: ik wil het verhaal zichtbaar maken. De tegenstelling die er is, de tegenstelling in het debat, wil ik laten zien. Ooit, heel lang geleden, was ik eerstejaars politicologie en moest ik uit mijn hoofd leren wat "politiek" is, namelijk "de articulatie van maatschappelijke, politieke en sociale tegenstellingen op het niveau van de staat". Zo is het maar net: als die tegenstellingen maar zichtbaar zijn. Als zij ergens zichtbaar moeten zijn, is dat hier, in deze Kamer, hier op de vloer. Als we daar met z'n allen in slagen, doen we dat goed. Als ik een goede voorzitter ben, slaag ik erin om dat debat zichtbaar te maken. Bij het leiden van de debatten houd ik mij vast aan het adagium van Kamervoorzitter Weisglas, die zei: "Het kan effectiever, het kan korter, het kan flitsender en het kan aantrekkelijker". Zoals de heer Van Vliet, die ik heel veel ga aanspreken, zei: "Anders gaan de mensen zappen". Zo is het maar net.

Er staat nergens geschreven dat debatten tot diep in de nacht moeten duren. Het is ook niet zo dat lange debatten beter zijn dan korte. We moeten natuurlijk altijd de tijd nemen. Het gaat vaak om zeer belangrijke en ingrijpende wetgeving, maar ik zorg er graag voor dat u op tijd naar huis kunt of dat u elders in dit gebouw uw zegenrijke werk kunt voorzitten. Sommige debatten gaan nu eenmaal snel lijken op de film *Groundhog Day*; u weet wel, dat is de film waarin de hoofdpersoon dezelfde dag steeds opnieuw beleeft. Ik zorg er dan graag voor dat de woorden "The end" in beeld verschijnen. Sommige leden schijnen er namelijk een privéleven op na te houden. Als ik moet kiezen tussen een debat dat oeverloos is geworden of een debat waarna u thuis de kinderen weer eens kunt voorlezen, gun ik u graag het tweede. Daarom houd ik het graag strak, maar tegelijkertijd los, omdat we onszelf ook niet te serieus moeten nemen en ook omdat ik mij graag vasthoud aan wat Kamervoorzitter Van Thiel zei: "Het Reglement van Orde is meer een leidraad dan een dwangbuis". Ik ben het heel erg met hem eens: het Reglement van Orde is er voor ons en niet omgekeerd. Een mooi voorbeeld is de initiatiefwet indertijd van de heer Verhoeven en mevrouw Van Tongeren. Dat ging over winkelen op zondag. Als u de Handelingen bekijkt, zult u zien dat de SGP daar veel aan het woord was, misschien veel meer dan volgens de regels terecht was. Maar dat was nu eenmaal de tegenstelling in het debat. Ik heb gefloten naar de wedstrijd en daardoor werd het spannend en werd die tegenstelling zichtbaar. Het debat moet scherp en puntig. Ik houd erg van het Britse parlement, hard maar fair, bot maar met ironie, soms bikkelhard taalgebruik, zelden saai. Mevrouw Van Ark wil nu al een kerstspeech hebben. Die van mij zou zijn: wat hebben we dit jaar veel van dergelijke debatten gehad. Dat is de kunst van het presideren, zoals Kamervoorzitter Dullert dat in de negentiende eeuw zei, als we daarin slagen met z'n allen.

Ik heb geen enkel, maar dan ook geen enkel oordeel over de inhoud van hetgeen gezegd wordt. Ik handel slechts op basis van het Reglement van Orde. Ik ben gewoon een robot. Op mijn harde schijf staat maar één ding en dat is het Reglement van Orde. De heer Van Raak zegt zeer terecht: de Voorzitter mag vooral geen mening hebben. De Voorzitter heeft ook geen mening. U allen, leden van de selectiecommissie, kiest vandaag een Voorzitter die u nog vele duizenden uren mag gaan voorzitten. Ik denk dat u er goed aan doet diegene te kiezen die u het beste vindt, waarbij u zich het prettigst voelt, die de vaart erin houdt en vooral die u tot uw recht laat komen en er ook voor zorgt dat het niet elke dag nachtwerk wordt.

Minstens zo belangrijk als wat de Voorzitter doet, is wat er achter de schermen gebeurt. De Voorzitter leidt het Presidium en maakt deel uit van het managementteam van de Kamer dat leiding geeft aan ons geliefde Kamerbedrijf, goed voor 600 werknemers. Dat zijn mensen die ervoor zorgen dat wij ons werk kunnen doen. De heer Verhoeven zegt dat het niet gezellig is in het Presidium. Ik ben het volledig met hem oneens. Het is de laatste tijd uiterst ontspannen. Dat zeiden andere sprekers ook al. Als ondervoorzitter vorm je een trojka met de Voorzitter en de andere ondervoorzitter, onder mevrouw Verbeet was dat Willibrord van Beek, onder mevrouw Van Miltenburg was dat mevrouw Arib. Dat betekent dat je zeer frequent gedrieën moet overleggen. Je bent vaak een eerste aanspreekpunt, zeker als er iets gebeurt buiten de reguliere presidiumvergadering om. Zo mocht ik alle crises en uitdagingen van de afgelopen jaren meemaken en moest er vaak onmiddellijk een beslissing worden genomen. "Martin, kun je even bij de Voorzitter komen?" "Ja, hoor." "Kan dat vanmiddag?" "Nou, liever binnen twee minuten." "Ja, Annette, ik kom eraan." Het betekent dat de telefoon soms om kwart over negen 's avonds gaat. De naam van de Voorzitter verschijnt in het schermje. Dan weet je: er is iets aan de knikker, er komen krantenkoppen aan.

Het ondervoorzitterschap betekent ook dat ik vaak de taken van de Voorzitter waarneem tijdens de recessen. Ik weet dat velen van u extra ontspannen op een luchtbed in de Middellandse Zee hebben gedreven omdat ze wisten dat de parlementaire democratie in mijn ferme handen verkeerde. Na de laatste verkiezingen was ik even waarnemend Voorzitter. Ik leidde toen de grote debatten, over de verkiezingen, over de formatie. Ik mocht het staatshoofd bellen over de uitslag van het debat en ik mocht de informateurs, de heren Bos en Kamp, hun opdracht overhandigen. Het was de eerste keer dat de Kamer dat deed en zo werd ik onderdeel van de parlementaire geschiedenis. Dank u wel daarvoor.

De Kamer is mevrouw Van Miltenburg veel dank verschuldigd. Ik denk dat er weinig Voorzitters zijn geweest die in korte tijd zo veel veranderingen in gang hebben gezet als zij. Heilige huisjes sneuvelen bij bosjes. We hebben onder haar voorzitterschap in het Presidium gekozen voor het doorlichten van de hele ambtelijke organisatie. Dat heeft geresulteerd in het ABD-rapport. Dat heeft bevestigd wat velen van ons al vermoedden, namelijk dat er sprake is van achterstallig onderhoud. Er is gekozen voor een volledig nieuwe top met een andere taakopdracht. Ik mocht zitting hebben in de sollicitatiecommissie voor de nieuwe Griffier. Voor de eerste keer in de geschiedenis trokken we iemand van buiten aan. U zult het met me eens zijn dat we een geweldige keus hebben gemaakt. Binnenkort verschijnt er een nieuw hoofd Bedrijfsvoering en een directeur Constitutioneel Proces. Ook die mocht ik mede selecteren. We hebben een nieuw hoofd IT en een nieuw hoofd Voorlichting. Dat zijn vijf nieuwe mensen aan het hoofd van de ambtelijke organisatie en de ambtelijke top. Ik zorg graag voor een politieke continuïteit in dat verhaal. De eerste vruchten van die nieuwe opzet zijn er aantoonbaar al en die zullen rechtstreeks gevolg hebben voor ons dagelijks werk als Kamerlid. Het eerste prille begin van de vele veranderingen is er en dat moet worden doorgezet. Ik hoop, en daarvoor ga ik me inzetten, dat we middelen kunnen vrijspelen voor of wellicht kunnen overhevelen naar het primaire proces van ons allemaal, naar de essentie van wat wij doen: het controleren van de regering. Wellicht kan er ook meer geld naar de fracties. Misschien kan er meer naar Bureau Wetgeving of naar het BOR, die ons werk rechtstreeks ondersteunen. Dat is ook een antwoord op de vraag van de heer Wassenberg.

Ik ben er trots op dat ik de Kamer bij heel veel gelegenheden heb mogen vertegenwoordigen. Ik heb heel veel aan representatie van de Kamer gedaan. En nee, mijnheer Krol, ik heb daarbij nooit een negatief woord over mijn partij gehoord. Namens de Kamer heb ik kransen gelegd bij herdenkingen inzake Buchenwald, het Oranjehotel, de slag in de Javazee en Market Garden en, deze zomer nog, bij de Indiëherdenking. Ik heb namens de Kamer onafhankelijkheidsvieringen bijgewoond. Ik ben inmiddels toe aan mijn derde Amerikaanse ambassadeur. Menige conferentie heb ik mogen openen en menige receptie heb ik naar een hoger niveau weten te tillen.

(Hilariteit)

De heer Bosma (PVV):

Ook vertegenwoordig ik de Kamer bij de IPC van de Taalunie, waarvoor ik vaak in Brussel mag zijn. Zal ik Erdogan, Juncker of Timmermans ontvangen? Ja, natuurlijk. Het EU-voorzitterschap? Prachtig. Ik doe het graag. Ik ben allang intern als ondervoorzitter betrokken bij de voorbereiding. Ik neem graag de uitvoering voor mijn rekening.

Ik kom op de managementervaring. Ik ben tien jaar secretaris van mijn fractie, inclusief de twee jaar voor de groep-Wilders. Ik begrijp dat het voor de Partij van de Arbeid dubbel telt als je fractiesecretaris bent, maar als je fractiesecretaris van de groep-Wilders bent, dan telt dat tienvoudig. Ik was ooit statutair directeur van de Nederlandse Radiogroep. Ik heb die met succes geleid, weliswaar richting een faillissement, maar dat zijn de details.

(Hilariteit)

De heer Bosma (PVV):

Dit is ook een antwoord op de vraag van de heer Verhoeven over mijn managementcapaciteiten.

De heer Van Raak stelde in dat verband een vraag over mensen in vaste dienst. Ja, natuurlijk, want ik vind het familiegevoel heel belangrijk. Ik geef het personeel graag de eer die het verdient. Als Jan de Niet op de laatste dag voor het kerstreces weggaat, huldig ik hem: niet één keer, maar twee keer. Belachelijk! Maar hij werkte hier wel 42 jaar, dus ik deed dat met plezier. Nel Pellerin gaat weg. Op 21 januari is haar afscheid. Ze heeft hier 35 jaar gewerkt. Als de verweesde kinderen van een overleden Kamerbode hier verschijnen, dan zet ik hen in de Voorzittersloge en spreek ik hen toe. Dat kunnen ze dan de volgende dag op YouTube laten zien en hebben ze een werelddag. Ik kom helaas ook veel op begrafenissen.

Wat wil ik met de Kamer? Ik wil meer aandacht en respect voor de eigenstandige rol van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Wat doen wij hier op aarde? Waarom bevinden wij ons in dit gebouw? Welnu, wij controleren de regering. Dat is onze kernactiviteit. Marga Klompé zei: de Tweede Kamer moet tegenspeler en bewaker van de overheidsmacht zijn. Absoluut! Een parlement krijgt per definitie de macht nooit cadeau. Vanaf 1815 hebben wij moeten vechten voor ons plekje onder de zon. Wij zijn geboren als lammetje en onze leeuwenmacht, als natuurlijke tegenspeler van het kabinet, hebben wij stukje bij beetje moeten veroveren. De Kamer moet weer worden zoals zij bedoeld is. Het feest van het dualisme is in het belang van ons allemaal. Dat heeft niets te maken met oppositie of coalitie. Dat heeft te maken met wie wij zijn en wat wij doen in dit gebouw. Ik vind dat wij dat te veel hebben laten vieren in de afgelopen jaren. De heer Bisschop vroeg: hoe gaan we de leeuw kooien? Die moet helemaal niet worden gekooid. De leeuw moet juist vrij het veld in en zijn tanden laten zien.

In artikel 68 van de Grondwet gaat het over de informatieplicht. Het is een plicht. Het is het belangrijkste controlerecht van het parlement. Zonder goede informatie kunnen wij niet goed controleren. Ik stel het volgende vast. We stellen vragen, zeker. We krijgen ook antwoorden. Maar daarmee is het heel vaak dan allemaal ook wel gezegd. Vaak lijken ze geschreven door de afdeling "kluitje in het riet". Zie het dossier "MH17" en "mijnheer Maat" en een groot aantal andere dossiers. We ontvangen antwoorden veel te laat. We ontvangen stukken veel te laat voor vergaderingen. Of de antwoorden zijn onvolledig. Of in debatten komen wij erachter dat wij nog heel veel informatie missen. Wij krijgen ze dan wel, maar kunnen ze niet controleren. Er wordt gelekt. Vanaf half juli breekt de goednieuwsshow uit. Daarmee staat de Kamer op enorme achterstand. Wij kunnen ons namelijk nergens op baseren, behalve op dingen in de krant. Daarop

moeten we hard ingrijpen. Desnoods moeten wij de minister-president in het Presidium roepen. Het maakt niet uit.

In debatten antwoorden ministers vaak met jij-bakken. Of bewindspersonen hebben zich erop voorbereid om uit te leggen dat onze verkiezingsprogramma's óók niet deugen. Dat is interessant om te horen, maar wij zijn er om het kabinet te beoordelen en niet andersom. Ik vind dat een kabinet als het valt, in de Kamer moet vallen. Hier moet het gebeuren. Hetzelfde geldt voor aftredende bewindspersonen. Die moeten hier afscheid komen nemen. Dat zullen wij in alle hoffelijkheid doen. Iemand die gevallen is, gaan we geen natrappen geven, maar ik vind het netjes als het hier gebeurt.

Er is een politicoloog die zegt: de grote kwesties die burgers direct, diep en duurzaam treffen, zijn door de Kamer niet expliciet geagendeerd in de afgelopen jaren, decennia. Dat zijn bijvoorbeeld de Europese eenwording, de liberalisering van de financiële markten en de privatiseringen. Dat zou ons allemaal aan het hart moeten gaan. We moeten ervoor zorgen dat we relevant blijven. De tegenstellingen in de samenleving moeten zich hier, in de Tweede Kamer, op deze vloer, articuleren. Als het hier niet gebeurt, gebeurt het nergens. En uiteindelijk hebben we een machtsmiddel. We kunnen praten met ministers en we kunnen ze uitnodigen. Desnoods kunnen we duidelijk maken dat het kabinet het parlement nodig heeft om wetten gefiatteerd te krijgen. We kunnen die wetten ook tegenhouden. Laten we niet zo bang zijn voor die nucleaire optie. Als het uit de hand loopt, moeten we dat gewoon doen, net zoals we keihard moeten zijn op het bewaken van ons eigen budget. Niemand anders gaat daarover.

Ik wil ook opkomen voor individuele Kamerleden die hun meningsvorming bekneld zien. Tussen kerst en oud en nieuw is er een boek van een van onze collega's verbrand op de Dam in Amsterdam. Dat was het boek van collega Van Bommel. Ik vind dat een enorme schande voor ons als Kamer. Daar heeft één krant iets over geschreven. Niemand was er boos over en niemand heeft het opgemerkt. Ik vind dat dat niet kan; niet eens omdat het gebeurt op 50 meter afstand van ons Nationaal Monument, maar omdat je geen boeken van Kamerleden verbrandt. Zo worden wij gehinderd in ons werk. Als ik Kamervoorzitter was geweest, had ik ten eerste iets van me laten horen in de publiciteit. Ten tweede had ik gewoon de desbetreffende burgemeester gebeld: "Mijnheer Van der Laan, hoe kan zo iets? Dit mag niet; dit mogen we niet laten passeren". Ik zou ook vragen of er maatregelen genomen worden. Ik zou ook ingrijpen, of minstens iets van mij laten horen, als Kamerleden gedwarsboomd worden op missies in het buitenland. Sommige leden ondervinden te weinig steun als het gaat om hun persoonlijke veiligheid. Het is tegenwoordig heel normaal om Kamerleden te bedreigen, maar de veiligheid van individuele leden moet een constante bron van zorg zijn, ook van de Kamervoorzitter. Dat geldt ook voor de veiligheid in dit gebouw in het algemeen. Die moet veel hoger op de agenda. Het speelkwartier is voorbij.

Velen vroegen naar minderheden. We zijn allemaal een minderheid. Ooit was ik van een kleine fractie. Die werd een grote fractie en toen werd zij weer een kleine fractie. Daarvan kun je leren dat er een enorm verschil bestaat in werkdruk, in budgettering en in wat je kunt doen. Ik vind het een erekwesitie om altijd op te komen voor die minderheden. Ik doe dat ook als ik de debatten hier mag leiden. Ja hoor, het is absoluut zo dat grote partijen, als je het omrekent, veel meer spreektijd hebben. Inderdaad, maar de kleine partijen doen dan ook veel minder debatten. Dat kun je bijna tegen elkaar wegstrepen. Daar heb ik dus niet zo'n enorm probleem mee. Debatten moeten niet geblokkeerd worden en moties moeten worden ingediend. Een enkele keer — sorry, mijnheer Sjoerdsma — moest ik een motie buiten de orde verklaren op grond van artikel 66. Dat doe ik alleen als bijna iedereen dat vindt. Anders moet je het niet doen. Het moet geen kleine meerderheid zijn. Ik herinner me dat de heer Slob mij eens belde toen ik waarnemend voorzitter was. Er was iets met een motie die niet goed was uitgevoerd. Ik zei: o, dat gaat zeker over het kinder-generaal pardon? Neenee, kinderasiel, verbeterde de heer Slob mij. Ik heb toen Buitenlandse Zaken gebeld en ben erachteraan gegaan. Ik heb ook precies de terminologie

gebruikt van de heer Slob: het ging om het kinderasiel. Zo doe je recht aan juist die minderheden, denk ik. Daar moet je voor opkomen.

Taal is ook heel belangrijk. Ik zet me graag in voor begrijpelijk Nederlands. Ik ben wars van jargon en afkortingen. Soms, als ik een debat mag voorzitten over financiële zaken, denk ik dat ik in een sekste beland ben waarvan ik geen lid ben. Ik weet dan echt niet waar het over gaat, en ik ben van huis uit financieel journalist! Ik heb op Wall Street gewerkt, maar het is echt Chinees voor me. Ik begrijp best dat je niet een-twee-drie een Nederlandse vertaling bij de hand hebt van "multi currency default swap", maar ik vind dat je toch moet proberen om ervoor te zorgen dat de mensen die het debat thuis volgen, het een beetje kunnen snappen.

Hetzelfde geldt voor Engels. Met collega Elias voer ik een kleine guerrilla tegen het woord "pilot". Ooit was er een liberaal, de heer Roëll in 1893, die vroeg om een Nederlandse vertaling, omdat hij zei: de Handelingen gaan tegenwoordig bijna helemaal in het Engels.

Er werd ook gevraagd naar de talen die wij spreken. Ik ben bereid om een multiplechoicetest te doen, voorzitter, als u er tijd voor hebt. Ik heb vier jaar in New York gewoond. Daar spreekt men Engels. Ik ben daar ook nog een keertje afgestudeerd. Verder heb ik in Parijs gestudeerd. Een van mijn grote doorbraken als Kamerlid is dan ook dat Le Figaro in het ledenrestaurant ligt. Ik ben, denk ik, de enige die hem leest.

De **voorzitter**:

U doelde zeker op een meerkeuzevraag? Of heb ik het verkeerd begrepen?

(Hilariteit)

De heer **Bosma** (PVV):

Sorry, voorzitter, u bent te hard voor dit vak. Nu begrijp ik waarom u geen kandidaat bent.

Wij hebben het elke keer over het taalgebruik in de Kamer. Mevrouw Verbeet heeft ons opgeroepen om wat vaker straattaal te spreken. Er is een taalsocioloog die zegt dat het taalgebruik in het algemeen informaliseert. Tot diep in de jaren vijftig mocht je hier het woord "onzin" niet gebruiken. Ik denk dat er tegenwoordig weinig debatten zijn waarin het woord "onzin" niet valt. Artikel 50 van de Grondwet gaat terug op de Bataafse tijd. Wij vertegenwoordigen het hele Nederlandse volk en dat betekent dat ook hier moet gebeuren wat buiten gebeurt. In 99,99% van de debatten in dit huis valt geen onvertogen woord.

Er wordt gesuggereerd dat het hier vroeger een bedaagde herensociëteit was en dat het hier nu louter uit viswijven bestaat, maar dat is niet zo. Zoek maar eens uit wat boer Braat in de jaren twintig allemaal deed. Hij liep schreeuwend en vloekend door de plenaire zaal. Hij verscheurde de speech voor de ogen van de minister. Henk Sneevliet produceerde 61 "lijken", zoals die heten. Die werden uit de Handelingen gehaald. Ik ben niet zo bang voor een wat rauwer taalgebruik, maar van schuttingwoorden houd ik niet. Daar zeg ik dan ook altijd iets van. Dat doe ik bij bewindspersonen die bij ons te gast zijn, terwijl je van hen iets meer zou kunnen tolereren. Ik doe het ook bij fractiegenoten. Soms laat ik weleens iets passeren. Ik heb ooit het woord "lafbekkerij" van een Kamerlid tegen een minister laten passeren. Achteraf denk ik dat dat misschien toch iets te grof was, ook al omdat het tegenover een gast werd uitgesproken. Allerlei mensen vragen vandaag: geef nou eens precies aan waar de grens ligt. Er is geen precieze grens. De grens is natuurlijk zeer flexibel. Gelukkig hebben wij artikel 56 van het Reglement van Orde: maak een persoonlijk feit. Wat beledigend is, is zeer persoonlijk; kom dus naar voren. De heer Bisschop ging bijvoorbeeld helemaal los met een casus. Hij presenteerde die als een grote belediging. De hele zaal lag vervolgens in een deuk. Ik zou zeggen: kom vaker met dit soort beledigingen.

Wat mag je zeggen in deze Kamer? Ik hoorde allerlei suggesties, zoals artikel 137 van het Wetboek van Strafrecht en de Grondwet. Ik zit op die stoel als een robot en op mijn harde schijf staat maar één ding en dat is gewoon het Reglement van Orde. Daarin staan allerlei redenen waarom je iemand het woord mag ontnemen. Dat zijn zaken als belediging, ordeverstoring, het niet in acht nemen van geheimhouding of aansporing tot onwettige handelingen. Meer smaken zijn er niet. Daarop grijp ik in en dat is heel simpel.

Mevrouw Kuiken zegt dat ik in het verleden met minachting over het parlement heb gesproken. Dat is onjuist. Als woordvoerder Binnenlandse Zaken spreek ik sinds jaar en dag met zeer veel liefde over onze Staten-Generaal. Ik denk dat ik de enige Nederlander ben die afgelopen zaterdag aan onze verjaardag heeft gedacht: 1464. Wij hebben eeuwenlang geschiedenis geschreven en gemaakt. Wij hebben vredes gesloten en oorlogen verklaard. Wij waren betrokken bij ontdekkingsreizen en het stichten van steden en volkeren. Wij vertaalden de Bijbel en hebben zo onze taal gecodificeerd. Wij hebben ook het meest revolutionaire geschrift in de geschiedenis van het Westen geschreven, namelijk de Acte van Verlatinghe.

Sommige parlementariërs houden zo veel van dit parlement dat zij zich zorgen maken over de representativiteit ervan en daarmee de legitimiteit. Gesteld wordt dat de verhoudingen in het parlement niet overeenkomen met de verhoudingen in de samenleving. Hier wordt heel anders gedacht dan buiten. Dat kan dan op lange termijn betekenen dat mensen zich zouden afkeren van het parlement. Velen hebben dat in het verleden gedaan, laatstelijk de heer Geert Wilders. Hij heeft er een woord aan verbonden. De heer Verhoeven vroeg daarnaar. Het verwijt over de representativiteit van dit parlement gaat lang terug. Eigenlijk is D66 daarop gebouwd, is het appel van D66 uit 1966 — dat zwerft nu eenmaal altijd rond bij mijn fractie — daarop gebouwd. De claim van Van Mierlo was: gebrek aan representativiteit. Van Mierlo heeft daar heel veel dingen over gezegd. De mening van de heer Wilders wordt door heel veel mensen gedeeld, door 40% van de Nederlandse bevolking. Als wij zeggen dat wij het hele Nederlandse volk vertegenwoordigen volgens artikel 50 van de Grondwet, moet ook die 40% hier aan het woord zijn. Als dit gebeurt met een woord dat je kunt percipiëren als heel hard, dan zij dat zo. Ik zal daar niet op ingrijpen. Ik denk dat we goed moeten luisteren naar wat buiten gebeurt.

Een parlement dat maling heeft aan de Grondwet, bijvoorbeeld door niet te luisteren naar artikel 50, is een parlement dat zichzelf niet langer serieus neemt. Een parlement dat 40% van de bevolking niet wil vertegenwoordigen, is niet langer een serieus parlement. Een parlement dat woorden gaat verbieden, is niet langer een echt parlement maar een bang parlement. Professor Oud, de oprichter van de VVD, zei: "De Tweede Kamer is geen kinderkamer." Collega's die vandaag een kindermisje zoeken of een gouvernante, raad ik met klem aan om niet op mij te stemmen. Dat ben ik niet, en ik zal het niet worden ook.

Een parlement dat bang is voor het debat, dat bang is voor de mening van 40% van de bevolking, is in wezen een parlement dat hunkert naar zijn eigen overbodigheid, naar zijn eigen irrelevantie. Ik ben dankbaar voor de helft van de 80.000 stemmers op Telegraaf.nl die mij als voorzitter zien en voor de ondersteuning bij RTL Nieuws en alle andere ondersteuning. Ik noem Hans Wiegel, Jeroen Pauw en Jos Heymans. Dank u, dank u, dank u. Ik noem ook de chef Den Haag van dagblad Trouw, de directeur van het Nederlands Debatinstituut. Die mensen stemmen vast niet allemaal op mijn partij.

Ik heb vaak moeten horen: Martin, je bent een uitstekende voorzitter, maar wat jammer dat je lid bent van die fractie. Als ik voor elk van die opmerkingen €100 had gekregen, had ik hier vandaag niet staan solliciteren, maar dan had ik genoten van het prettige winterweer in Zuid-Frankrijk in mijn eigen villa. Maar ik ben hier en dat is ook een enorm plezier.

Ik wil de collega's wijzen op drie zaken. Om te beginnen wil ik die €100 voortaan hebben. Het eerste punt is dat ik u allen beëdigd heb. U hebt ten overstaan van mij trouw gezworen aan de

Nederlandse Grondwet. Artikel 3 van de Nederlandse Grondwet luidt dat alle Nederlanders op gelijke voet in openbare dienst benoembaar zijn. Daar staat een punt en geen komma. Er staat ook niet achter "dat geldt uiteraard niet voor die tokkies van de PVV". Van collega Van der Staij heb ik ooit het staatsrechtelijk adagium geleerd "hoe dichterbij de Kroon hoe minder partijman". Dat heeft iets te maken met ministers en absoluut niet met Kamervoorzitters, maar de mentaliteit, de houding die uit dat mooie zinnetje spreekt, is mij dierbaar, namelijk volstrekte neutraliteit. Dat heb ik al die jaren op die stoel getoond. Ik ben daar 100% geen partijman. Ik ben het daar ook nooit geweest en ik zal het nooit worden ook. Hier voor de deur hangt iets, ingelijst en wel, tegen discriminatie. Vele partijen spreken daar zeer terecht emotioneel over. Wat we deze samenleving voorhouden, namelijk dat we tegen discriminatie zijn, moeten we ook intern naleven. Wij moeten dus tegen discriminatie op de werkvloer zijn.

Ten slotte, bij vorige debatten waarin wij een Voorzitter kozen, hebben verschillende deelnemers — de heer Van Raak, mevrouw Sap en mevrouw Ouwehand — gezegd dat de beste het moet worden. Dat lijkt me zeer juist. Het lijkt me ook de enige overweging. We staan hier vandaag niet om elkaars verkiezingsprogramma te beoordelen. Partijkleur is volkomen onbelangrijk. Hoe dichterbij de Kroon, hoe minder partijman. Het enige wat telt is het vermogen, de vergaderingen van de Kamer kordaat voor te zitten en de andere taken van een voorzitter te vervullen. Als u vindt dat ik dat het beste doe, stem dan gewoon op mij. Zo niet, dan verwijs ik u graag door naar een van de drie andere uitstekende kandidaten. De stemming is geheim. Niemand komt erachter, ook uw fractieleider niet. Mocht ik het onverhoopt niet worden, dan zal ik met veel toewijding het komende jaar de nieuwe voorzitter waar ik maar kan terzijde staan.

Voorzitter. Ik ben thans "oordeel Kamer".

Bijlage 7: Sollicitatiebrief van Arib

Sollicitatiebrief Arib

Geachte medeleden,

Na zeventien jaar het ambt van volksvertegenwoordiger met volle overtuiging te hebben vervuld zou ik het een grote eer vinden om uw Kamervoorzitter te mogen zijn tot de verkiezingen. Met deze brief stel ik me kandidaat voor deze verantwoordelijke en prachtige functie in onze parlementaire democratie.

In mijn huidige rol van eerste ondervoorzitter van de Tweede Kamer heb ik de afgelopen drie jaar met veel plezier en inzet als vervanger mogen werken. Graag wil ik daarom nu uw Voorzitter worden. Mijn ervaring in het leiden van plenaire debatten, in het Presidium en de representatie van de Kamer naar buiten toe motiveren mij om dit te doen.

De rol van Kamervoorzitter is dienend; tijdens het debat zorgt de Voorzitter ervoor dat Kamerleden de ruimte krijgen om hun taak goed uit te oefenen, hun standpunt uit te dragen, zonder daarbij de planning en het Reglement van Orde uit het oog te verliezen.

De sterke positie van de Kamer in ons staatsbestel moet steeds worden waargemaakt en bewaakt. Daarom is de functie van haar Voorzitter terecht ook onafhankelijk. Als Kamervoorzitter ben je de hoeder van de instrumenten (budgetrecht, vragenrecht, recht van interpellatie en recht van initiatief) die de Kamer ter beschikking staan. Ik zal er altijd op letten dat ook minderheidsstandpunten worden gehoord. Dit een belangrijke waarde in onze parlementaire democratie, waar we trots op moeten zijn.

De vertegenwoordiging van de Kamer naar buiten toe, is een andere taak van de Kamervoorzitter. Daar heb ik ruime ervaring mee, zowel als Kamerlid als vanuit mijn rol als eerste-ondervoorzitter. Ik heb als onder andere lid van de Raad van Europa jarenlang de Kamer in het buitenland vertegenwoordigd. Ook ben ik jarenlang voorzitter geweest van de contactgroep Frankrijk. In mijn rol als eerste ondervoorzitter van de Tweede Kamer heb ik de Kamervoorzitter regelmatig vervangen bij officiële gelegenheden.

Deze verkiezing van een nieuwe Kamervoorzitter vindt plaats op een ongebruikelijk moment. Het gaat om een benoeming voor een tamelijk korte periode van 15 maanden. Dit brengt met zich mee dat de Voorzitter, naast de belangrijke reguliere taken zoals die in de profielschets zijn geformuleerd, prioriteit zal moeten aanbrengen in het werk.

Voor mij staan twee zaken bovenaan. Dat is allereerst de informatievoorziening aan de Kamer. In mijn rol als ondervoorzitter merk ik dat informatie aan de Kamer niet altijd tijdig wordt

verstrekt. Zowel Kamerleden die behoren tot de coalitie als de oppositie horen over dezelfde informatie te beschikken. Als Voorzitter voel ik me verantwoordelijk voor een gelijk speelveld. Te vaak gaat het hier mis, waardoor het debat over de procedure het debat over de inhoud verdringt. In de huiskamer vraagt men zich af, waar het over gaat. Dit vind ik zorgelijk en daar wil ik verandering in aanbrengen. Daarnaast spelen de werkzaamheden rond het EU-Voorzitterschap, die –samen met de Voorzitter van de Eerste Kamer- voorbereid moeten worden. Het Nederlandse parlement staat de komende periode in de schijnwerpers. Het is onze aller taak hiervan een succes te maken.

Tot slot. Een goed functionerende Kamer draait op een goed functionerende organisatie. De afgelopen periode zijn onder leiding van onze vorige Kamervoorzitter Anouchka van Miltenburg, samen met het Presidium, veel veranderingen in gang gezet. Deze veranderingen zal ik voortzetten, want ook de Kamer is gebaat bij continuïteit en stabiliteit in en rond de organisatie.

Ik wil graag mijn deskundigheid en ervaring inzetten om uw Voorzitter te zijn. Ik zie uit naar het debat over mijn kandidatuur.

Hoogachtend,

Khadija Arib

Bijlage 8: Sollicitatiebrief van Bosma

Sollicitatiebrief Bosma

Drs. Martin Bosma, MA.

Waarde collega's, geachte mevrouw de griffier,

Na bijna 6 jaar als ondervoorzitter meld ik mij vandaag als kandidaat voor het voorzitterschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Zaterdag vierden wij als Staten-Generaal onze 552e verjaardag. Sinds die eerste bijeenkomst in Brugge is het parlement nauw verweven met onze geschiedenis. Ik zou het geweldig vinden in die historie een plek te vinden als voorzitter van de Tweede Kamer.

Het gaat om het afmaken van deze termijn, een periode van iets meer dan een jaar. In tegenstelling tot de voorgangers heeft deze voorzitter dus geen tijd voor een inwerkperiode.

Het moet meteen goed.

Ik denk dat ik uitermate geschikt ben om dat voor mijn rekening te nemen. Ik ben al lang nauw betrokken bij alle facetten van het voorzitterschap; als leider van honderden plenaire debatten, maar ook als lid van het presidium. Ik heb u mogen vertegenwoordigen op tal van bijeenkomsten en herdenkingen. Als ondervoorzitter heb ik me intensief beziggehouden met de vernieuwing en herinrichting van onze ambtelijke ondersteuning: het Kamerbedrijf. Die reorganisatie is nog maar net begonnen en moet nu rustig door haar eerste fase worden geleid. Uitgangspunt daarbij is dat de dienstverlening aan de individuele Kamerleden en ons werk als controleur van de regering centraal staan.

Onze Kamer moet zich meer bewust zijn van het dualisme en kiezen voor een eigenstandige rol versus het kabinet. In mijn maidenspeech verwees ik al naar het boek 'Tweede Kamer: Lam of Leeuw' van Kamervoorzitter Anne Vondeling. Ik hoop eraan te werken dat de Kamer weer meer een Leeuw wordt. Die gedachte zal voor mij een leidraad zijn.

Hoe ik mijn rol daarin zie, laat ik graag weten in mijn sollicitatiegesprek woensdag.

Collegiale groet,

Martin Bosma

Bijlage 9: Kwantitatieve stilistische analyse

In tabel 3 zijn de resultaten weergegeven van de bottom-upanalyse van de betogen van Arib en Bosma aan de hand van de vijf verschillende categorieën van de checklist van Verhagen (2001, in: Van Leeuwen 2015). Alleen de subcategorieën, waarin de meest opvallende stilistische verschijnselen voorkwamen en waarvan het vermoeden bestond dat die strategisch waren gekozen, zijn weergegeven.

Tabel 3: Frequentie van de gebruikte stilistische middelen in de betogen van Bosma en Arib.

Totaal aantal woorden	2759		4876	
	Betoog Arib	per 100 woorden	Betoog Bosma	per 100 woorden
A.				
Grammaticale categorieën				
Hoofdzintypes, vraag- en bevelzinnen	3	0,11	11	0,23
Hoofdzintypes uitroepetekens	0	0	1	0,02
Passief taalgebruik	18	0,65	16	0,33
	Betoog Arib	Per 100 woorden	Betoog Bosma	Per 100 woorden
B. Woordgebruik				
Algemeen: jargon	0	0	3	0,06
Bijzondere soorten naamwoorden: nominalisaties	21	0,76	47	0,96

	Betoog Arib	Per 100 woorden	Betoog Bosma	Per 100 woorden
C. Stijlfiguren				
Anafoor	3	0,11	6	0,12
Inclusief wij, (en ons)	21 + 7 (28)	1,01	72 + 26 (98)	2,01
Vergelijking	2	0,07	3	0,06
Drieslag	4	0,15	2	0,04
Intensiveerder	48	1,74	62	1,27
Herhaling	0	0	5	0,10
Metafoor	6	0,22	33	0,68
Subjectie	1	0,04	3	0,06

	Betoog Arib	Betoog Bosma
D. Tekststructuur		
Referentiële coherentie	x	x
Relationele coherentie	x	x

	Betoog Arib	Per 100 woorden	Betoog Bosma	Per 100 woorden
E. Communicatie				
Voornaamwoorde n eerste persoon (ik,mijn)	136	4,93	222	4,55
Voornaamwoorde n tweede persoon (jij)	27	0,98	56	1,15

Bijlage 10: Transcriptie debat voor de verkiezing van een nieuwe Kamervoorzitter in 2016

13 januari 2016, via de website Officiële bekendmakingen (zie bibliografie).

Aan de orde is het **debat** over **de verkiezing van een nieuwe Kamervoorzitter**.

De **voorzitter**:

Het is een bijzondere vergadering vandaag. Wij zullen vandaag met elkaar een nieuwe Voorzitter kiezen. Bij deze vergadering hoort ook een bijzondere procedure. Het leek mij helder om die even met u door te nemen. Ik zal zo meteen eerst de kandidaten vragen om naar voren te komen. Vervolgens zullen we met elkaar een debat voeren. Daarin zal ook geschorst worden om de kandidaten de gelegenheid te geven om zich voor te bereiden. Daarna is er nog een schorsing en pas daarna gaan we stemmen. Mocht u op enig moment behoefte hebben aan een schorsing, laat u dat dan zo snel mogelijk weten aan de Griffie. Dan kunnen we daar rekening mee houden.

Aan de orde is dus het debat met de kandidaten voor de functie van Voorzitter van de Tweede Kamer. Er hebben zich maar liefst vier kandidaten gemeld. Ik nodig de leden Elias, Bosma, Van Toorenburg en Arib van harte uit om in vak-K plaats te nemen. Daar mag u allen best wel even voor roffelen, want alle kandidaten gaan hun best doen.

(Geroffel op de bankjes)

De **voorzitter**:

Vijftien sprekers van de Kamer hebben zich gemeld. Na de eerste termijn van de kant van de Kamer zal ik kort schorsen om de kandidaten de gelegenheid te geven om de vragen te beantwoorden. Met zo veel sprekers kan ik mij voorstellen dat we daar rond een halfuur voor nodig hebben, maar we zullen bekijken hoe het loopt en waar de kandidaten behoefte aan hebben. Daarna zal ik het lot laten beslissen wie als eerste het woord zal krijgen om de vragen van de sprekers te beantwoorden. Ook in eerste termijn kunt u elkaar interrumpen. U kunt zich misschien nog herinneren van de vorige keer dat dat niet heel gebruikelijk is, maar het is uw debat, dus u kunt interrumpen. Als u dat doet, zal ik interrupties in tweeën toestaan.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Voorzitter. Op 12 december 2015 trad mevrouw Van Miltenburg af als Voorzitter van de Tweede Kamer. Wij als Tweede Kamer selecteren vandaag een van ons om het voorzitterschap op zich te nemen. Hij of zij wordt de 72ste Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en staat in een lange traditie van het op democratische wijze controleren van het centrale overheidsbestuur. De Kamervoorzitter is van invloed op de mate waarin de Tweede Kamer in staat is het kabinet te controleren. Hij of zij staat ervoor in dat de Kamerorganisatie de Kamerleden daarin ondersteunt en de Kamerleden de mogelijkheid geeft het landsbestuur bij te sturen. Tot slot is de Kamervoorzitter van invloed op het beeld dat mensen van de Nederlandse politiek en van de Nederlandse democratie krijgen.

De meest zichtbare taak van de Voorzitter van de Kamer is het leiden van het debat in de plenaire zaal, maar de Kamervoorzitter heeft ook andere belangrijke taken, die zeker net zo urgent zijn en die ook goed moeten worden uitgevoerd, namelijk het vertegenwoordigen van de Kamer in binnen- en buitenland, het leiding geven aan de ambtelijke ondersteuning van de Kamer, het bewaken van de agenda en de planning van de debatten en het enthousiasmeren van het publiek voor de parlementaire democratie. Het voorzitterschap van de Tweede Kamer is, net als het Kamerlidmaatschap zelf, een eervol ambacht. De Voorzitter kan een wezenlijke bijdrage leveren aan het versterken, verbeteren en vernieuwen van de democratische fundamenten van Nederland. De Voorzitter draagt de democratische waarden uit die ons allen dierbaar zijn.

GroenLinks stelt hoge eisen aan het komende voorzitterschap. De Voorzitter wacht immers een aantal zeer gevoelige dossiers, waarvan het in goede banen leiden van de komende verhuizing en verbouwing van het parlement er één is. GroenLinks verwacht van de nieuwe Kamervoorzitter daarbij ook aandacht voor verduurzaming van de huisvesting en de bedrijfsvoering. De Voorzitter moet volgens GroenLinks garant staan voor de kwaliteit van het politieke debat. In een democratie beslist weliswaar de meerderheid, maar niet nadat alle argumenten en standpunten zorgvuldig zijn afgewogen en in de beslissing zo mogelijk rekening gehouden is met minderheidsbelangen. Kortom: politiek is in de ogen van GroenLinks vooral een

gesprek waarin je de kans biedt en je bereid toont je door een ander te laten overtuigen. In onze ogen dient de Kamervoorzitter dat te bewaken. Hij of zij moet dus ook bewaken of vragen worden beantwoord en of bewindspersonen gestelde vragen hebben beantwoord. Dat is een kwestie van het verwerven van gezag en van inzicht in wat nodig is voor een goed debat. Mijn eerste vraag aan de kandidaten is daarom hoe zij denken bij te dragen aan de huidige debaatcultuur in de Kamer. De voorzitter beschikt daartoe over eigenstandige bevoegdheden. Hoe stellen deze vier kandidaten zich voor om deze soms zeer vergaande bevoegdheden toe te passen?

Artikel 50 van de Grondwet bepaalt dat de Staten-Generaal het gehele Nederlandse volk vertegenwoordigen. De Voorzitter van de Tweede Kamer vertolkt daarin een cruciale rol. Ik ben benieuwd welke vorm de kandidaten hieraan willen geven. Hoe gaan de kandidaten bijvoorbeeld de veronderstelde kloof tussen publiek en politiek mee helpen overbruggen? Hoe gaat het komende voorzitterschap bijdragen aan het — om met de heer Job Cohen te spreken — "de boel bij elkaar houden"? Welke ideeën hebben de kandidaten om de toegankelijkheid van de Tweede Kamer verder te vergroten? Hoe wordt ervoor gezorgd dat nog meer geïnteresseerden de Kamer bezoeken, de website bezoeken of op andere wijze kennis nemen van hetgeen hier wordt besproken?

Het bewaken van de agenda en de planning daarvan is een belangrijke taak van de Kamervoorzitter. Op dit moment — het werd gisteren gememoreerd — staan er meer dan 100 debatten op de rol. Enkele week komen daar debataanvragen bij. Wekelijks worden er ook heel veel mondelinge vragen aangemeld. Wat waarom en wanneer wordt geagendeerd, is niet voor elk Kamerlid altijd even helder. Hoe kijken deze kandidaten daartegenaan? Hoe kan efficiënt en optimaal gebruikgemaakt worden van onze plenaire vergaderzaal?

In de afgelopen jaren ging het ook vaak over de wijze waarop parlementariërs elkaar en ook hun ambacht kwalificeerden. GroenLinks staat in een traditie waarin het vrije woord niet dan met uiterste terughoudendheid wordt beteugeld. Voelen de kandidaten de dilemma's rond parlementaire uitingsvrijheid en de grenzen daaraan? Zo ja, hoe denken zij daarmee om te springen?

Een belangrijke taak van de Tweede Kamer is het controleren van "de" macht. Het informatierecht is een van onze belangrijkste instrumenten. Hoe zien de kandidaten de operationalisering van dit instrument en hoe zien de kandidaten de rol van de oppositie in het parlementaire proces?

Bismarck zou gezegd hebben dat wetten als worstjes zijn, waarvan je beter niet kunt zien hoe ze gemaakt worden. Minister Donner zei het hem na. Hoe denken de kandidaten de transparantie van het parlementaire proces te versterken? Bij de vorige verkiezing van de Kamervoorzitter uitten de toenmalige kandidaten allerlei interessante ideeën, variërend van het inzetten van de sociale media bij spraakmakende debatten, digitalisering van hoofdelijke stemmingen tot een motievolgsysteem. Hoe kijken de kandidaten daar nu tegenaan? Het is een relatief korte periode, maar waar zouden wij de nieuwe Kamervoorzitter op kunnen afrekenen?

Last, but not least: de Tweede Kamer bestaat uit steeds meer kleine en middelgrote fracties die elk op hun eigen wijze bijdragen aan de democratische besluitvorming. Besluiten worden niet alleen genomen bij de gratie van de Kamermeerderheid, zoals ik eerder ook al zei. Democratie is ook het respecteren van minderheidsbelangen. GroenLinks vindt het belangrijk dat ook de controle-instrumenten door minderheden geactiveerd kunnen worden, zoals het ook belangrijk is dat kleine fracties mede zeggenschap hebben en houden in de wijze waarop de Tweede Kamer zichzelf bestuurt. Hoe beoordelen de kandidaten de wijze waarop het Presidium, en dus ook het Reglement van Orde, de belangen van kleine fracties dienen? Waar zien zij mogelijkheden om de transparantie en/of de betrokkenheid van deze fracties te vergroten?

Ik heb nog een paar specifieke vragen aan de kandidaten. Ik loop ze af in willekeurige volgorde. Dit is niet door het lot bepaald. Aan het lid Van Toorenburg vraag ik: hoe kijkt u aan tegen de verschillen tussen het leiden van een parlementaire enquête en het voorzitten van de Tweede Kamer? U schrijft dat u geen grootste en meeslepende veranderingen voorstaat. Kunt u dat iets preciezer toelichten? Zijn er wel acties die u zich voorneemt inzake de Kamerorganisatie? Welke initiatieven acht u noodzakelijk om de ambtelijke ondersteuning van het politieke proces verder te versterken? Tot slot ben ik benieuwd hoe u de slagkracht van de Kamer jegens het kabinet zou willen versterken.

Aan het lid Arib. Wat zijn de do's-and-dont's die uw medekandidaten zou willen meegeven vanuit uw ervaring met het voorzitterschap? Hoe kijkt u terug op de wijze waarop de Kamer in de afgelopen tijd haar agenda heeft bepaald en wat zou u daarin willen veranderen? U hebt aangegeven, de kwalificatie nepparlement niet te tolereren. Waar liggen wat u betreft de grenzen van het toelaatbare?

Aan het lid Elias. De werkwijze van de Kamer komt lang niet altijd tegemoet aan de uitdagingen die kleine fracties ondervinden om hun medecontrolerende en medewetgevende bevoegdheden uit te oefenen. Herkent u dit probleem? Zo ja, wat gaat u ondernemen om kleine fracties tegemoet te komen? U stelt dat de voorzitter van de Kamer drie prioriteiten kent: goed voorzitten, goed voorzitten en goed voorzitten.

Kunnen wij daaruit opmaken dat u aan de andere taken uit het pakket van de voorzitter minder prioriteit geeft?

Aan het lid Bosma. Ik hoop dat u GroenLinks kent als verdediger van het vrije woord. Veel moet kunnen worden gezegd, zeker staande de plenaire vergadering, maar wij verwachten van de Kamervoorzitter wel dat hij of zij zich uitsprekt als in het debat het parlement, collega-Kamerleden of hele bevolkingsgroepen worden gediskwalificeerd. Lukt het u om een verbindend voorzitter te worden, waarin eenieder in de Nederlandse samenleving zich kan herkennen?

Tot slot. Dit is een heel bijzonder debat, u zei het ook al bij de opening van de vergadering. Het is zeker een bijzonder debat voor de vier collega's, die hier eigenlijk een openbaar sollicitatiegesprek voeren. Ik hoop en ga ervan uit dat wij vandaag een goed en waardig debat zullen voeren.

De voorzitter:

Hartelijk dank en laat ik uw laatste wens zeker met u delen. Dan geef ik graag het woord aan de heer Fritsma namens de PVV. Voor de kandidaten: laten wij ervan uitgaan dat, tenzij een vraag specifiek aan een van u gesteld wordt, alle gestelde vragen gewoon voor alle kandidaten bedoeld zijn, ook als dat niet specifiek is gezegd.

De heer Fritsma (PVV):

Voorzitter. Vandaag staan wij voor de keuze wie we de komende tijd de leiding geven over dit parlement. De fractie van de PVV dankt de kandidaten voor hun bereidheid om die leiding op zich te nemen. Mijn fractie hecht er allereerst heel veel waarde aan dat iedere voorzitter onpartijdig kan opereren en dus boven de partijen kan staan. Met name mevrouw Arib wil ik vragen of zij daartoe in staat is, want zij heeft in een interview eens aangegeven dat zij direct naar Marokko vertrekt als de PVV of mijn collega Wilders aan de macht komt. Is het mogelijk om onpartijdig te opereren als je zo actief je afkeer van een partij of van een collega-parlementariër laat blijken? Graag verduidelijking hierover.

Ik wil het ook hebben over de vrijheid van meningsuiting. Die mag in onze democratie en in dit parlement niet worden aangetast. Zo heeft mijn fractie de vrijheid om het woord nepparlement te gebruiken. Als je ziet hoe slecht de mening van de Nederlandse bevolking hier op belangrijke gebieden als asiel, islam en EU wordt vertegenwoordigd, dan is de term nepparlement hier ook zeker op zijn plaats. Ik wil de vier kandidaten vragen of de vrijheid van meningsuiting bij hen in goede handen is. Het laatste lijkt ook niet het geval te zijn bij mevrouw Arib. Zij heeft in een televisie-interview aangegeven, het woord nepparlement niet te zullen accepteren. Ik wil weten op grond van welke bepaling zij dit woord of andere termen die haar misschien niet aanstaan, buiten het debat wil houden. Op wat voor grond wil mevrouw Arib de vrijheid van meningsuiting precies beperken en waarom? Welke criteria wil zij daarvoor introduceren en hanteren?

We zitten ook al een hele tijd met de situatie dat een regeringspartij, de Partij van de Arbeid, het nodig vindt om een PVV-boycot te hanteren. Die boycot betekent bijvoorbeeld dat alle moties die door mijn fractie worden ingediend, ongelezen de prullenbak in verdwijnen. Daarmee wordt de mening van de vele Nederlanders die mijn fractie vertegenwoordigt, totaal door de Partij van de Arbeid genegeerd. Er wordt, nogmaals, niet eens naar gekeken. Dat is een heel bijzondere en ook unieke situatie en de kandidaat-voorzitters horen hier een mening over te hebben. Ik hoor dus graag van de kandidaten of zij de genoemde boycot bij een goed functionerend parlement vinden passen of niet.

De voorzitter:

U hebt alle recht om vragen te stellen aan de kandidaten en hen te vragen om daarop te reageren, maar de Partij van de Arbeid aan sich zit natuurlijk niet als kandidaat in de bankjes. U kunt de kandidaten vragen om daarop te reageren, maar dat zal niet zijn in relatie tot een partij die zich niet kan verdedigen. Als u het op die manier wilt doen, dan sta ik dat toe.

De heer Fritsma (PVV):

Ik stel de vraag ook aan de kandidaat-voorzitters, omdat zij hierover een mening behoren te hebben.

Het blijft voor de PVV onverteerbaar dat in ons land een politiek ambt bekleed kan worden door personen die in het bezit zijn van een dubbele nationaliteit. Die moeten zich immers niet alleen aan de Nederlandse wet houden, maar ook aan de wet van het andere land waar zij onderdaan van zijn. In het geval van mevrouw Arib is dat de Marokkaanse wet. Omdat de Marokkaanse wet natuurlijk niet dezelfde is als de Nederlandse wet, is sprake van twee verschillende, conflicterende pakketten van rechten en plichten. Mevrouw Arib heeft in een interview letterlijk gezegd dat ze soms moet zwichten voor het Marokkaanse systeem. Zij gaf in dat interview aan dat zij eigenlijk niet wilde trouwen, maar dat toch deed vanwege die

Marokkaanse wet, want anders hing haar een gevangenisstraf van drie maanden boven het hoofd. Hiermee heeft mevrouw Arib zelf aangegeven dat zij niet onafhankelijk kan opereren. Zij is gebonden aan de Marokkaanse wet die de Nederlandse vrijheden gewoon veel geweld aandoet. De PVV wil geen voorzitter die ook Marokkaans is. Dat zou niemand moeten willen. Wij hebben hier alleen de Nederlandse wet te gehoorzamen, niet de regels van een islamitische woestijncultuur of van welk ander land dan ook.

De **voorzitter**:

Mijnheer Fritsma, mag ik u vragen om u in uw inbreng te beperken tot de vragen die u graag wilt stellen aan de kandidaten en u niet te richten tot partijen die daarover niet op dit moment in debat kunnen treden? Dat geldt zowel voor partijen die hier als geheel in de Kamer zitten als voor andere landen. Mevrouw Kuiken wil interrumperen.

Mevrouw **Kuiken** (PvdA):

Ik wist helaas dat ik hier zou moeten gaan staan. We hebben dit drie jaar geleden ook gezien, bij een ander debat. Het zou de heer Fritsma sieren als hij zich zou houden aan de Grondwet. Voor de Grondwet is iedereen gelijk en beoordelen wij mensen op basis van wie zij zijn en hun kwaliteiten, niet op basis van waar zij vandaan komen. Ik vraag de heer Fritsma — dat gaat hij vast niet doen, maar ik vraag het toch — om dat te respecteren in dit debat, waarin wij ook praten over een voorzitter voor zijn partij.

De heer **Fritsma** (PVV):

Toch is dit punt heel relevant. Een voorzitter van dit parlement hoort onafhankelijk te zijn. Dat criterium van onafhankelijkheid staat ook in de profielschets. Wij vinden dat met zijn allen heel belangrijk. Hoe kun je onafhankelijk zijn als je gebonden bent aan het rechtssysteem van in dit geval Marokko? Die vraag is op zijn plaats. Daarom stel ik die hier nu weer. Daarom maak ik dit punt nu weer. Dit blijft voor de PVV-fractie heel belangrijk: het punt van de onafhankelijkheid. Aan het criterium van onafhankelijkheid wordt niet voldaan als je gebonden bent aan het rechtssysteem van een ander land dan Nederland.

Ik heb ten slotte nog twee vragen voor de kandidaten. De eerste betreft het Nederlandse voorzitterschap van de EU. Sommige bewindspersonen hebben al aangegeven dat zij vanwege dat voorzitterschap heel vaak in Brussel moeten zijn. Dat is de PVV-fractie een doorn in het oog, want wij moeten de bewindspersonen hier aan de tand kunnen voelen. Kunnen de kandidaten toezeggen dat zij daar strikt op zullen toezien? Wellicht kunnen de heren en dames bewindslieden hun Europees hobbyisme in Brussel alleen in de weekenden uitoefenen. Op werkdagen horen zij hier te zijn.

De laatste vraag is simpel en gaat over het punt dat het komend voorzitterschap heel kort van aard is en daarom weinig ruimte lijkt te bieden voor al te ambitieuze projecten. Wat willen de kandidaten nog veranderen tot de volgende verkiezingen en wat niet? Verkiezingen die voor de fractie van de PVV niet snel genoeg kunnen plaatsvinden.

De heer **Wassenberg** (PvdD):

Voorzitter. De positie van de voorzitter van de Tweede Kamer is erg belangrijk. De Partij voor de Dieren vindt het belangrijk dat die voorzitter bereid is en in staat is om boven de partijen te staan, en om zich sterk te maken voor een krachtig en goed functionerend parlement. Dat is heel hard nodig, niet alleen vanwege of voor onszelf, maar ook omdat we hier staan als vertegenwoordigers van het volk. Namens de burgers van dit land controleren wij de regering en beslissen wij over wetten en over de manier waarop belastinggeld wordt besteed. En wij dienen ook zelf wetsvoorstellen, initiatiefwetsvoorstellen in als opeenvolgende kabinetten belangrijke onderwerpen laten liggen die wel degelijk leven onder de burgers. Ik dank alle kandidaten voor hun bereidheid om die belangrijke taak van Kamervoorzitter op zich te nemen, en ik dank ze voor hun prachtige brieven.

Ik vind het van belang om te horen hoe zij de rol van voorzitter voor zich zien, in de wetenschap dat er discussies gevoerd worden over de omvang van het parlement en over de financiering van het parlement, in de wetenschap dat Nederland nu al een van de kleinste parlementen van Europa heeft. Ik vind het ook van belang, in de wetenschap dat medewerkers die Kamerleden ondersteunen, niet heel talrijk zijn, en dat er geen grote budgetten beschikbaar zijn om het werk goed te doen. Ik vind het van belang, in de wetenschap dat het voor de individuele partijen moeilijk is om het verhaal te vertellen, om een pleidooi te houden voor een goed functionerend parlement waar dus ook budget bij hoort. Zien de kandidaten het voor zich dat zij als voorzitter kunnen wijzen op die feiten? Kunnen zij een pleidooi houden voor het in ieder geval niet wegcijferen van de belangrijke ondersteuning bij ons werk van volksvertegenwoordiger?

Ik wil ook graag van de kandidaten horen hoe zij de positie van de minderheid in de Kamer willen veiligstellen. Ik doel dus op de positie van kleinere partijen in de Kamer en de instrumenten waar zij op

aangewezen zijn, zoals Kamervragen, moties en dertigledendebatten. De voorzitter had het gisteren bij de regeling van werkzaamheden nog over het grote aantal nog in te plannen debatten. 118 waren het er op dat moment meen ik. Ik wil de kandidaten erop wijzen dat die grote stroom van dertigledendebatten slechts een symptoom is van de manier waarop het gaat in de commissies. Daar gunt de meerderheid de minderheid lang niet altijd een commissiedebat in de vorm van een algemeen overleg. Kunnen de kandidaten daarop reflecteren? Op welke wijze zijn zij van plan om het recht van Kamerleden te verdedigen om moties in te dienen? Ik weet dat een aantal kandidaten van mening is dat er altijd te veel moties worden ingediend. Ieder heeft recht op een eigen mening. Iedereen, behalve de voorzitter. Op welke wijze zijn de kandidaten van plan om vol op te komen voor het recht van elk individueel Kamerlid om de Kamer om een uitspraak te vragen?

De agenda van de plenaire zaal is altijd erg vol. Wij hebben de indruk dat het vol zijn van de agenda soms misbruikt wordt door partijen om in plaats van een plenair debat een wetgevingsoverleg over een wetsvoorstel in te laten plannen. Dat gaat in ernstige mate ten koste van de spreektijd van vooral de kleinere fracties. Zeker als een wetsvoorstel ingrijpende gevolgen heeft, verdient het een normale, plenaire behandeling, met voldoende tijd om vragen te stellen en om moties in te dienen. Zijn de kandidaten dat met de Partij voor de Dieren eens en, zo ja, op welke wijze zullen zij zich er als voorzitter voor inzetten om die medewetgevende rol van het parlement goed tot zijn recht te laten komen?

Ik ben ook erg benieuwd naar de opvattingen over de embargoregeling en de informatiepositie van oppositiepartijen. Ook dit jaar was er weer veel gedoe over. De heer Van Raak stond op een gegeven moment elke dag bij de microfoon om te vragen om openbaarmaking van uitgelekte informatie. Wij moeten constateren dat het voor oppositiepartijen ondoenlijk is om in zeer korte tijd de Miljoenennota en alle onderliggende stukken te lezen in voorbereiding op een goed debat. Wij zien dus graag een voorzitter die ervoor zorgt dat alle leden van de Kamer, dus niet alleen de leden van coalitiepartijen en van bevriende oppositiepartijen, op tijd kennis kunnen nemen van alle stukken, opdat er een goed debat gevoerd kan worden. Die embargoregeling is een van de meest in het oog springende voorbeelden hiervan. Meer in zijn algemeenheid gaat het natuurlijk over het niveau en de kwaliteit van informatievoorziening. Zien de kandidaten een rol voor zich weggelegd om bewindspersonen aan te sporen als die informatievoorziening niet tijdig komt of van ondermaats niveau is?

Ik kom op het dualisme en de verhoudingen in het debat. Hoe zien de kandidaten voor zich dat zij omgaan met bewindslieden die — ik zeg het een beetje gechargeerd — bij wijze van spreken uren aan het woord zijn zonder ook maar één keer in te gaan op de gestelde vragen, laat staan dat zij een antwoord formuleren?

Ten slotte wil mijn fractie graag haar waardering uitspreken voor het werk dat de vorige Kamervoorzitters in gang hebben gezet om het werk van het parlement beter toegankelijk te maken en ervoor te zorgen dat burgers goed mee kunnen krijgen wat wij hier doen door debatten te kunnen volgen en stukken na te kunnen lezen. Ik vertrouw erop dat de kandidaten voornemens zijn om dat pad verder te bewandelen. Ik hoor graag een reactie hierop. Voor de Partij voor de Dieren is dit erg belangrijk.

Ik sluit af met het wensen van veel succes aan alle kandidaten bij het beantwoorden van de vragen en bij de verkiezing.

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk):

Voorzitter. Ik wil van de gelegenheid gebruikmaken om de vorige Kamervoorzitter te bedanken voor het werk dat zij de afgelopen drie jaar heeft gedaan. Vandaag kiezen wij een Voorzitter uit ons midden. Nimmer is er zo veel aandacht voor een sollicitatie. In het huis van de democratie heeft iedereen nu de mogelijkheid om te zien wie wordt aangesteld. Daarmee lijkt het vandaag of wij een show opvoeren die zo op de buis kan bij RTL. "Holland's Next Kamervoorzitter" zou John de Mol het hebben genoemd. Wie is de beste voorzitter van het land? Wie gaat ons parlement een jaar lang vertegenwoordigen tegenover buitenlandse delegaties? Wie gaat ervoor zorgen dat debatten op een juiste, goede manier worden geleid? Kiezen wij vandaag eigenlijk wel de beste Voorzitter of wordt onze keuze politiek bepaald?

Wij van DENK willen graag onze waardering uitspreken voor alle vier de kandidaat-voorzitters. Welke politieke verschillen er ook tussen ons mogen bestaan, je kandideren voor het Kamervoorzitterschap vereist lef en grote binding met onze parlementaire democratie. De positie van Kamervoorzitter is door sommigen ook wel omschreven als het hoogste ambt van de Staat. Hij of zij is de ambassadeur van onze parlementaire democratie en de beschermer van de rechten van individuele volksvertegenwoordigers. Het is dus allerminst een lichtzinnige opgave.

Nederland heeft vanaf 1815 ongeveer 70 mannelijke Kamervoorzitters op rij gehad. Mevrouw Van Nieuwenhoven doorbrak die traditie in 1998 en werd de eerste vrouwelijke Voorzitter. Dat lijkt het begin van een mooie traditie, want daarna hadden wij met uitzondering van de heer Weisglas met Gerdi Verbeet en Anouchka van Miltenburg weer twee vrouwelijke Kamervoorzitters. Wij juichen deze nieuwe traditie toe,

maar wij hopen dat het daarbij niet blijft. De eerste vrouwelijke minister-president, de eerste vrouwelijke minister van Buitenlandse Zaken en de eerste vrouwelijke minister van Financiën laten nog op zich wachten.

De maatschappij verandert. Nederland wordt steeds diverser. Het is belangrijk dat ons parlement mee verandert, dat er in de Tweede Kamer meer ruimte komt voor, of in ieder geval geluisterd wordt naar het geluid van minderheden. Dat is voor ons dan ook een kernpunt bij de keuze van de nieuwe Voorzitter. De nieuwe Voorzitter moet ruimte geven aan kleine fracties, ook als zij door een afsplitsing zijn ontstaan. In het verleden hebben wij wel eens ervaren dat dit niet op de juiste manier gebeurde. Democratie wordt echter juist krachtiger en groter als kleine partijen meer ruimte krijgen. De kern van democratie is dat je opkomt voor het geluid van minderheden. De meerderheid beslist, maar alleen als alle minderheden hun geluid hebben kunnen laten horen. Zonder het geluid van minderheden te willen horen, is democratie niets anders dan een uitgeholde democratie. Die vraag wil ik dan ook graag stellen aan alle vier de kandidaten: gaat u ervoor zorgen dat alle geluiden die in dit parlement aanwezig zijn goed kunnen worden gehoord? Hoe gaat u om met het geluid van kleine fracties? Gaat u alle Kamerleden individueel gelijkwaardig behandelen? Behandelt u kleine fracties op dezelfde manier als grote fracties, of gaat u hierin een dubbele maat hanteren?

Een andere grote uitdaging voor de nieuwe Voorzitter is het herstel van het vertrouwen in onze democratie en in ons parlement. Eind vorig jaar hebben we de ontknoping meegemaakt van een van schimmigste hoofdstukken uit onze parlementaire democratie: de Teevendeal. Het ging niet over banen, maar over shredders. Het ging niet over goed onderwijs, maar over bonnetjes. Het ging niet over veiligheid, maar over duistere deals. Dat heeft het aanzien van ons parlement, van onze democratische rechtsstaat en van onze overheid geen goed gedaan. Dat is bijzonder spijtig. Niet voor niets blijkt keer op keer uit onderzoek dat het vertrouwen in de politiek slinkt. Ik vraag de kandidaten om te reflecteren op de kwestie van het vertrouwen van de burger in het parlement. Denken zij als Voorzitter een rol te kunnen vervullen bij het herwinnen van het vertrouwen van de burger in de politiek? Hoe willen, kunnen en gaan zij voorkomen dat het aanzien van ons parlement keer op keer wordt geschaad?

Dat brengt mij op het volgende punt. De vrijheid van meningsuiting is een groot goed. Laten we dat nogmaals onderstrepen. Maar kan daarom alles zomaar gezegd worden in dit huis? Kunnen de kandidaten reflecteren op de vraag waar de grens getrokken dient te worden tussen de vrijheid van meningsuiting en simpelweg fatsoen? Ik krijg daar graag een reactie op.

Per kandidaat zal ik nu een paar korte vragen stellen en een paar korte opmerkingen maken. Ik begin met de heer Elias, want hij zit het dichtst bij mij. Ik val met de deur in huis, mijnheer Elias. Denkt u voldoende draagvlak te hebben onder de ambtelijke organisatie om uw grootse plannen ten aanzien van de verandering en de reorganisatie van de Tweede Kamer te kunnen realiseren? In uw sollicitatiebrief schrijft u dat u de reorganisatie van de ambtelijke organisatie als een van de kerntaken van de Voorzitter ziet. Maar wat vindt u van het feit dat de ambtelijke organisatie niet wordt gehoord bij het kiezen van de Voorzitter? Vindt u dat niet vreemd? Wij willen daar wel een punt van maken. Wij vinden het belangrijk dat mensen die niet gehoord worden een stem krijgen. Daar staan wij voor. Andere kandidaten kunnen wat ons betreft ook op deze vraag reageren.

In de brief van de heer Elias staat ook dat het debat wordt doodgeslagen door informele regeltjes. Dat is een zin die ik met tevredenheid las, maar ik dacht tegelijkertijd aan een aantal woordenwisselingen die ik en een aantal andere kleine partijen met hem hebben gehad over de vraag of wij de mores van de Kamer moeten respecteren. De heer Elias wil Voorzitter worden. Kan hij aan de collega's hier uitleggen wat die mores en die informele regels precies zijn? Hoe verhoudt zijn uitspraak dat kleine fracties die mores moeten respecteren zich tot de zinsnede uit zijn eigen brief over informele regels?

Mijn volgende vraag stel ik aan mevrouw Van Toorenburg. Zij deed tijdens het debat over de raming voor 2016 ferme uitspraken over Kamerleden die zich afsplitsen. De afsplitsing van collega Klein noemde ze "een blamage voor het parlement" en ze sprak over "zetelroof". Ze stelde dat het goed is dat afgesplitste Kamerleden niet dezelfde rechten hebben als de overige fracties. Gaan wij deze overtuigingen terugzien als zij Kamervoorzitter wordt? Daar maken wij ons zorgen over. Krijgen wij dan een tweedeling tussen eersterangs-Kamerleden en tweederangs-Kamerleden? Begrijpt mevrouw Van Toorenburg onze zorgen? Hoe gaat zij daarmee om?

Van mevrouw Van Toorenburg ga ik naar mevrouw Arib. Deze kandidaten hebben een gezamenlijk verleden, want in 2012 gingen zij nog rollebollend met elkaar over Twitter. Termen als "lijkenmentaliteit", "politicusonwaardig" en "leugens" werden door de kandidaten aan elkaar toebedeeld. Ik vraag beide kandidaten om hierop te reageren. Is dit volgens hen parlementair taalgebruik? Of om het maar direct te vragen: kunnen zij na dit incident nog wel een representatieve rol of een voorbeeldfunctie vervullen?

Aan mevrouw Arib wil ik de volgende vraag stellen. In de media gaf zij aan te zullen optreden tegen termen als "nepparlement" en tegen vergelijkingen met de Tweede Wereldoorlog. Ik wist meteen waar zij

op doelde. Gaat zij ook optreden tegen uitspraken als "Marokkanen hebben een etnisch monopolie op criminaliteit" en "Je moet lastige Marokkaanse jongeren vernederen voor hun eigen groep"? Ik wil graag weten of mevrouw Arib daar ook tegen gaat optreden. Waar legt zij precies de grens? Wij vinden verwijzingen naar de Tweede Wereldoorlog wel gepast. We moeten immers van het verleden leren; daar is geschiedenis voor bedoeld. Er zijn opvallende parallellen tussen de positie van joden voor de Tweede Wereldoorlog en de positie van moslims nu. "Nooit meer" luidt de bekende uitspraak over de Holocaust, maar daarmee werd niet bedoeld dat we er nooit meer over mochten praten. Ik krijg graag een reactie van mevrouw Arib op deze historische vergelijking.

Tot slot kom ik op de heer Bosma. In de debatten die hij tot nu toe als ondervoorzitter heeft geleid, maakte hij een prettige, bekwame en neutrale indruk. De grote vraag aan hem is hoe hij zal omgaan met de uitspraken van zijn eigen voorman, wanneer die bijvoorbeeld tegen de minister-president "doe eens ff normaal" zegt, wanneer hij hoofddoeken "kopvodden" noemt, wanneer hij het parlement "een nepparlement" noemt en ga zo maar door. Graag krijg ik hierop een reactie.

Tot zover mijn vragen aan de kandidaten. Wij willen ook een aantal suggesties meegeven aan hen. Wellicht staan de regeltjes deze suggesties niet toe, maar aan de hand hiervan zullen wij hun potentie om buiten de kaders te kunnen denken, beoordelen.

De eerste suggestie. Elke kandidaat heeft zijn sterke en minder sterke punten. Dat maakt het maken van een keuze soms lastig. Je zou eigenlijk willen dat de kwaliteiten en potenties volop benut worden. Is er misschien ruimte voor een duovoorzitterschap, waarbij de ene Voorzitter het takenpakket van ceremoniële aard krijgt en het gezicht wordt van ons parlement bij officiële gelegenheden en de andere Voorzitter een technische voorzitter is bij Kamerdebatten die de debatten op een goede manier leidt? Ik zie de heer Bosma al gebaren dat dit er vier moeten zijn, maar twee lijkt mij voldoende: een duo.

De tweede suggestie. Nederland heeft een duaal stelsel. De onafhankelijkheid van de Kamer ten opzichte van de regering wordt sterker wanneer de Voorzitter lid is van een oppositiepartij. Zou het niet beter zijn als alleen oppositiepartijen kandidaten kunnen leveren? Wie zijn het meest onafhankelijk? Dat zijn juist de kleine partijen. Immers, hoe minder zetels, hoe minder macht. Hoe minder macht, hoe meer onafhankelijkheid ten opzichte van de regering en het belang van de eigen politieke fractie. Ik eindig dus zoals ik begonnen ben. Kleine partijen zijn cruciaal voor de democratie en zijn een cruciale tegenkracht. Democratie wordt groter op het moment dat kleine partijen meer ruimte krijgen.

Ik rond af, maar niet dan nadat ik mijn dank heb uitgesproken aan mevrouw Arib voor het waarnemen van het voorzitterschap tijdens de hectische dagen voor het reces. Ik wens de aankomend Voorzitter, wie het dan ook moge worden, alvast veel geluk en wijsheid toe bij het uitvoeren van deze belangrijke en eervolle taak.

De heer **Bontes** (Groep Bontes/Van Klaveren):

Voorzitter. Liefst vier kandidaten hebben zich gemeld voor het voorzitterschap van de Tweede Kamer, maar het is eigenlijk vier keer niks.

Allereerst mevrouw Arib. Bij de vorige verkiezing van de Kamervoorzitter sprak ik mij al uit tegen haar dubbele nationaliteit. Die kan leiden tot conflicterende belangen. Een Marokkaanse Kamervoorzitter die optreden heeft als adviseur van de Marokkaanse koning, heeft niet onze voorkeur.

Dan de heer Elias. Wij denken niet dat Nederland weer zit te wachten op een VVD'er met een grote mond. Gewoon liever niet.

Net als de huidige kandidaten uit het Presidium wilde ook mevrouw Van Toorenburg de spreektijden en financiën van de kleine fracties beperken. Zij trad vorig jaar vol dedain op tijdens het debat over de Raming. Van afgesplitste Kamerleden moesten eigenlijk tweederangs-Kamerleden worden gemaakt. Wij steunen natuurlijk geen kandidaten die enkel dienstbaar zijn aan de grotere fracties.

Ten slotte de heer Bosma. Bij ons staat hij níét bekend om zijn onpartijdigheid. Zo draaide hij tijdens een debat over de EU mijn microfoon dicht tijdens een interruptie op PVV-woordvoerder Beertema. De reden was dat ik kritisch was over de samenwerking van zijn partij met Le Pen senior, die zich wederom antisemitisch had uitgelaten. Aan een Kamervoorzitter met gekleurde, nare trekjes hebben we niets.

Voorzitter. U hoort het al. Over alle vier de kandidaten zijn we niet positief. Ik zeg dan ook vandaag tegen dit gezelschap: op onze stem hoeven jullie niet te rekenen!

De **voorzitter**:

Hartelijk dank. U hebt uw inbreng gebruikt om een stemverklaring af te leggen.

De heer **Bontes** (Groep Bontes/Van Klaveren):

Precies!

De **voorzitter**:

Dat is uw goed recht.

Het woord is aan mevrouw Kuiken van de fractie van de Partij van de Arbeid.

Mevrouw **Kuiken** (PvdA):

Voorzitter. Dit is een bijzondere procedure. Het is eigenlijk een openbaar sollicitatiegesprek waarbij heel Nederland kan meekijken, althans wie daarin is geïnteresseerd. Daar is veel moed voor nodig. Daarom spreek ik mijn waardering uit voor de kandidaten; ik dank hen voor het feit dat zij zich kandidaat hebben gesteld.

Dit betreft een belangrijke functie. De Kamervoorzitter is een boegbeeld van Nederland, de samenleving en het parlement. Hij of zij is, samen met al die fantastische medewerkers, de hoeder van onze democratische spelregels en een ambassadeur in de samenleving en de wereld. Het is een belangrijk en eervol ambt.

Mijn eerste vraag aan alle kandidaten is algemeen, maar belangrijk. Hoe gaat de kandidaat zijn of haar voorzitterschap straks vervullen? Kan hij of zij worden gekenmerkt als strak of juist als iemand die ruimte geeft? Hoe ziet hij of zij de samenwerking met de Eerste Kamer? Hoe ziet hij of zij zijn of haar rol in relatie tot de omgangsvormen in de Tweede Kamer? Andere woordvoerders hebben hier al aan gerefereerd.

De Kamervoorzitter heeft ook een belangrijke representatieve functie naar de samenleving, maatschappelijke organisaties en het buitenland. Ik hoor graag van de kandidaten op welke wijze zij die rol zullen invullen.

Ik heb op alfabetische volgorde een aantal specifieke vragen aan de kandidaten. Ik begin met mevrouw Arib. Zij is inmiddels drie jaar eerste ondervoorzitter. Wat heeft zij daarvan geleerd? Wat wil zij aan de Tweede Kamer meegeven? Wat kan zij naar haar mening verbeteren, zowel aan zichzelf als aan het proces dat wij in de Kamer kennen?

Ik vraag aan de heer Bosma waarom hij voorzitter wil worden van een parlement waarover hij in verschillende gedaantes met minachting heeft gesproken. Sterker nog, waarom wil hij voorzitter worden van een parlement waarin ook mensen zitten die behoren tot groepen van de samenleving waarover hij zich minachtend heeft uitgelaten? Gaan die twee rollen samen?

Ik ken de heer Elias al lange tijd. Ik ken hem als iemand die houdt van vernieuwing en daadkracht. Welke vernieuwing wil hij in de Tweede Kamer doorvoeren? Hoe kijkt hij naar de positie van de kleinere fracties in de Tweede Kamer?

Mevrouw Van Toenburg heeft veel ervaring, maar zij heeft geen ervaring met voorzitten in de plenaire zaal, althans niet in die mate als de andere kandidaten. Wij weten allemaal dat het een bepaalde tijd van inwerken vergt om dit op een goede manier te doen. De tijd die nog rest tot de verkiezingen is beperkt. Waarom denkt zij dat zij dit beter kan dan de andere kandidaten?

Ik heb al gezegd dat dit een belangrijke functie betreft. Ik heb veel waardering voor de kandidaten die hun nek uitsteken door zich kandidaat te stellen. Ik kijk uit naar hun antwoorden. Ik hoop dat die een beetje humor zullen bevatten. Ik wens alle kandidaten in ieder geval veel succes.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie):

Voorzitter. Allereerst dank ik namens de fractie van de ChristenUnie Anouchka van Miltenburg voor haar werk en inzet tijdens haar voorzitterschap in de afgelopen drie jaar. Zij moest op veel borden tegelijk schaken en zij moest veel ballen in de lucht houden. Dit alles onder het vergrootglas van de media. Het is net voetballen: iedereen weet hoe het moet, maar als je het zelf moet doen, valt het vaak niet mee. Nogmaals, Anouchka, bedankt.

Ik spreek ook een woord van dank uit aan de collega's die bereid zijn zich vandaag kandidaat te stellen. De strijd aangaan is moedig. Onze waardering daarvoor. Er zijn verschillende kandidaten, en dat geeft ons

iets te kiezen. Tegelijkertijd is het maar voor één jaar. Drie van de vier kandidaten zijn mede presidiumleden. Dat had zijn voor- en nadelen in de soms spannende vergaderingen die wij hebben gehad. Daarover klap ik niet uit de school, want anders krijg ik met de commissie-Schouten te maken, en dat wil ik niet. Voor elke kandidaat heb ik een aantal vragen, vooral naar aanleiding van hun brieven, waarvoor ik hen dank.

Ik richt mij allereerst tot de heer Bosma. Uw brief is het kortst, het bondigst en to the point. Als voorzitter is de kern van uw inzet, uw ambitie voor de Kamer, dat de Kamer veel meer een leeuw wordt. Ik neem aan dat u daarmee niet meer gebrul bedoelt. Waarschijnlijk doelt u op de doorzettingmacht van de Kamer. Hoe wilt u de bevoegdheden van de Kamer verruimen of vergroten in de periode van ruim een jaar die nog voor ons ligt? Graag hoor ik een toelichting op dit punt.

Hoe kijkt u aan tegen de omgangsvormen in de Kamer? Bent u tevreden met de ontwikkelingen van de laatste jaren? In vergelijking met de voorgaande jaren nam het onparlementaire taalgebruik sterk toe.

De cruciale vraag is voor ons waarom u Kamervoorzitter wilt worden nu uw eigen voorman de Kamer een nepparlement noemt. Zult u als voorzitter de professionaliteit hebben om de geloofwaardigheid van de Kamer hoog te houden en uw fractievoorzitter de wacht aan te zeggen als hij de Kamer weer met eenzelfde soort termen beschrijft? Bent u bereid om als vertegenwoordiger van de Kamer staatshoofden te ontvangen die voor uw fractie controversieel zijn? Ik noem de Turkse premier, het staatshoofd van Saudi-Arabië en zelfs de voorzitter van het Europees Parlement, de heer Juncker.

Hoe kijkt u aan tegen het spreekrecht van kleinere partijen? Is dat voldoende of op dit moment te groot? Hoe kijkt u aan tegen de kandidatuur van uw medekandidaten? Deelt u de mening van uw fractie dat een dubbele nationaliteit hen diskwalificeert? Graag hoor ik daarop een reactie.

Mevrouw Van Toorenburg, u hebt een indrukwekkend cv. De andere kandidaten hebben een ruimere ervaring met het voorzitten van de Kamer. Welke ervaring hebt u, anders dan in de Fyra-commissie, met het voorzitten van commissies, van raden of van besturen? Kunt u daar wat over zeggen?

U zegt van uzelf dat u nogal direct kunt zijn. Hoe uit zich dat? Welke risico's brengt dat met zich voor het voorzitterschap? U zult zich ervoor inzetten om de verschillende geluiden tot hun recht te laten komen. Hoe gaat u dat concreet doen? Hoe denkt u bijvoorbeeld over het huidige spreekrecht van de kleinere partijen?

Wat gaat u in de resterende tijd doen om, zoals u zegt, de controlerende taak van de Kamer te versterken, opdat minder WOB-verzoeken van derden nodig zijn?

Mijnheer Elias, u hebt de langste brief geschreven, maar er zijn wel de nodige ambities. U wilt het debat meer verlevendigen. Dat kan soms meer tijd kosten. Dat kan resulteren in het uitlopen van vergaderingen. Hoe gaat u dat met elkaar verenigen? Als je een levendig debat wilt, moet je mensen soms ook de mogelijkheid geven om door te kunnen vragen.

Het debat moet met argumenten worden gevoerd, zegt u. U bent van plan om, als er toespelingen worden gemaakt op de persoon, daar telkens iets van te zeggen. Klopt dat? Wilt u dat ook? Bij welke toespelingen gaat u ingrijpen? U hoeft natuurlijk geen concrete voorbeelden te noemen, maar er is natuurlijk een balans tussen wat een persoon zegt en de inhoud van zijn fractie. Graag hoor ik daarop een reactie. U zegt uw partijkaart thuis te moeten houden als Voorzitter, maar u hebt tegelijkertijd over veel zaken ook een uitgesproken mening, wat u siert als parlementariër. Hoe zwaar zal het u vallen om straks, zoals u zelf beschrijft, geen andere mening te mogen hebben dan die van de meerderheid van de Kamer? Vindt u de spreektijden van de kleine partijen en de grotere partijen nu in balans? Graag krijg ik een toelichting op dat punt.

Ten slotte richt ik mij tot mevrouw Arib. U zegt in uw brief dat u erop zult letten dat de minderheidsstandpunten worden gehoord. Dat is volgens u een belangrijke waarde in onze democratie. Vindt u dat dit op dit moment te weinig gebeurt? Hoe wilt u dit verder verbeteren?

U constateert terecht dat informatie niet altijd tijdig aan de Kamer wordt verstrekt. Kamerleden van de oppositie- en de coalitiepartijen moeten evenredig kunnen beschikken over dezelfde informatie. Te vaak, zegt u, gaat het hier mis. Hoe gaat u dat concreet verbeteren en daarop toezien? Hoe zou u het debat in de Kamer meer willen verlevendigen? Hebt u daar ook concrete ideeën over? Hoe ziet u uw rol als bewaker van de Kamer als instituut en als staatkundige macht tegenover die van het kabinet, nu u ook een vertegenwoordiger bent van een coalitiepartij?

Voorzitter, ik rond af. Ik wacht de antwoorden met belangstelling af en ik wens alle kandidaten veel succes.

De heer **Van Vliet** (Van Vliet):

Voorzitter. In mijn fractie is dit een vrije kwestie. Ik ben een zwevende kiezer, dus dat wordt spannend. Ik bedank alle vier de kandidaten dat zij hun nek durven uit te steken door hier te solliciteren. Het is een open speelveld. Ik zeg u oprecht dat ik mijn keuze nadrukkelijk nog niet gemaakt heb. Ik wijs de vier kandidaten er wel op dat vandaag letterlijk elke stem telt, dus ik verwacht serieuze antwoorden op mijn vragen. Ik heb er voor elke kandidaat twee, gebaseerd op de ingestuurde brieven.

Ik richt mij in willekeurige volgorde tot de kandidaten. Mijnheer Elias, in de tweede alinea van uw sollicitatiebrief schrijft u het volgende. "Als het fenomeen "interrupties in tweeën" wordt misbruikt door tot twee keer toe geen antwoord te geven (maakt niet uit of dit nu een geïnterrumpeerde in vak K of achter het spreekgestoelte voor Kamerleden betreft) moet er doorgevraagd kunnen worden (...). We voeren immers een debat en het echte antwoord moet op tafel komen."

Mijnheer Elias, deze opmerking verbaast mij vanuit het oogpunt van staatsrechtelijke verhoudingen. Het is duidelijk dat iemand in vak-K als lid van het kabinet altijd moet antwoorden, omdat het parlement de regering controleert. Voor Kamerleden echter geldt de stelregel dat zij over hun eigen antwoord gaan, ook als zij verkiezen te zwiigen. Het is dan later aan kiezers of aan fracties om al dan niet met zo'n Kamerlid af te rekenen. Mijn vraag aan u is dus hoe ik de reikwijdte van uw opmerking over Kamerleden moet inschatten.

Verder merkt u in de eerste alinea en aan het einde van de vierde alinea op dat u zo fair en eerlijk mogelijk wilt opereren, en dat standpunten van alle vertegenwoordigde partijen dienen te worden gerespecteerd. In het licht van het feit dat u in het Presidium een van de drijvende krachten bent achter het inperken van de rechten van afsplitsingen, vraag ik u wat die "vertegenwoordigde partijen" in de zin van uw sollicitatiebrief zijn. Daarop krijg ik graag een antwoord.

Dan richt ik mij tot de heer Bosma. Mijnheer Bosma, de Grondwet noch de Kieswet maakt onderscheid in soorten Kamerleden. De woorden "fractie" of "fractievoorzitter" bestaan wettelijk niet. Ik heb daarom de stellige overtuiging dat elk zittend Kamerlid zijn parlementaire rechten moet kunnen uitoefenen. Desondanks merk ik dat ik zelf bij VAO's een spreektijd van 20 of 30 seconden heb. Als de Voorzitter deze tijd strikt hanteert, is het in de praktijk meestal niet mogelijk om ook maar één motie in te dienen en juist dat is een aantasting van de grondwettelijke rechten van een Kamerlid. Nu hanteert niet elke voorzitter die tijd rigide en kun je zo'n motie toch oplezen, maar wanneer u voorzitter bent, is het telkens toch weer een struggle for life, een gevecht om zo'n motie te mogen oplezen. Daarom heb ik de volgende vraag aan u. Mocht ik op u stemmen, bent u dan voortaan bereid in debatten met een sterk beperkte spreektijd iets soepeler om te gaan met die spreektijd, zodat ook een afgesplitst Kamerlid ten minste één motie kan indienen? Deze vraag is ook voor mevrouw Van Toorenburg.

Mijn tweede vraag aan de heer Bosma is een gewetensvraag. Stel dat de heer Frans Timmermans en bijvoorbeeld de heer Erdogan een beleefdheids- en kennismakingsbezoek brengen aan Nederland en daarbij de Tweede Kamer bezoeken, hoe bejegt u deze grote vrienden van de PVV dan? Bent u dan in staat om boven uw fractiegevoelens uit te stijgen en hen te bejegenen als een neutrale voorzitter?

Dan kom ik bij de vragen voor mevrouw Van Toorenburg. Onder aan uw brief staat: Dr. mr. Madeleine M. van Toorenburg. U bent consequent, want dit past bij de formele insteek van uw brief. Wat belooft dit voor uw stijl van voorzitterschap? Wordt die ook formeel? Als dat zo is, wordt het misschien moeilijk om de aandacht erbij te houden in een lang debat. Dan gaan mensen weer zappen en knikkebollen. Ik krijg graag uw antwoord op mijn vraag waarom u voor zo'n formele toon hebt gekozen in deze brief.

In de vierde alinea van uw brief schrijft u dat u de informatiepositie van ons parlement nadrukkelijk zult bewaken. Dat klinkt mij als muziek in de oren, maar ik hoor graag hoe u dat in de praktijk gaat bewerkstelligen.

Dan kom ik bij mevrouw Arib. Mevrouw Arib, complimenten voor uw brief. Ik vond die de best leesbare. U was ook de enige die in zijn brief voorganger mevrouw Van Miltenburg even memoreerde. Dat vind ik wel zo sportief. U schrijft onderaan uw brief dat het debat over de procedure het debat over de inhoud verdringt. In de huiskamer vraagt men zich af waar het over gaat, schrijft u. U vindt dat zorgelijk en daar wilt u verandering in aanbrengen. Dat vind ik een nobel streven maar ook hier vind ik het wel wat gemakkelijk gezegd. Hoe gaat u dat precies veranderen in de praktijk als u dadelijk voorzitter bent? Kunt u daar dieper op ingaan?

Ook voor mevrouw Arib heb ik een gewetensvraag die ik toch graag wil stellen. Wat vindt zij van de stelling dat mensen met Marokkaanse wortels die in Nederland wonen voor 100% zelf over hun leven zouden moeten gaan en dat de koning van Marokko daar helemaal niets over te zeggen zou moeten hebben? Graag hoor ik hierop het commentaar van mevrouw Arib.

Dan heb ik nog een slotvraag aan alle vier de kandidaten. De Tweede Kamer is ook medewetgever maar het aantal initiatiefwetsvoorstellen vind ik nogal tegenvallen. Hoe gaat de nieuwe voorzitter de komende periode proberen hieraan een impuls te geven, vooropgesteld dat ze het ermee eens zijn dat het aantal nogal tegenvalt?

Voorzitter. Hier houd ik het even bij.

De **voorzitter**:

Hartelijk dank. Als gelegenheidsvoorzitter zeg ik dan maar even dat de levendige inbreng van de Kamerleden ook nog wel eens wil helpen bij de perceptie van het debat, waarvoor hartelijk dank.

Het woord is vervolgens aan de heer Bisschop.

De heer **Bisschop** (SGP):

Mevrouw de voorzitter. Het debat dat we nu voeren is bijzonder, bijzonder vooral omdat we na het terugtreden van mevrouw Van Miltenburg tussentijds een nieuwe Kamervoorzitter moeten kiezen. Ik maak graag van de gelegenheid gebruik om mevrouw Van Miltenburg, collega Van Miltenburg hartelijk te bedanken voor haar tomeloze inzet om het voorzitterschap naar eer en geweten waar te nemen. Dank!

Het is de 60ste voorzitter sinds 1815, nu ruim 200 jaar geleden. Sommigen van die voorzitters maakten meerdere periodes vol. Ik hoorde mevrouw Van Tongeren zeggen dat het om de 72ste ging maar het gaat om de 73ste als je ze allemaal successievelijk neemt. Dus we hebben allebei gelijk, zal ik maar zeggen. Nu al staat vast dat dit Kamervoorzitterschap van korte duur zal zijn, namelijk maximaal een jaar, als er tenminste tussentijds geen politieke brokken worden gemaakt, want in dat geval zou de voorzitter met een beetje pech weleens de kortst zittende voorzitter worden; dat laatste is ook altijd goed voor een vermelding in een of andere quiz of zoiets maar dat is niet de ambitie die uit de brieven spreekt. Maar wie weet, misschien blijkt degene die vandaag uit de stembus rolt, zo'n talent te zijn dat hij of zij als die bij de volgende verkiezingen opnieuw als Kamerlid wordt verkozen, ook nog eens een herverkiezing tegemoet mag zien.

Hoe dat loopt moeten we afwachten maar het feit dat we spreken over een soort interim-voorzitter geeft al direct aan dat grote ambities op dit moment niet aan de orde kunnen zijn. Ik moet alle vier de kandidaten complimenteren; in de sollicitatiebrieven geven ze duidelijk blijk van een grote mate van realiteitszin. Ze blaken ook van zelfvertrouwen, maar dat hoort er natuurlijk ook bij. Nuchter de ambities onder ogen ziend, merk ik bij alle vier eigenlijk twee dingen, namelijk het in goede banen leiden van het debat en het zorgdragen voor de net gereorganiseerde ambtelijke ondersteuning van de Kamer.

De SGP-fractie wil op dit moment twee punten in de richting van de vier kandidaten aan de orde stellen en daarna heeft zij voor elk van de kandidaten nog een specifieke vraag.

Ten eerste de "interruptiemanie". Voordat u verschrikt in mijn richting kijkt met de vraag of de SGP nu ook al met sterke woorden begint, wijs ik erop dat dit een citaat betreft uit de Handelingen van 1911. Toen werd al gesproken over de interruptiemanie. Het Reglement van Orde is kort en zakelijk op dit punt. Artikel 57: de voorzitter kan interrupties toelaten. De tweede zin: deze dienen te bestaan uit korte opmerkingen of vragen zonder inleiding. Toen ik dit pas geleden nog eens las, moest ik mijn ogen even uitwrijven en mijzelf ook even in de arm knijpen of ik het altijd wel goed gedaan had, maar het stond er toch echt: korte opmerkingen en vragen zonder inleiding. Ik heb de volgende vraag voor de vier kandidaten: hoe gaat u, mocht u gekozen zijn, hiermee om? Laat u interrupties toe? Op basis van dit artikel staat u al heel sterk als u direct afkapt als het om meer dan drie zinnen gaat. Of kijkt u daar anders tegenaan? Ik ben heel benieuwd naar de reacties op dit punt.

Het tweede punt gaat over de ordehandhaving bij onparlementair taalgebruik, opruiing of schending van de geheimhouding. Ik heb wederom het Reglement van Orde bekeken. Dit wordt in drie bepalingen aan de orde gesteld, te weten in de artikelen 58, 59 en 60, en dat gaat in de volgorde van kwaad tot erger. De eerste bepaling betreft een waarschuwing, de tweede bepaling betreft ontneming van het woord en de derde bepaling betreft uitzetting. Dat laatste is in mijn korte Kamercarrière nog niet voorgevallen, maar wie weet wat ons nog te wachten staat met een nieuw bewind. Opvallend is dat een eenvoudige waarschuwing naar de letter van het Reglement van Orde een plicht is van de voorzitter. De andere bepalingen zijn kanbepalingen. Dan kan de voorzitter daar gebruik van maken.

Met deze wetenschap in het achterhoofd zou ik de kandidaten de volgende casus willen voorleggen. Ik onderstreep dat het hierbij gaat om een volstrekt theoretische casus. Wat doet u concreet als op dit spreekgestoelte een spreker zijn bijdrage aan het debat als volgt begint? "Mevrouw of mijnheer de voorzitter. Psychologen, biologen, etymologen, neurologen; ze hebben jarenlang gezocht naar een echte grote hersenloze onbenul. Wat is dat nou precies? Hoe ziet hij eruit? Wat doet hij? Wel, zojuist is dat

raadsel opgelost. De grootste onbenul die ooit een gezicht heeft gekregen, daar zit hij: de voorgaande spreker!" Nogmaals, dit is een volstrekt theoretische casus.

(Hilariteit)

De **voorzitter**:

Ik denk dat iedereen blij is dat u dat nog even hebt benadrukt. Maar gaat u vooral verder met uw betoog.

De heer **Bisschop** (SGP):

En dat die spreker er dan ook nog aan toevoegt: tenminste, dat vind ik.

De **voorzitter**:

Hier kan geen sprake zijn van een persoonlijk feit, omdat het een volstrekt aselechte casus was. Ik zie dat de heer Van Vliet wil interrumpen.

De heer **Van Vliet** (Van Vliet):

Ik heb altijd geweten dat de heer Bisschop een beetje uit de toon viel bij de protestante SGP, maar de Kamer moet vooral weten dat ik in de afgelopen tijd een vriendschappelijke lunch had met de SGP. Dus ik denk dat het toch wel goed komt.

De heer **Bisschop** (SGP):

Wij gaan daar nog gewoon een vervolg aan geven. Nee hoor, ik wist het. Daarom zei ik ook dat het een volstrekt theoretisch geval is. Maar het is hopelijk wel een mooie casus waar de vier kandidaten hun tanden in kunnen zetten.

Ik heb ten slotte nog vragen aan de individuele kandidaten naar aanleiding van hun brieven. Mevrouw Arib schrijft heel stellig dat de rol van de Kamervoorzitter dienend is. Dat begrijp ik en dat waardeer ik ook. De Kamervoorzitter is in de praktijk altijd ondergeschikt aan het Reglement van Orde, en bij een multi-interpretabel artikel aan de helft plus een. Maar de Kamervoorzitter heeft toch ook een sturende rol, ook in het politieke proces? Hoe kijkt mevrouw Arib daar tegenaan?

De brief van de heer Bosma spreekt mij als historicus alleen al aan, omdat hij daarin maar liefst 552 jaar teruggaat in de geschiedenis en daarmee blijk geeft van het besef dat we in een rijke en mooie traditie staan. Positief is dat in zijn brief ook het woord "dualisme" staat. Aan hem de vraag: hoe wilt u als voorzitter van de Kamer — in de woorden van de door hem geciteerde oud-voorzitter Vondeling — de Kamer leeuw maken en tegelijkertijd ook die leeuw gekooid houden?

Collega Elias heeft een enthousiaste brief geschreven waarin de termen "onafhankelijk" en "bovenpartijdig" mij deugd doen. Waar zijn prioriteit ligt, moge helder zijn: van punt 1 t/m 3 voorzitten. Waar hij heel expliciet op ingaat, is de interruptiehonger. Hij zegt terecht: er moet doorgevraagd kunnen worden als er geen antwoord wordt gegeven. Maar een zin daarna volgt de passage: als er steeds hetzelfde zinloze zijpad in interrupties ingeslagen wordt, moet de voorzitter afkappen. Aan hem stel ik de vraag: kunt u nu eens helder definiëren wanneer er voor u sprake is van een zinloos zijpad, behalve dat dit dan mooi allitereert?

Ten slotte mevrouw Van Toorenburg. Zij noemt als enige de voorbeeldrol van de Tweede Kamer. Dat doet me goed. Alleen werkt zij dat begrip slechts uit als het gaat om de informatiepositie van de Kamer. Het blijft een beetje onderbelicht hoe zij dat ziet in de stoel, dus bij het leiden van debatten. Daarom zou ik van haar graag horen hoe zij, mocht zij gekozen worden, concreet inhoud denkt te geven aan de voorbeeldrol van de Kamer tijdens debatten.

Wie van de kandidaten ook gekozen wordt, de SGP dankt hen in ieder geval allen voor de bereidheid om zich te kandideren en ziet met belangstelling ook hun reacties tegemoet.

Mevrouw **Keijzer** (CDA):

Voorzitter. Wanneer je buiten deze Kamer solliciteert, hoeft niemand dat te weten. Je stuurt een e-mail, je wordt al dan niet uitgenodigd voor een gesprek en of je de baan nu wel of niet krijgt, dat staat vervolgens niet in de krant.

Hoe anders is het hier. Je sollicitatiebrief is openbaar, je loopt als kandidaat door een haag van camera's en journalisten. "Waarom moet u het worden?", wordt dan aan je gevraagd. Voor de winnaar straks, bereid je alvast voor op de vraag: "Hoe voelt u zich nu?" En aan de hand van de profielschets wordt je publiekelijk langs de meetlat gelegd.

Complimenten daarom van de CDA-fractie voor de vier kandidaten die zich beschikbaar hebben gesteld voor het voorzitterschap van onze Kamer. Een positie die in het middelpunt van de belangstelling staat. Alle schijnwerpers zijn erop gericht. Een positie waarin je zowel Voorzitter, boegbeeld als bestuurder bent. Van een Voorzitter wordt verwacht tactvol maar met overtuiging sturend te zijn, opdat het parlementaire proces, de medewerkers van de Kamerorganisatie en de beelddraggers naar buiten toe zo goed mogelijk hun werk kunnen doen en de Tweede Kamer volledig tot haar recht komt in de rol die ze grondwettelijk speelt. Er wordt dus veel gevraagd: leiding geven aan vergaderingen, het gezicht naar buiten zijn, tactvol maar overtuigend zijn en natuurlijk gezag uitstralen.

Dat vraagt veel, heel veel, van een Voorzitter. Allereerst van onbesproken gedrag en integer zijn, maar ook zich dienstbaar kunnen opstellen ten aanzien van het constitutioneel proces. Het gaat niet om de persoon van de Voorzitter maar om de waardigheid van de functie.

Mijn vraag aan de kandidaten is dan ook: hoe gaat u daar invulling aan geven en bent u bereid en is staat die dienstbare rol naar behoren te vervullen?

Laat ik duidelijk zijn, wij — het CDA — willen geen fratsen in de Kamer. Het debat moet inhoudelijk en op het scherpst van de snede kunnen worden gevoerd, maar ik zeg erbij: met inachtneming van respect en fatsoen. Wat gaan de kandidaten doen om deze regels, deze grondtonen van respect en fatsoen, te handhaven?

Dan vak K op andere momenten dan vandaag. Bewindslieden zijn in de Tweede Kamer te gast en ze dienen de Kamer te informeren, ook als dat lastig is. De informatieplicht aan de Tweede Kamer is de basis van de vertrouwensregel tussen parlement en regering. Dat betekent dat een Voorzitter erop moet toezien dat bewindslieden ook antwoord geven op vragen van de leden.

Op welke wijze gaan de kandidaten hier nu invulling aan geven? We hebben de laatste tijd namelijk te vaak gezien dat er op heel veel vragen geen antwoorden komen of dat op basis van WOB-verzoeken uiteindelijk de informatie tot ons komt.

Hiermee verband houdend is ook de gang van zaken rondom Prinsjesdag een terugkerende ergernis. Welke positie neemt u als Voorzitter hierbij in?

De uitholling van die informatiepositie gaat uiteraard ook verder, zoals het eerder uitgeven van persberichten door bewindslieden dan de Kamer te informeren, of, zoals ik net al zei, het weigeren van informatie aan de Tweede Kamer die dan uiteindelijk via een WOB-procedure van een journalist of een betrokken burger alsnog boven water komt.

De nieuwe Voorzitter dient op dit punt pal voor de positie van de Kamer te staan. Hoe gaan de kandidaten hieraan invulling geven? Erkennen zij hier volmondig dat de wijze waarop het afgelopen jaar is gegaan onacceptabel en niet voor herhaling vatbaar is en dat ze van alles, maar dan ook van alles, zullen doen om de positie en de waardigheid van de Kamer op dit punt te beschermen?

De taakopgave is in tijd beperkt, nog veertien maanden, maar in omvang uitgebreid. Het EU-voorzitterschap, de voorbereiding voor de verkiezingen, de uitvoering van het ABD-rapport over de ambtelijke organisatie en niet te vergeten de op handen zijnde verbouwing. Onze vraag aan alle vier de kandidaten is dan ook: hoe gaan zij hier invulling aan geven in de relatief korte tijd, de veertien maanden, die hun rest? Waar gaan zij hun prioriteit leggen?

Een vraag die eveneens in openbaarheid gesteld moet worden, is: zijn er zaken uit het verleden van kandidaten die een sta-in-de-weg kunnen zijn voor hun functioneren en de waardigheid van het ambt? Wij willen hier ook graag een heel duidelijke reactie op van alle vier de kandidaten.

Het CDA ziet graag een Voorzitter die met natuurlijk overwicht, gevoel voor het juiste moment en het vermogen om boven partijen te staan invulling geeft aan het gezag en de waardigheid van de Tweede Kamer, een Voorzitter die in een ruim tweehonderdjarige traditie komt te staan van Voorzitters die in het verleden invulling hebben gegeven aan de belangrijke taak van het voorzitterschap. Het zal u niet verbazen dat de CDA-fractie met gepaste trots naar mevrouw Van Toorenburg kijkt. Het is van groot belang om hier vandaag over te debatteren. Ik hoop dan ook oprecht dat het debat ertoe leidt dat de Kamer met ingang van de late namiddag of de avond een Voorzitter krijgt die in staat is om ons door deze onrustige tijden te loodsen.

Ik sluit af met dank te zeggen aan de vorige Voorzitter, Anouchka Van Miltenburg, voor het voorzitten van onze Tweede Kamer en het leiding geven aan al die mensen behorende bij de Kamerorganisatie, die ons mede in staat stellen ons werk te doen.

Mevrouw **Van Ark** (VVD):

Mevrouw de voorzitter. We hebben vandaag een bijzonder debat; de collega's voor mij hebben het al aangestipt. In vak-K zitten vier kandidaten. Alle vier kunnen zij getypeerd worden als gedreven en ambitieuze politici die van wanten weten. Zij verdienen allen een compliment voor het feit dat zij zich hebben opgeworpen om onze Voorzitter te worden. Het betreft vier heel verschillende mensen. Er valt dus echt wat te kiezen vandaag. Dat is voor het huis van de democratie alleen maar goed. Wij kiezen vandaag wel een Voorzitter die geen volledige periode Voorzitter is. Dat is een feit waarmee wij moeten omgaan. Ik wil hier dan ook een groot woord van dank uitspreken aan de voormalig Voorzitter voor het vele werk van de afgelopen jaren, achter en voor de schermen. Dankjewel, Anouchka!

De nieuwe Voorzitter springt op een rijdende trein. De VVD beoordeelt de nieuwe Voorzitter op geschiktheid voor de drie belangrijke categorieën werkzaamheden waaruit het voorzitterschap bestaat: het extern vertegenwoordigen van het parlement, het intern voorzitten van de debatten en het aansturen van de Kamerorganisatie. Dat zijn drie componenten die weliswaar niet alle drie even zichtbaar zijn, maar die wat betreft het belang wel nevensgeschikt zijn. Er zijn al vele vragen gesteld aan mijn collega's. Ook ik heb een aantal vragen aan elk van de kandidaten over deze drie categorieën werkzaamheden. Het is voor de VVD van belang om te zien hoe zij hun aandacht over die drie categorieën verdelen. Daarnaast heb ik een paar vragen voor alle vier de kandidaten.

Ik ga de kandidaten langs in de volgorde waarin zij zich gekandideerd hebben, te beginnen met mevrouw Arib. Zij heeft haar belangstelling voor de functie van Kamervoorzitter snel kenbaar gemaakt, gelukkig nog voorafgaand aan het kerstereces, zodat wij ons konden voorbereiden. In de afgelopen weken hebben we haar motivatie dan ook uitgebreid op televisie en in de kranten kunnen vernemen. Zo heeft zij meerdere malen aangegeven dat bepaalde zaken die zich in het verleden hebben voorgedaan en die tot discussie hebben geleid, onder haar leiding anders zouden zijn aangepakt. Ik doel bijvoorbeeld op de uitspraak van de PVV dat dit parlement een nepparlement zou zijn. Maar hoe ziet zij uitspraken zoals deze in relatie tot het belangrijke grondrecht van parlementariërs, namelijk de vrijheid van meningsuiting? Mevrouw Arib heeft aangegeven dergelijke kwalificaties niet acceptabel te vinden, maar voor welke woorden geldt dat dan nog meer? Heeft zij een lijst van woorden die zij niet toelaatbaar vindt in de plenaire zaal? Mag "fopparlement" wel of mag "rotparlement" niet? Zou je in deze zaal mogen zeggen dat iemand normaal moet doen? Als iemand taal bezigt die mevrouw Arib als Voorzitter niet wil horen, wat gebeurt er dan? Wat doet zij dan? Ontneemt zij diegene het spreekrecht? Ontzegt zij diegene de toegang tot de zaal? Wordt het het Kamerlid gedurende een bepaalde tijd verboden om deel te nemen aan een debat?

In het verlengde van deze vraag de volgende vragen. Hoe ziet mevrouw Arib haar rol in relatie tot die van de 149 andere parlementariërs? Het is natuurlijk zo dat de Voorzitter een heel belangrijke rol vervult in ons democratisch bestel, als hoeder van de institutionele macht en het gezag. Eigenlijk is het de hele democratie in het klein. Wij, alle 149 collega's, hebben een stukje van onze zeggenschap overgedragen aan de Voorzitter. Kan mevrouw Arib aangeven hoe zij omgaat met dit vertrouwen en met al deze instrumenten? Hoe zet zij die in voor het grotere belang van de democratie?

Hoe gaat zij om met de organisatie? Want laat ik eerlijk zijn: het is een belangrijke categorie werkzaamheden van de Voorzitter, die om managementervaring vraagt. Kan mevrouw Arib aangeven in hoeverre zij het gezag en de ervaring heeft om al die veranderingen die nodig zijn daadwerkelijk door te voeren?

De tweede kandidaat is mevrouw Van Toorenborg. In haar brief lees ik een enorme gedrevenheid om met het voorzitterschap aan de slag te gaan. Zou zij kunnen aangeven hoe zij haar inwerkprogramma voor zich ziet? Van de drie kandidaten is zij degene die nog niet als ondervoorzitter reeds ervaring heeft opgebouwd. In mijn inleiding gaf ik aan dat de nieuwe Voorzitter op een rijdende trein springt. De VVD-fractie vraagt dan ook hoe mevrouw Van Toorenborg denkt, de vaardigheden die nodig zijn voor het voorzitterschap en de kennis van de Kamer als organisatie, snel te kunnen inzetten.

Mevrouw Van Toorenborg legt in haar brief uit dat zij een duidelijke voorzitter wil zijn. Zij wil, zo spreekt uit haar brief, haar stempel drukken op de debatten. Kan zij een duiding geven van het verloop van een debat onder haar leiding? Hoe is zichtbaar en tastbaar dat zij aan de knoppen zit? Een goede Voorzitter is soms ook onzichtbaar. Ziet zij zichzelf als een Voorzitter die politiek geaard is? Dan doel ik niet op partijpolitiek maar het politieke proces. Of ziet zij zichzelf als een neutrale voorzitter?

Hoe zou zij omgaan met de huidige ambities voor de Kamerorganisatie? Er staan enorme veranderingen op stapel, die in de komende periode hun beslag moeten krijgen. Kan mevrouw Van Toorenborg uitleggen hoe wat haar betreft de Kamerorganisatie er over een jaar uitziet?

Ten slotte zou ik ook aan mevrouw Van Toorenburg willen vragen om in te gaan op de vrijheid van meningsuiting van parlementariërs en al dan niet gewenste uitspraken in het debat. Heeft zij misschien een lijst van verboden woorden? Of heerst het vrije woord?

Dan kom ik bij de derde kandidaat, de heer Elias. Als ondervoorzitter heeft hij inmiddels een ruime ervaring met de Kamerorganisatie. Hij staat bekend als iemand die streng maar eerlijk voorziet. Hij geeft aan dat hij voornemens is om het debat in deze Kamer, een kerncompetentie van het parlement, een kwalitatieve impuls te geven. Wil hij aangeven hoe hij dit voor zich ziet en wat hij concreet gaat veranderen? Dit jaar is een bijzonder jaar. Collega's vóór mij hebben dat ook al gezegd. Dit jaar mag zich verheugen in extra politieke aandacht. Hoe gaat de heer Elias zijn aandacht verdelen tussen de interne en externe taken van de Voorzitter? Het Europese voorzitterschap vraagt een hoop van de tijd van de Voorzitter.

Verder lees ik in zijn brief over de managementervaring die hij in eerdere functies heeft opgedaan. Tot slot geeft hij aan, te beschikken over een ruime mate van politiek engagement, opgedaan in meerdere rollen waarin hij hier in de Kamer heeft rondgelopen. Kan de heer Elias ingaan op de visie op het voorzitterschap die hij in de afgelopen jaren heeft ontwikkeld? Wat wil hij in de rol van Voorzitter bereiken?

Het is bekend dat de heer Elias in de tijd van het onderzoek door de ICT-commissie, waarvan hij deel uitmaakte en voorzitter was, een duidelijke mening heeft ontwikkeld over de informatieplicht aan de Kamer. Kan hij toelichten wat hij met deze ervaring wil veranderen aan de openbaarheid van informatie voor het parlement? Kan hij daarnaast aangeven hoe wil omgaan met de rol van de Kamer bij de kabinetsformatie?

De vierde — en naar gebleken is laatste — kandidaat die zich heeft gemeld, is de heer Bosma. Ook aan hem zou ik willen vragen wat hij zou inbrengen als Voorzitter op de drie eerder genoemde aspecten van het voorzitterschap.

Het is een voor de hand liggende vraag, maar ik wil hem toch stellen. Hoe verhoudt de kandidatuur van de heer Bosma zich tot de kwalificaties die zijn partijleider aan dit parlement heeft gegeven? Hoe denkt hij ondanks die kwalificaties dit parlement serieus te nemen, draagvlak te vinden bij andere partijen en daarnaast het mooie parlement, ondanks de bedenkingen van zijn partij, buiten deze zaal te kunnen representeren? Hoe kijkt hij vanuit zijn ervaring als ondervoorzitter en lid van het Presidium aan tegen de reorganisatie van de Kamer, waaraan de komende periode uitvoering moet worden gegeven? Hoe zet hij zijn eerder opgedane managementervaring in ten behoeve van de Kamerorganisatie?

Tot slot heb ik nog een paar vragen aan alle vier de kandidaten, in de eerste plaats over de representatieve taken van de voorzitter, de komende maanden bijvoorbeeld in relatie tot het Europees voorzitterschap. Kunnen alle kandidaten aangeven of zij het Engels en het Frans genoeg beheersen om de Kamer te vertegenwoordigen? Kunnen zij die taken naar behoren uitoefenen, zonder dat er extra faciliteiten gerealiseerd moeten worden door de Kamer?

In het profiel van de Kamervoorzitter staat dat wij op zoek zijn naar een voorzitter met breed draagvlak. Dat gun ik de nieuwe voorzitter en dat gun ik ook de Kamer, maar gezien het aantal kandidaten zou het zomaar kunnen dat er een voorzitter komt die slechts kan bogen op een kleine meerderheid van stemmen. Kunnen de vier kandidaten aangeven hoe zij vanuit zo'n positie hun voorzitterschap vorm gaan geven?

Ik wil afsluiten met een casus voor alle vier de kandidaten. Net als afgelopen december zal de voorzitter eind dit jaar, voorafgaand aan het kerstreces, mogelijk zelfs diep in de nacht, weer een kerstspeech houden. Ik hoop dat het niet zo laat wordt. Ik hoor graag van alle vier de kandidaten wat hun hoofdboodschap zal zijn aan het eind van dit ongetwijfeld uitdagende politieke jaar. Wat voor jaar hebben wij dan onder hun leiding achter de rug? Hoe kijken wij terug op gevoerde debatten? Hoe hebben wij als parlement, met de voorzitter voorop, vormgegeven aan onze rol in het Europees voorzitterschap? Hoe staat de Kamerorganisatie er tegen die tijd voor? Langs die drie latten zal mijn fractie deze kandidaten beoordelen. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Hartelijk dank. Dan gaan we nu luisteren naar de heer Krol namens de fractie van 50PLUS. Daarna volgen nog drie sprekers. Ik wil de leden vragen om een beetje rekening te houden met het geluidsniveau in de zaal. Als u bilaterale gesprekken wenst te voeren, verzoek ik u om dat vooral in de gangen te gaan doen.

De heer **Krol** (50PLUS):

Voorzitter. Ook van mij allereerst dank aan de vorige voorzitter, mevrouw Van Miltenburg, een voorzitter die er echt alles aan gedaan heeft om deze Kamer op een begrijpelijke manier in de huiskamer te brengen. Dank daarvoor.

Hulde ook aan alle vier de kandidaten. Ik vind het van moed getuigen dat zij hier zo openbaar hun sollicitatiegesprek durven te voeren en knap dat ze zich zo publiekelijk durven te laten scheren. Ik heb daar respect voor. De meesten van hen ken ik al. Het is dus ook mogelijk om in ieder geval een voorlopig oordeel te vellen, maar ik luister nog heel graag naar alle antwoorden.

50PLUS is voor het restant van deze kabinetsperiode, en dat is wellicht niet eens meer zo verschrikkelijk lang, op zoek naar een voorzitter die snel aan de slag kan en zijn of haar werk op adequate, relaxte en vakkundige wijze kan uitvoeren. 50PLUS heeft een aantal vragen voor alle vier de kandidaten, maar ik begin met vier individuele vragen.

Aan collega Bosma. In uw rol als ondervoorzitter hebt u ons allen vertegenwoordigd bij bijeenkomsten en herdenkingen. Ik vraag het u gewoon recht op de man af: hebt u daarbij ooit opmerkingen gehad over uw partijachtergrond en zo ja, heeft dat het functioneren als ondervoorzitter belemmerd of op een of andere wijze nadelig beïnvloed?

Aan collega Elias. Begrijp ik uw brief goed — mevrouw Van Tongeren wees er ook al op — dat in uw ogen de managementrol en de vertegenwoordigende rol niet tot de eerste drie prioriteiten van een voorzitter behoren? U spreekt wel over de managementrol, maar pas op pagina 2. U schreef aan het begin van uw brief dat u drie prioriteiten hebt, namelijk goed voorzitter, goed voorzitten en goed voorzitten. Drie keer dus.

Aan collega Arib. Voor u staan twee dingen bovenaan, de informatievoorziening aan de Kamer en het EU-voorzitterschap. Hoe gaat u zorgen voor het gelijke speelveld voor coalitie en oppositie? Hoe brengt u dat in de praktijk? Waarom is het EU-voorzitterschap voor u zo van belang? Hebt u ook andere prioriteiten?

Aan collega Van Toorenburg. In de tweede alinea van uw brief schrijft u dat de geloofwaardigheid van de politiek medebepaald wordt door hoe wij onze standpunten vanuit de verschillende belangwekkende invalshoeken aan Nederland presenteren. Wat zijn volgens u dan de verschillende belangwekkende invalshoeken?

Dan heb ik nog enkele vragen aan alle vier de kandidaten. Wat is uw mening over het afsplitsen van fracties en de mogelijkheid van deze fracties in onze Kamer? Bent u bereid om extra vergaderdagen in te plannen als dat noodzakelijk is gezien de lijst van toegezegde debatten? En hoe gaat u ervoor zorgen dat we zo weinig mogelijk na 22.00 uur, en zeker niet na middernacht vergaderen? De heer Voordewind zei daar ook al iets over. Gaat u stemmen tellen van links naar recht, of van rechts naar links? Ik vind dat oprecht belangrijk. Mevrouw Van Miltenburg telde van rechts naar links. Of gaat u dat afwisselen, zoals mevrouw Arib doet? Hoe zorgt u ervoor dat u een onafhankelijk voorzitter blijft? Gaat u aan de slag met het voorgenomen digitaliseren van de stemmingen? Ook op die laatste vraag hoor ik graag een gemotiveerd antwoord. Hoe kijkt u aan tegen de kleine fracties? Bent u bereid om die fracties een nadrukkelijker plaats te geven in het Presidium? Tot slot wil ik u zeggen dat ik eigenlijk betreurt dat wij niet het Engelse systeem kennen waarbij de voorzitter niet langer lid is van een politieke partij.

De heer **Van Raak** (SP):

Voorzitter. In Engeland spreken ze over de Speaker, in Duitsland noemen ze het de Präsident. In België wordt het weleens de "eerste burger" genoemd. Bij ons heet het heel gewoon "de voorzitter". Voorzitter zijn is de ergste baan die je als volksvertegenwoordiger kunt hebben. Want als voorzitter moet je zo veel mogelijk je mond houden en vooral geen mening hebben. Je moet boven de partijen staan. Ik dank de vier kandidaten dan ook voor het feit dat zij zich beschikbaar hebben gesteld voor deze eervolle maar ook ondanbare taak.

Voorzitter zijn van de Tweede Kamer moet je vooral worden gegund. Leiding geven aan dit parlement kan alleen als wij dat gezag allemaal aanvaarden. Dat is lang niet altijd gemakkelijk. Wij willen allemaal een voorzitter die streng is, maar dan vooral voor de anderen. Ook willen wij een voorzitter die debatten kort houdt, maar zelf willen we allemaal ruimschoots het woord voeren. En wij willen graag een voorzitter die de regels handhaaft, zolang het maar bij de ander is. Deze Kamer ademt politiek. Alles is hier politiek. Juist om dat politieke debat goed te laten verlopen, is er een voorzitter nodig die niet politiek is, een voorzitter die boven de partijen staat, boven de ruzietjes van de dag en boven de controversen van het moment. Er is een voorzitter nodig die voortdurend het wankele evenwicht moet zien te bewaren tussen spel en emotie, tussen inhoud en vorm.

Ik wil nog iemand hartelijk danken, namelijk Anouchka van Miltenburg. Ik dank haar voor haar grote inzet als voorzitter, ook in tijden waarin dat niet altijd gemakkelijk was. Zij mag nu weer doen wat wij hier allemaal het liefste doen, namelijk volksvertegenwoordiger zijn.

Ik ga terug naar de kandidaten. Als voorzitter moet u weten waar u leiding aan geeft, wat voor vlees u in de kuip hebt. De eerste vraag die ik aan alle kandidaten wil stellen is dan ook: wat is volgens u een volksvertegenwoordiger?

Ik heb ook wat persoonlijke vragen. Als ik de heer Elias zie, zie ik een communicatieman. Het is een politicus die geniet van het politieke spel. Ik vraag mij dan af: waarom zou juist deze man voorzitter willen worden? De stoel van de voorzitter is de enige stoel in deze zaal waarin hij geacht wordt zijn mening niét te geven. Ik vraag de heer Elias daarom: waarom wilt u dat? En ik vraag hem vooral: kunt u dat wel?

Aan de heer Bosma heb ik de volgende vraag. Ik zie hem regelmatig de Kamer voorzitten. Dan zie ik een man die geniet van het Kamerwerk. Ik zie ook een man met een diep besef van de waardigheid van dit parlement. Hoe wil hij als voorzitter die waardigheid blijven verdedigen, bijvoorbeeld als ik in de Kamer dit parlement een nepparlement zou noemen?

Een heel andere vraag heb ik voor mevrouw Arib. De voorzitter moet niet alleen debatten voorzitten, maar is ook een manager van een grote en ingewikkelde organisatie. U hebt geen ervaring met management op dit niveau. Vindt u dat een gemis? De Voorzitter is ook een vertegenwoordiger van de Nederlandse politiek. Vindt u ook dat de Voorzitter goed Engels moet spreken?

Mevrouw Van Toorenburg, u hebt een bijzonder interessante cv, niet alleen in de politiek maar zeker ook daarbuiten. U bent directeur geweest van een gevangenis en nu wilt u Voorzitter worden van de Tweede Kamer. Ik heb twee vragen aan u: 1) wat zijn de verschillen en 2) wat zijn de overeenkomsten?

De Tweede Kamer is een divers parlement en daarmee een afspiegeling van onze bevolking. Wij zijn een parlement met veel kleine fracties. De Voorzitter heeft volgens ons een speciale verantwoordelijkheid om de rechten van kleine fracties te beschermen. Ik hoor graag hoe de kandidaten dat gaan doen. Ik kijk dan in het bijzonder naar de heer Elias.

In de Tweede Kamer klinken veel stemmen, elk met een andere toon. Volksvertegenwoordigers onderscheiden zich door hun standpunten maar ook door hun taal en toon. Het is aan de Voorzitter om daarbij de grenzen te bepalen, met behulp van het Reglement van Orde. Dat zal echter niet altijd uitkomst bieden. De grenzen van het debat worden bepaald door fatsoen. Ik vraag aan alle kandidaten wat hun opvatting is van fatsoen. Wat kan in deze Kamer wel en wat niet?

De Tweede Kamer is ook een krachtig parlement als zij van haar rechten gebruikmaakt. De regering moet het parlement van informatie voorzien. Toch worden Kamervragen heel vaak niet beantwoord, in ieder geval niet die van mij. Heel vaak blijft informatie op ministeries liggen, ook relevante informatie. Steeds vaker ook leidt een WOB-verzoek van een journalist tot meer informatie dan een verzoek van de Tweede Kamer, en dat kan niet. Dat kunnen wij niet accepteren. Ik ben benieuwd hoe de kandidaten de informatiepositie van de Kamer kunnen verbeteren.

Het is al eerder genoemd: het jaarlijks terugkerend ritueel rond Prinsjesdag waarbij de politiek zichzelf in haar hemd zet doordat informatie niet naar de Kamer wordt gestuurd maar wel massaal door ministers wordt gelekt. Hoe gaat u om met dit jaarlijkse ritueel? Welke afspraken gaat u met de regering maken? Moeten wij überhaupt wel afspraken met de regering maken? Hoe kunnen wij deze schandvlek van onze democratie oplossen?

De Voorzitter is ook een manager die leiding moet geven aan de Kamerorganisatie, wederom een diverse organisatie van uiteenlopende mensen die vaak werken onder grote druk, niet in de laatste plaats door het optreden van ons Kamerleden. Graag nodig ik u allemaal uit om nader in te gaan op uw ervaringen als manager, met name als manager van een organisatie die altijd onder druk staat.

Voor de SP is heel belangrijk hoe de Voorzitter zal omgaan met het personeel; persoonlijk, door toegankelijk te zijn, ook als mensen met een moeilijk en ingewikkeld of niet zo'n leuk verhaal komen, maar ook arbeidsrechtelijk. De Tweede Kamer zou wat ons betreft zo veel mogelijk mensen in vaste dienst moeten nemen. Wat zijn de opvattingen van de kandidaten? Vinden zij dat taken meer of minder moeten worden uitbesteed? Of vinden zij misschien zelfs dat meer mensen in vaste dienst moeten worden genomen, bijvoorbeeld de schoonmakers?

De Voorzitter geeft ook leiding aan het bestuur van de Tweede Kamer, het Presidium. Dit bestuur controleert de Voorzitter, maar ondersteunt deze ook. Net als bij de Voorzitter hoort partijpolitiek in het Presidium niet thuis. Dat is deze periode helaas wel het geval. Dat laat onder meer het vele lekken zien, ook hier in het Presidium de afgelopen jaren. Lekken die ertoe leiden dat foutieve informatie wordt verspreid en het aanzien van de politiek wordt geschaad. Drie van de vier kandidaten zijn op dit moment lid van het Presidium. Graag hoor ik hoe zij willen voorkomen dat het bestuur van de Tweede Kamer onderwerp is van partijpolitiek. Ook vraag ik hun of het niet beter zou zijn om een Voorzitter te hebben die juist niet in het Presidium zit.

De heer **Verhoeven** (D66):

Voorzitter. Aan ons de taak om uit ons midden tussentijds een nieuwe Voorzitter te kiezen. Zoals gezegd door alle collega's voor mij, is deze van groot belang voor het functioneren van de Tweede Kamer en daarmee van de parlementaire democratie. Ook ik dank de vier collega's in vak-K, die hun nek hebben uitgestoken en die zich vandaag kandidaat hebben gesteld. Dat is dapper. Mijn fractie heeft hen alle vier uitgenodigd om in onze fractievergadering hun motivatie en plannen uiteen te zetten. Drie van de vier hebben daar gebruik van gemaakt. Overigens maken onze fractieleden vandaag individueel hun keuze. Het is in onze fractie een vrije kwestie, in navolging van de fractie-Van Vliet.

Mijn fractie vindt het van groot belang dat onze nieuwe Voorzitter op drie hoofdtaken is toegerust. Ten eerste is dat uiteraard het voorzitten van de plenaire debatten en het beheren van de vergaderagenda van de Kamer. In het belang van de democratie en de samenleving verdient het politieke debat ruimte. Die ruimte moet niet worden bekneld door formalistische regeltjes of starre debatklokjes of, erger nog, door het voortdurend blokkeren van debatten via de minimale meerderheid. Ten tweede vervult de Voorzitter een taak als extern vertegenwoordiger van onze Kamer, als écht visitekaartje van dit échte parlement. In die rol dient hij of zij alle andere 149 leden te kunnen en willen vertegenwoordigen. Ten derde geeft de Voorzitter richting aan de ambtelijke organisatie. Deze belangrijke organisatie is niet alleen omvangrijk en veelzijdig; zij maakt ook een grote verandering door. Deze taak mag dus absoluut niet worden onderschat.

Langs deze drie hoofdlijnen wil ook mijn fractie de kandidaten een aantal algemene en specifieke vragen stellen. Ik vraag aan alle kandidaten graag het volgende.

1. Hoe gaat u de informatiepositie van de Kamer verbeteren? Hoe voorkomen we dat Kamerleden meer weten via WOB-verzoeken dan via Kamerbrieven? Wat gaat u daar concreet aan doen?
2. Hoe gaat u om met krappe coalitiemeerderheden die debatten willen blokkeren?
3. Waarom bent u in staat een veelzijdige organisatie van 600 man te leiden die ook nog eens een grote verandering doormaakt?
4. Hoe gaat u de transparantie over presidiumbesluiten vergroten? En misschien nog wel belangrijker: hoe gaat u de inspraak en de betrokkenheid van de overige Kamerleden bij presidiumbesluiten vergroten? Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan de manier waarop een aantal maanden geleden het digitaal registreren van aanwezigheid in dit gebouw werd doorgevoerd.
6. Hoe ziet u de samenstelling van het presidium na deze verkiezing? Wat vindt u zelf van het scenario dat er morgen wellicht twee of maar liefst drie oud-kandidaat-Voorzitters in hetzelfde presidium zitten? Is dat goed voor de sfeer, die toch al zo goed schijnt te zijn?
7. Hoe gaat u de mondelinge vragen voor het wekelijkse vragenuur selecteren?
8. Welke organisatorische veranderingen hebt u voor ogen?

Ja, het zijn heel veel vragen, mijnheer Bosma, maar je wilt Voorzitter worden of niet.

9. Wat zijn uw langetermijnambities? Wat wilt u na 2017? Wilt u door als Kamerlid en wilt u door als Kamervoorzitter?

Ik begrijp dat de heer Elias vraag 7 heeft gemist: hoe gaat u de mondelinge vragen voor het wekelijkse vragenuur selecteren?

Ik realiseer me dat ik de veertiende spreker ben en dat er misschien sprake is van enige overlap, maar ik vond dat sommige vragen toch nog een keer gesteld moesten worden. Ik heb nog een aantal specifieke vragen. Dat zijn er minder, dus wees gerust. Ik doe het in de omgekeerde volgorde van aanmelding. Ik begin dus bij de heer Bosma.

Mijnheer Bosma, vindt u dit een echt parlement? Zo ja, neemt u dan afstand van uw fractievoorzitter? Zo nee, waarom hebt u zich dan kandidaat gesteld? En zult u Voorzitter voor alle Kamerleden zijn, ongeacht hun achtergrond en ongeacht hun paspoort?

Dan kom ik bij de heer Elias. U hebt in het verleden vaak aangegeven en ook wel op subtiele wijze laten doorschemeren dat er te veel moties worden ingediend en te veel spoeddebatten worden aangevraagd. Hoe gaat u daar als Kamervoorzitter mee om? En hoe zou u omgaan met een minister als Van der Steur die WOB-verzoeken zwart lakt en die informatie over de zaak-Maat weigert te geven aan het parlement?

Dan kom ik bij collega Van Toorenburg. U geeft in uw brief aan dat de Kamer soms moet worden teruggeduwd. Waarom gaat u tussen Kamer en kabinet in staan en waarom staat u niet pal voor het

parlement? Zult u ruimte laten aan verschillende debatstijlen, zonder uw eigen favoriete debatstijl daarbij te bevoorstellen?

Tot slot collega Arib. U suggereert dat Kamerleden van de coalitie vaak over meer informatie beschikken dan die van de oppositie. Ik was daar niet van op de hoogte.

(Hilariteit)

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik ben heel benieuwd hoe dat zit. Kunt u daarvan voorbeelden geven? Maar vooral — en dat is wat serieuzer — vraag ik u wat u daaraan gaat doen.

Ik wens alle vier de kandidaten in vak-K vandaag veel succes met het beantwoorden van de vragen en met de daarop volgende stemming. Nogmaals, het is heel dapper dat zij zich kandidaat hebben gesteld voor deze functie. Ik wil hen daar bij voorbaat hartelijk voor danken.

De heer **Houwers** (Houwers):

Voorzitter. Vandaag kiezen we een nieuwe Voorzitter. Voordat ik daar iets over zeg, bedank ik mevrouw Van Miltenburg voor haar inzet en haar werk in de afgelopen jaren. Ook spreek ik mijn waardering uit voor de collega's die zich nu beschikbaar hebben gesteld als kandidaat-Voorzitter. Je wordt daarmee gelijk onderwerp van allerlei insinuaties, bespiegelingen en persoonsbeoordelingen, maar dat hoort er blijkbaar bij.

Voordat ik mij op het heden richt, wil ik eerst — daarmee kom ik misschien een beetje tegemoet aan de heer Bontes — een toekomstbespiegeling doen door een algemene opmerking te maken waar we wellicht voor de toekomst iets mee kunnen. We beperken ons door onszelf grondwettelijk een forse beperking op te leggen door te melden dat we de Voorzitter kiezen uit ons midden. Zou het niet verstandig zijn om in de toekomst eens te bezien of we de keuzevrijheid zouden kunnen en moeten vergroten door te streven naar een onafhankelijke technisch Voorzitter, een Voorzitter van de Tweede Kamer zonder stemrecht, die we kiezen op basis van een openbare sollicitatie? De Kamer houdt de regie en kiest haar Voorzitter, maar iedere Nederlander kan solliciteren op basis van de profielschets. Ik denk daarover omdat ik meen dat een goede onafhankelijke Voorzitter veelal heel andere kwaliteiten moet etaleren dan een Tweede Kamerlid doorgaans doet. Bij gemeenten worden wethouders niet langer uit de raad gekozen en gedeputeerden bij provincies niet langer uit de Staten. Mijs inziens is het op zich een denkbare optie. Zo ver zijn we niet, maar ik wilde deze gedachte toch delen. Wie weet is het iets voor de toekomst.

Ik ga over naar de actualiteit. Er zijn vier kandidaten, die allemaal kwaliteiten hebben. Ik kijk daarbij vooral of zij op een onopvallende manier Voorzitter zouden kunnen zijn en of zij het debat soepel kunnen laten verlopen, zoals een goede scheidsrechter dat kan in een voetbalwedstrijd. Als er veel over de scheidsrechter wordt gesproken, is dat meestal geen goed teken. Helaas hebben we dat de afgelopen drie jaar gezien. Dat is op zich spijtig, maar het is niet anders.

Mede daarom heb ik een aantal vragen aan de kandidaten. Allereerst stel ik de vraag of u die onopvallende rol kunt en wilt vervullen. Ik stel die vraag met name aan de heer Elias, omdat hij als voorzitter nogal eens nadrukkelijk de aandacht vraagt met opmerkingen over de inbreng van Tweede Kamerleden in een debat. Kan en wil hij zich bescheiden opstellen? Ook van de anderen krijg ik graag een reactie.

Het taalgebruik is een onderwerp dat vaak is besproken in het parlement. Kunnen de kandidaten aangeven waar de grens ligt voor gebruikte termen in de vergadering? Ik denk daarbij aan woorden als "kopvoddentaks", "nepparlement" enzovoorts. In dat kader stel ik de vraag aan de heer Bosma of hij zich in staat acht om zijn politiek leider hierin de maat te nemen en of hij dat ook consequent zal willen doen. Wordt individuele Kamerleden ook de maat genomen bij het gebruik van afkortingen en Engelse termen of namen? Of zullen de beoogde voorzitters zich wat beperken op die manier en zullen zij alleen reageren op echte normoverschrijdingen? Ik denk namelijk niet dat we zitten te wachten op een schoolmeester.

Een volgend onderwerp is de gelijke behandeling van Kamerleden. Die is ook van belang, want wij zijn immers allen als persoon gekozen. Natuurlijk zijn er afspraken gemaakt over spreektijden en de verschillen tussen grote en kleine fracties. Ik vraag aan alle kandidaten hoe zij hiermee willen omgaan. Hebben zij plannen om de kleinere fracties of afsplitsingen anders te behandelen bij het toekennen van spreektijd of ondersteuning? Vinden zij de macht van de fracties belangrijker dan de individuele vrijheid van gekozen Tweede Kamerleden? Welke opstelling kiezen zij daarin?

Ik vervolg met de lange lijst van nog te plannen debatten die ook vaak onderwerp van gesprek is. Zullen de kandidaten extra vergadermomenten inlassen om er op die manier voor te zorgen dat die lijst korter wordt of zullen zij erin slagen om debatten af te voeren? Zo ja, hoe zullen zij dat dan doen?

Integriteit is ook van belang. De vraag aan alle kandidaten is hoe zij zullen omgaan met vertrouwelijkheid. Hoe zullen zij omgaan met de pers? Hoe open en transparant willen zij functioneren? Hoe oordelen zij over het lekken van vertrouwelijke informatie? Wat zullen zij daartegen doen? In hoeverre zijn zij vooral onafhankelijke voorzitter of ook lid van hun eigen fractie? Hoe gaan zij om met die dubbelrol? Ik vraag aan alle kandidaten de expliciete verklaring dat zij nooit hebben geëkt uit hun fractie of uit vertrouwelijke vergaderingen. Dit is wellicht overbodig, maar ik stel de vraag toch.

De volgende vraag is een hypothetische vraag aan allen. Op welk moment en op welke wijze zullen zij optreden als duidelijk zou worden dat tegen hen als Tweede Kamervoorzitter gericht een actie wordt ondernomen om hun functioneren als voorzitter moeilijk te maken, bijvoorbeeld via het lekken uit fracties of overleggen, en als op die manier negatieve informatie over hen naar buiten zou komen?

Er wordt veel gesproken over de dubbele nationaliteit en de loyaliteit van mevrouw Arib. Wil zij daarop reageren?

Ik heb verder een vraag aan mevrouw Van Toorenburg en de heer Elias en dan met name in hun rol als lid van respectievelijk de fracties van het CDA en de VVD. Zij vinden blijkbaar dat mevrouw Arib geen goede kandidaat is. Is het naar hun mening logisch dat de fractievoorzitters van die partijen bij de PvdA hebben aangedrongen op een andere PvdA-kandidaat, althans als ik de pers mag geloven? Is hen iets bekend van die actie? Wat vinden zij daarvan? Is het niet aan de PvdA om te bepalen wie haar kandidaat is? Ik vraag om een serieuze reactie en niet het standaardantwoord: ik geef geen oordeel over medekandidaten. Ik wil graag weten wat zij hiervan vinden.

De heer Elias zegt dat hij zich kandidaat heeft gesteld, omdat mevrouw Arib de kandidaat van de PvdA is. De heer Elias was toch al drie jaar lang geïnteresseerd in het Kamervoorzitterschap? Is dit niet een beetje een pr-verhaal om aan te geven dat het niet om hemzelf maar juist om die kandidatuur gaat?

Ik heb tot slot nog twee vragen. De eerste is of de kandidaten als zij niet worden gekozen, toch lid blijven van het presidium. De tweede is of zij met ons willen delen wat hun persoonlijke felicitatie en persoonlijke woorden zullen zijn voor degene die is gekozen.

De voorzitter:

Ik maak nog een opmerking. U verzoekt de leden Van Toorenburg en Elias te reageren op een actie van hun fractievoorzitters waarover in de krant is geschreven. Dat mag, maar het lijkt mij niet op zijn plaats om de kandidaten te vragen op elkaar te reageren. Zij voeren geen sollicitatiegesprek met elkaar. Daarvoor hebben zij allen een vertegenwoordiger van hun fractie die namens die fractie vragen kan stellen. Met die kanttekening dank ik u voor uw inbreng.

De heer Houwers (Houwers):

Ik wil toch graag kwijt dat ik van mening ben dat een fractielid ook meedenkt over zo'n proces. Daarom heb ik de vraag gesteld of hun hiervan iets bekend is en wat hun mening daarover is. In die zin lijkt mij die vraag terecht en oprecht.

De voorzitter:

U mag hen uiteraard vragen of zij daarmee bekend waren en wat hun mening was over het optreden van hun eigen fractievoorzitter, maar het gaat hier niet om een oordeel van de kandidaten over elkaar. Dat was volgens mij niet helemaal duidelijk en dat wilde ik verhelderen.

De heer Klein (Klein):

Voorzitter. Het mooie van deze Kamer is dat wij zestien fracties tellen. Dat geeft de veelkleurigheid van onze democratische samenleving weer. Het mooie is ook dat in deze Kamer uiteindelijk altijd weer besluitvorming plaatsvindt. De meerderheid beslist, en dat doen wij onder leiding van de nieuwe voorzitter. Aan het eind van ieder debat vindt de besluitvorming plaats, ook vandaag. Mijn fractie wil bij deze verkiezingen graag kort aandacht geven aan vijf punten.

Wetgeving vergt tijd en zorgvuldigheid. Kunnen de kandidaten zich scharen achter dit principe? Erkennen de kandidaten dat zorgvuldige wetgeving betekent dat er vrijheid van spreken is, maar dat tegelijkertijd

voorkomen moet worden dat nachtelijk gekkenwerk plaatsvindt, zoals wij bijvoorbeeld hebben gezien bij de behandeling van de Mediawet? Hoe kan dat worden voorkomen?

Een belangrijk politiek instrument is de mogelijkheid tot het indienen van moties. In de praktijk worden deze vaak in de tweede termijn afgeraffeld om binnen de spreektijd te blijven. Grote hoeveelheden tekst worden dan in een hoog tempo uitgesproken. Het resultaat is dat voor iedereen die het debat wil volgen, volstrekt niet duidelijk is wat de inhoud van de moties is. Op welke wijze denken de kandidaten deze onwenselijke situatie te veranderen?

Het derde punt is voor mij heel belangrijk. Artikel 67 lid 3 van de Grondwet kent het principe van stemmen zonder last. Dat moet verdedigd worden. Erkennen de kandidaten de consequentie van dit grondwettelijk artikel waardoor Kamerleden niet als marionetten van partijen hoeven te fungeren? Onderschrijven zij het Reglement van Orde waarin de uiterste consequentie van dit artikel staat, namelijk dat splitsing van fracties een gevolg kan zijn? In lijn hiermee vraagt mijn fractie zich af of de kandidaten erkennen dat er in principe geen A- of B-kandidaten zijn en dat alle Kamerleden en alle Kamerfracties gelijke rechten en gelijke plichten hebben en recht hebben op een gelijke wijze van ondersteuning.

In haar bijdrage bij de behandeling van de Raming in juni van het afgelopen jaar sprak mevrouw Van Toorenburg ook tegenover mij over zetelroof en het "monster in de bek kijken". Hoe denkt zij in het licht van deze uitspraak een voorzitter te kunnen zijn voor alle Kamerleden?

Alle kandidaten spreken over de transparantie van dit parlement en over de duidelijkheid van dit parlement naar buiten toe. Hoe denken de kandidaten over elektronisch stemmen in dit huis om zo doende de transparantie te vergroten?

Tot slot. In het vrijzinnig politiek perspectief staat bij "vrijzinnig" natuurlijk het verbinden centraal: het verbinden van partijen, het verbinden van mensen, het verbinden van de politiek met de samenleving. Ik spreek de hoop uit dat dit verbinden het centrale thema van de nieuwe voorzitter zal zijn.

De voorzitter:

Hiermee zijn wij gekomen aan het einde van de inbreng van de Kamer in eerste termijn. Er zijn veel vragen gesteld. Ik gun de collega's graag een halfuur om het antwoord op die vragen voor te bereiden. Daarvoor zal ik de vergadering schorsen. Ik moet u vertellen dat ik door te loten zal moeten bepalen wie na de schorsing als eerste mag antwoorden. Dat is dus ook voor de kandidaten nog even afwachten.

De vergadering wordt van 15.40 uur tot 16.10 uur geschorst.

De voorzitter:

We gaan verder met het debat met de kandidaten voor de functie van voorzitter van de Tweede Kamer. Een paar opmerkingen voordat we beginnen met de beantwoording van de vragen door de kandidaten. De heer Kuzu heeft het duovoorzitterschap gesuggereerd. Ik heb met de Griffier bekeken hoe dat reglementair zit. In artikel 61 van de Grondwet staat dat elk der Kamers uit de leden één voorzitter benoemt. Een duovoorzitterschap zit er dus nog even niet in, maar uiteraard gaat de voorzitter met de ondervoorzitters over de eigen taakverdeling.

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk):

Even het volgende ter aanvulling. Voordat ik dat punt maakte gaf ik al aan dat de regels dit niet toelaten, maar het gaat mij er met name om dat de kandidaten out of the box durven te denken, dus buiten de regels om. Wetten en regels kunnen we wijzigen.

De voorzitter:

Zolang die regels er zijn zullen de kandidaten zich daaraan houden, maar ik kan u vertellen dat out of the box denken in de taakverdeling tussen de voorzitter en de ondervoorzitters op dit moment zeker al de praktijk is.

Voor de orde van het debat van zo meteen maak ik graag een paar opmerkingen. De vragen zijn en gaan heel erg breed. Ik wil er echt op letten dat in de beantwoording wordt verhelderd waar de kandidaat staat. Dat wilt u ook weten om uw stem te kunnen bepalen. Het gaat niet om het voeren van een heel inhoudelijk debat met de kandidaat. Zolang een standpunt nog niet helder is, vind ik dat u het recht hebt om een interruptie te plaatsen. Is het standpunt echter helder, maar bent u het er niet mee eens, dan houdt het in dit debat daarbij op. Ik wil dat heel graag met u afspreken en ik ga u daar ook bij helpen als ik denk dat dat noodzakelijk is.

Over de interrupties zijn vele woorden gesproken, zoals "fenomeen", "manie" et cetera. Totdat de volgende voorzitter het stokje overneemt, reken ik op korte vragen en echte antwoorden in dit debat, en ik denk dat het dan ook in tweeën moet kunnen. We hebben vele sprekers en we hebben vier kandidaten. Om het debat ook voor de kandidaten gestructureerd te laten verlopen, wil ik het volgende voorstellen. Ik vraag aan elk van de kandidaten om zowel de algemene vragen als de specifiek aan hen gerichte vragen te beantwoorden. Ik wil alle Kamerleden voorstellen om de interrupties daarna te doen. Als u echt denkt dat u uw punt niet tot het eind kunt onthouden en u uw vraag echt moet stellen, mag u natuurlijk altijd naar voren komen, maar ik denk dat het helpt als we dit op een gestructureerde manier doen. U mag natuurlijk meerdere interrupties plaatsen, maar in dat geval wil ik wel per Kamerlid één punt per interruptie voorstellen. Ik zet u daarna graag weer onder aan de lijst voor een volgende interruptie, als u weer een ander punt bij die bepaalde kandidaat zou willen maken. Als we het zo doen, weten de kandidaten die de vragen moeten gaan beantwoorden waar ze aan toe zijn.

Voordat we de kandidaten vragen om de aan hen gestelde vragen te beantwoorden, moeten we vaststellen in welke volgorde ze dat gaan doen. Zoals altijd bepalen we dat door middel van een loting. Ik vraag de Griffier bij dezen om vier briefjes, waar de namen van de kandidaten op staan, in een beker te doen. Ik zal de briefjes er allemaal een voor een uit halen, zodat u weet op welke volgorde in de beantwoording van de collega's u kunt rekenen.

Ik heb de briefjes uit de beker getrokken. Als eerste is het woord aan Madeleine van Toorenburg. Daarna is het woord aan Khadija Arib. Daarna aan Ton Elias. Ook het briefje met "Martin Bosma" erop zat in de beker. Hij gaat de vragen als laatste beantwoorden. In die volgorde zal het gaan.